

BIZTONSÁGPOLITIKAI SZEMLÉ

2021 SZEPTEMBER – DECEMBER

14. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

- 1 Van kiút a török EU-integráció válságából?
SEREF TÜRKMÉN

- 24 A haiti-ellenesség hatása az afrikai származású dominikaiak identitására
HAGYMÁSI NÓRA

- 35 Katar és Szaúd-Arábia kapcsolatának alakulása a megváltozott katari külpolitika tükrében
MERÉNYI DÓRA

- 65 Törökország Afganisztán-politikája a NATO csapatok kivonulása és a menekültválság fényében
SEREF TÜRKMÉN

BIZTONSÁGPOLITIKAI SZEMLE

14. ÉVFOLYAM, 1. SZÁM

2021 SZEPTEMBER – DECEMBER

BUDAPEST

Kiadja a Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület, 2021

© Biztonságpolitikai Szemle

Főszerkesztő

Dr. Stepper Péter

Tördelőszerkesztő

Kozma Klementina

Szöveggondozás és hivatkozások

Dr. Pál Zsombor

Borítóterv

Oláh Tamás

Kiadja a Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület

1223 Budapest, Húr u. 9/A.

Felelős szerkesztő:

Dr. Rada Péter

© CORVINUS KÜLÜGYI ÉS KULTURÁLIS EGYESÜLET

corvinusculture.com

ESSZÉ

VAN KIÚT A TÖRÖK EU-INTEGRÁCIÓ VÁLSÁGÁBÓL?

Seref Türkmén

ABSZTRAKT

Törökország európai integrációja közel hat évtizedes múltat tekint vissza és távolról sem nevezhető egy sikertörténetnek. Kooperációs relatív siker a 2015-ös menekültválság közös kezelése a 2016. márciusában megkötött kétoldali megállapodás segítségével. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan a 2010-es évek második felében számos válságjelenségre is fel lehetett figyelni a török-EU kapcsolatok terén. Joe Biden megválasztásával Recep Tayyip Erdoğan török elnök elvesztette legfontosabb nyugati támogatóját és rákényszerült, hogy egy gyors irányváltással európai szövetségeseiket keressen. A jelen cikkben magyar, török és angol nyelvű források segítségével arra keresem a választ, hogy van-e létjogosultsága annak az optimizmusnak, mely ma a török közvéleményben és a török társadalomtudósok körében az EU-csatlakozást újfent övezi.

Kulcsszavak: *Törökország, Erdoğan, EU integráció*

BEVEZETÉS

Törökország európai integrációja közel hat évtizedes múltat tekint vissza és távolról sem nevezhető egy sikertörténetnek. Bár már 1963-ban aláírta az Európai Gazdasági Közösség és Törökország a két fél társulásáról szóló szerződést, a gyakorlatban azt lehet látni, hogy Európa és Törökország csupán néhány konkrét és gyakorlati kérdésben tud jól és kölcsönösen hasznos módon együttműködni. Ilyen kooperációs relatív siker a 2015-ös menekültválság közös kezelése a 2016. márciusában megkötött kétoldalú megállapodás segítségével. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan a 2010-es évek második felében számos válságjelenségre is fel lehetett figyelni a török-EU kapcsolatok terén. A török kormány két intézkedéscsomagja váltotta ki az Európai Unió nemtetszését, ami oda vezetett, hogy elmérgesedett a viszony, és Törökország mögött a nemzetközi hatalmi játszmákban a nyugati féltekéről csak az Amerikai Egyesült Államok és Donald Trump elnök maradt. Az európai kritikák egyik fő csapásiránya az emberi jogok érvényesülése Törökországban, különösképpen a 2016. július 15-i elvetélt puccs utáni megtorlások alatt. A másik gyakran negatívan megítélt momentum a Szíriában, Líbiában és a Földközi-tenger keleti medencéjében folytatott agresszív török külpolitika.

Joe Biden megválasztásával Recep Tayyip Erdoğan török elvesztette legfontosabb nyugati támogatóját és rákényszerült, hogy egy gyors irányváltással európai szövetségeseket keressen. Az emberi jogok területén tett néhány lépéssel és a külpolitikai enyhüléssel a török kormány elérheti azt, hogy Törökországból több legyen, mint egy tranzit- és pufferállam, mely konkrét problémák mentén kooperál Európával, de kérdéses, hogy mennyire sikerül kiterjeszteni ezt az együttműködést egy esetleg vámunió kereti között.

A jelen cikkben magyar, török és angol nyelvű források segítségével arra keresem a választ, hogy van-e létjogosultsága annak az optimizmusnak, mely ma a török közvéleményben és a török társadalomtudósok körében az EU-csatlakozást újfent övezi.

Bár a modern Török Köztársaság történelmi, kulturális politikai és gazdasági értelemben ezer szállal kötődik Európához, és a kontinens gazdasági és politikai szervezeteihez már az 1950-es évek óta szeretett volna csatlakozni, Törökország európai uniós

csatlakozása a 2020-as évek elején távolabbi célnak tűnik, mint valaha. Annak ellenére, hogy Ankara már 1959-ben, a Római szerződés megkötése után mindössze három évvel jelezte az Európai Gazdasági Közösség (EGK), azaz a Közös Piac felé csatlakozási szándékát, és 1963-ban aláírásra is került egy egyezmény a két fél együttműködéséről, egy ún. társulási szerződés, a törökök által óhajtott közeledésből nem sok lett. Érdekes tény, hogy Törökországban a társulás mellett nem azért álltak ki lelkesen a politikusok, mert mindenáron részesei akartak lenni a Római szerződésnek, hanem azért, mert nem szerettek volna lemaradni a nyugati szomszédtól, amikor a török politikai elit hírét vette annak, hogy Görögország is közeledne a Közös piachoz, Ankara is jelezte csatlakozási szándékát. (Karabulut, 2012:23)

A görögök és a törökök jelentkezése után is még elmondható volt, hogy egyre szorosabbra fűzték a felek az együttműködést, és a rákövetkező évben, 1964-ben mindkét fél kézjeggyével látta el az Ankarai protokoll elnevezésű dokumentumot, amely egyrészt kölcsönös vámkedvezményeket biztosított, másrészt pedig távlati célként Törökország belépését nevezte meg. Ha a relatív kudarc mögötti okokat keresi valaki az integrációs folyamat hat évtizedes dögölgése és kudarc mögött, megállapíthatja, hogy abban mindkét fél hibás, és ugyan időnként lelkesednek, igen keveset tesznek a célért. Ha csak a kezdeti időszakot vizsgálják a történészek, megállapíthatják, hogy a törökök első próbálkozása egy nagyon szerencsétlen történelmi korban született. 1959-ben még az Adnan Menderes által vezetett demokrata kormány jelezte belépési szándékát az EGK felé. 1963-ban, mikor az első megállapodás tető alá hozatott, Menderes már nem volt életben, hiszen őt és kormányát megbuktatta a török történelem első katonai államcsínye 1960-ban, ami után magát a miniszterelnököt is kivégezték a puccsisták. A katonai hatalomátvétel után teljesen új politikai és gazdasági szerkezet volt Törökországban megfigyelhető, és ez a válság és bizonytalanság egyáltalán nem kedvezett az EGK és Törökország közeledésének. Igaz, hogy Nyugat-Európa egy potenciálisan nagy és feltörekvő piacként tekintett Törökországra, nem merte megkockáztatni a tárgyalások felgyorsítását és a kis-ázsiai ország integrációját. (Pénzváltó, 2016:193)

A tényleges csatlakozási folyamat 1987-ben indult meg, mikor – szintén néhány évvel egy katonai puccs és az új alkotmány

bevezetése után Törökország hivatalosan is benyújtotta tagjelölti kérvényét az Európai Gazdasági Közösség felé. Két évet kellett arra várni, hogy erre a kérés válasz érkezzon az európai szervektől, ám 1989-ben is csak azt tudatták a törökökkel, hogy a felvetésük jogos, ám még nem aktuális. Ezt követően az EGK gyors transzformációs folyamaton ment keresztül, a valamikori vámunióban tényleg politikai unió lett, ami fel is vette az Európai Unió (EU) nevet, majd csakhamar megkezdte a tagjelölti tárgyalásokat a kommunista rendszerektől frissen megszabadult közép- és kelet-európai országokkal, illetve két mediterrán állammal, Ciprussal és Máltával. Miután felgyorsult a volt szocialista országok integrációja, a brüsszeli bürokrácia már nem tehettek meg, hogy figyelmen kívül hagyja a török tagjelölti kérelmet, és 1999-ben hivatalosan is tagjelölti státuszt ajánlottak fel Ankarának. Ez az a dátum, mely négy évtizednyi meddő próbálkozás után a török európai uniós integráció kezdetének tekinthető. A tényleges csatlakozási tárgyalások ugyanakkor csak 2005. októberében indultak meg. (Pénzváltó, 2016:193) A török sajtó erről akkor még eufórikusan számolt be és azzal a képpel éltek, hogy az EU közlekedési lámpája zöldre váltott.

A tagjelölti státusz odaítélése óta 22 év telt el, a 35 megtárgyalandó témakörből az Európai Unió és Törökország a mai napig mindössze egyet zárt le. Ha a szemlélő eltekint a két fél közötti eléggé rendszeres politikai villongásoktól, akkor is látható, hogy a tárgyalások lényegében zátonyra futottak, Törökország EU-s integrációja még a távoli jövőben sem tűnik reálisnak. Felmerül a kérdés, hogy ha Törökország várhatóan soha nem lesz teljes jogú tagja a közösségnek, mi lehet az oka annak, hogy mindkét fél továbbra is fenntartja a status quo-t. A jelen cikkben arra keresem a választ, hogy a megakadt integráció mellett és helyett van-e más, működőképes és kölcsönösen előnyös együttműködési forma Nyugat-Európa és Törökország számára.

TÖRÖKORSZÁG EURÓPA RÉSZE VAGY SEM?

A 20. század első felében és még a II. világháború után is Európában politikai konszenzus volt arról, hogy az 1923-ban Mustafa Kemal Atatürk vezetésével létrejött ifjú Török Köztársaság politikai értelemben az európai térség része, hiszen európai mintára, európai jogrendi példákat követve fejlődött ki

politikai rendszere, majd 1946 után, a többpártrendszer bevezetésével a világi állam egyre inkább demokratikus arculatot is öltött. Bár Európa részének tekintették a 20. század közepén Törökországot, az átlag európai polgár és még az európai politikusok is egy kicsit idegenkedtek a törököktől, másnak, idegennek érezték a törököket. Sőt, ahogy haladt előre az idő, az európaiak egyre inkább úgy is érezték, hogy a törökök nem akarnak megváltozni, nem akarnak „egzotikus” szokásaikról lemondani és teljesen olyanná válni, mint az európai emberek. (Kramer, 2006:24)

Mikor 1963-ban Walter Hallstein aláírta Törökországgal a társulási szerződést, akkor Törökországot úgy méltatta, mint Európa részét. Törökország fokozatos kirekesztése ebből a konszenzusos politikai térből a 2000-es években indult meg és a Francia Köztársaság 20. elnökének, Valéry Giscard d'Estaing-nek a nevéhez köthető, mivel ő volt az első olyan nyugat-európai politikus, aki nyíltan hangoztatta, hogy szerinte Törökország nem hasonlítható az európai demokráciákhoz. Giscard d'Estaing mentségére szóljon, hogy mikor ő hatalomra jutott 1974-ben, addigra Törökország már túl volt történelme második sikeres katonai puccsán, ami újfent destabilizálta az ország politikai és gazdasági rendszerét. Sőt, Giscard d'Estaing elnöksége (1974-1981) és az inkriminált mondat elhangzása (2002) között eltelt időszakban is a török fegyveres erők többször is, direkt és indirekt módon is beavatkoztak a török belpolitikai életbe. Az is igaz, hogy a volt francia elnök nem elemezte hosszasan a török demokrácia válságos időszakait, hanem csak arra a földrajzi evidenciára hívta fel a figyelmet, hogy Törökország fővárosa, Ankara Ázsiában található, következésképpen –szerinte– Törökország egy ázsiai ország. (Pénzváltó, 2016:194)

A meghatározó európai politikusok a volt francia elnökön túl is mind rendre állást foglalnak abban a vitában, hogy Törökországnak van-e helye Európában és az Európai Unióban. Álláspontjukat leginkább az befolyásolja, hogy mely ország élén állnak, és hogy milyen irányultságú politikai pártot képviselnek. Míg a baloldali Tony Blair 2005-ben egyértelműen síkra szállt Törökország európai integrációja mellett, addig Angela Merkel 2010-től kezdve egyre jobban ellenezi Ankara felvételét, és csak egy speciális partnerség kiépítését szorgalmazta. (Varga, 2010:2) A Blair-féle megközelítést az motiválta akkor, mikor még a britek oszlopos tagjai voltak az uniónak, hogy a szigetországiak érdeke

volt a közösség sokszínűsége, illetve a Berlin-Párizs-tengely gyengítése, amivel szemben jó ellensúly lehetett volna egy nagy lakosságszámú ország belépése. Blair baloldali nézeteihez is közelebb állt a török bővítés ügye, mint Merkel keresztény konzervativizmusához. A németek ezen túl más érveket is megfogalmaztak, például felhozták Törökország relatív gazdasági fejletlenségét, valamint azzal riogattak, hogy a munkaerő szabad áramlásának bevezetése után török vendégmunkások áraszthatják el Európát. Ez utóbbi a németeket azért is aggaszthatta, hiszen az ő országukban közel 5 millió olyan polgár él, aki vagy maga is török bevándorló, vagy pedig a szülei, nagyszülei onnan érkeztek. (Tamus, 2013:24)

A nyugat-európai politikai vezetőket az is aggasztotta és aggasztja, hogy egy esetleges török csatlakozás esetén Törökország lenne a közösség legnépesebb állama, és ezzel együtt komoly jogokat szerezne az európai döntéshozatali mechanizmusokban. Többek között felhozható az Európai Parlament esete is, ahol ha a törökök belépnének az EU-ba, a 750 helyből 96-ot nekik kéne biztosítani, ami a ma szocialista és liberális többségű testületben fordulatot is eredményezhetne. (Szigetvári, 2006:25)

TÖRÖKORSZÁG EURÓPA RÉSZE VAGY SEM?

A 20. század első felében és még a II. világháború után is Európában politikai konszenzus volt arról, hogy az 1923-ban Mustafa Kemal Atatürk vezetésével létrejött ifjú Török Köztársaság politikai értelemben az európai térség része, hiszen európai mintára, európai jogrendi példákat követve fejlődött ki politikai rendszere, majd 1946 után, a többpártrendszer bevezetésével a világi állam egyre inkább demokratikus arculatot is öltött. Bár Európa részének tekintették a 20. század közepén Törökországot, az átlag európai polgár és még az európai politikusok is egy kicsit idegenkedtek a törököktől, másnak, idegennek érezték a törököket. Sőt, ahogy haladt előre az idő, az európaiak egyre inkább úgy is érezték, hogy a törökök nem akarnak megváltozni, nem akarnak „egzotikus” szokásaikról lemondani és teljesen olyanná válni, mint az európai emberek. (Kramer, 2006:24)

Mikor 1963-ban Walter Hallstein aláírta Törökországgal a társulási szerződést, akkor Törökországot úgy méltatta, mint Európa részét. Törökország fokozatos kirekesztése ebből a

konszenzusos politikai térből a 2000-es években indult meg és a Francia Köztársaság 20. elnökének, Valéry Giscard d'Estaing-nak a nevéhez köthető, mivel ő volt az első olyan nyugat-európai politikus, aki nyíltan hangoztatta, hogy szerinte Törökország nem hasonlítható az európai demokráciákhoz. Giscard d'Estaing mentségére szóljon, hogy mikor ő hatalomra jutott 1974-ben, addigra Törökország már túl volt történelme második sikeres katonai puccsán, ami újfent destabilizálta az ország politikai és gazdasági rendszerét. Sőt, Giscard d'Estaing elnöksége (1974-1981) és az inkriminált mondat elhangzása (2002) között eltelt időszakban is a török fegyveres erők többször is, direkt és indirekt módon is beavatkoztak a török belpolitikai életbe. Az is igaz, hogy a volt francia elnök nem elemezte hosszasan a török demokrácia válságos időszakait, hanem csak arra a földrajzi evidenciára hívta fel a figyelmet, hogy Törökország fővárosa, Ankara Ázsiában található, következésképpen –szerinte– Törökország egy ázsiai ország. (Pénzváltó, 2016:194)

A meghatározó európai politikusok a volt francia elnökön túl is mind rendre állást foglalnak abban a vitában, hogy Törökországnak van-e helye Európában és az Európai Unióban. Álláspontjukat leginkább az befolyásolja, hogy mely ország élén állnak, és hogy milyen irányultságú politikai pártot képviselnek. Míg a baloldali Tony Blair 2005-ben egyértelműen síkra szállt Törökország európai integrációja mellett, addig Angela Merkel 2010-től kezdve egyre jobban ellenezi Ankara felvételét, és csak egy speciális partnerség kiépítését szorgalmazta. (Varga, 2010:2) A Blair-féle megközelítést az motiválta akkor, mikor még a britek oszlopos tagjai voltak az uniónak, hogy a szigetországiak érdeke volt a közösség sokszínűsége, illetve a Berlin-Párizs-tengely gyengítése, amivel szemben jó ellensúly lehetett volna egy nagy lakosságszámú ország belépése. Blair baloldali nézeteihez is közelebb állt a török bővítés ügye, mint Merkel keresztény konzervativizmusához. A németek ezen túl más érveket is megfogalmaztak, például felhozták Törökország relatív gazdasági fejletlenségét, valamint azzal riogattak, hogy a munkaerő szabad áramlásának bevezetése után török vendégmunkások áraszthatják el Európát. Ez utóbbi a németeket azért is aggaszthatta, hiszen az ő országukban közel 5 millió olyan polgár él, aki vagy maga is török bevándorló, vagy pedig a szüleik, nagyszüleik onnan érkeztek. (Tamus, 2013:24)

A nyugat-európai politikai vezetőket az is aggasztotta és aggasztja, hogy egy esetleges török csatlakozás esetén Törökország lenne a közösség legnépesebb állama, és ezzel együtt komoly jogokat szerezne az európai döntéshozatali mechanizmusokban. Többek között felhozható az Európai Parlament esete is, ahol ha a törökök belépnének az EU-ba, a 750 helyből 96-ot nekik kéne biztosítani, ami a ma szocialista és liberális többségű testületben fordulatot is eredményezhetne. (Szigetvári, 2006:25)

AMI KIMONDHATÓ ÉS AMI KIMONDHATATLAN

Függetlenül attól, hogy Törökország földrajzi, történelmi, politikai és kulturális értelemben Európa része-e, az EU-hoz való csatlakozását ellenzők számos olyan érvet hoznak fel, melyek – szerintük ellehetetlenítik a tagjelölt országot, illetve számos olyan dologra utalnak, melyekről a politikai korrektség elve miatt nem feltétlenül lehet nyílt vitát folytatni, vagy az ilyen vita éppen az Európai Unió önnön identitását kérdőjelezhetné meg. A nyíltan felhozott érvek között találjuk egyrészt azokat a konfliktusokat (Ciprus és az Észak-Ciprusi Török Köztársaság jogállása, görögországi és bulgáriai török kisebbségek helyzete, etnikai és vallási kisebbségek jogai Törökországban), melyek Törökország és EU-s szomszédjai között hosszú, történelmi okokra vezethetők vissza, másrészt pedig az emberi jogok érvényesülésének kérdését török földön. Törökország emberi jogi megítélése az AKP-kormányok idején jelentős változásokon ment keresztül. A Freedom House besorolása szerint egészen 2013-ig aránylag jó osztályzatokat szerzett az ország, ám a Gezi parki eseményeket követően ez a pozitív megközelítés negatívba váltott. (Müftüler-Bac, 2016:95)

A fentiek mellett vannak azok a kérdések, melyekről lényegében mindenki beszél, ám arról nincs nyílt politikai diskurzus. Ezek közül a legegységesebb az a kérdés, hogy Törökország lakosságának több, mint 99%-a –hivatalosan– iszlám vallású. A kérdés valójában kétféle módon merül fel. Egyrészt lehetne arról vitatkozni, hogy egy identitásában muszlim, ám politikai berendezkedésében szekuláris állam része lehet-e egy identitásában keresztény, ám politikai berendezkedésükben szekuláris államok szövetségének. Másrészt pedig szó eshetne arról is, hogy mi is valójában az Európai Unió: egy exkluzív „keresztény klub” vagy egy vallási szempontból értéksemleges

közösség. Ha pedig valaki megtekinti az unió alapdokumentumait, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy sem Istenre, sem a kereszténységre nincsenek bennük utalások, mégis azt lehet mondani, hogy az Európai Unió nem vagy csak nagyon nehezen tudná megemészteni egy muszlim többségű ország felvételét. (Rada, 2010:1)

Törökország társult tagságának megszavazása idején, azaz 1964-ben még nem volt döntő kérdés a vallási szembenállás. A Szovjetunió szétesésével és a német egyesítés után vált egyre intenzívebbé az unió identitáskeresése. Amíg a nyugat-európaiak addig leginkább a szovjetekkel szemben identifikálták önmagukat, a berlini fal leomlása után felfedezték keresztény gyökereiket és előre törtek a kereszténydemokrata irányvonalú pártok. Ettől kezdve értékelődött fel az, hogy a törökök döntő részben muszlimok. (Efe Caman-Dagci, 2012:1102)

EUROOPTIMIZMUSTÓL AZ EUROSZKEPTICIZMUSIG

Mint ahogy arra többször is történt utalás, a török belpolitikai életet számos esetben átszabta a fegyveres erők drasztikus beavatkozása. Ezen események sorába tartozik az 1997. február 28-i ún. posztmodern puccs, mely során a hadsereg egy internetes közleményt hozott nyilvánosságra, melyben az iszlamista Jólét (Refah) Párt vezette kormányt azzal vádolták meg, hogy szembe megy a köztársaság alapelveivel, különösképpen pedig annak világi jellegével. A hadsereg ugyan fegyveresen nem avatkozott be, de elérte a népszerű, ám radikális kormányfő, Necmettin Erbakan lemondását. Ebben az időszakban a török iszlamisták, köztük Erbakan egyik legközelebbi tanítványa, Recep Tayyip Erdoğan is arra jöttek rá, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozás, stabilizálná a török demokráciát, és garantálná a politikai jogokat a muszlim gyökerű, konzervatív pártoknak, melyeket a folyamatosan az Atatürk-i köztársaság védnökeként működő hadsereg betilttat vagy ellehetetlenít. Erdoğanék az unióban garanciát láttak arra, hogy a hadsereg pacifikálható, a társadalom demilitarizálható, a politika pedig felszabadul a gyámsága alól, ezáltal a muszlimok mindennapjai is könnyebbé válhatnak úgy, hogy közben Törökország –hivatalosan– megmarad szekulárisnak. Ebből fakadóan az 1990-es évek végén és a 2000-es évek elején Törökországban az iszlamista és iszlám gyökerű, konzervatív

jobboldal volt EU-párti, míg a kemalista baloldal mérsékelten euroszkeptikus. (Pénzváltó, 2016:197)

A jobboldal EU-pártisága mögött a politikai érvek mellett gazdasági okok is szerepet játszottak. A politikai szempontból válságos, és számos kormányváltást is produkáló 1990-es évek során átalakult a török gazdasági elit. Háttérbe szorultak az Atatürki reformok korszakától a berlini fal leomlásáig piacvezető szekuláris és kemalista konszernek és holdingok, melyek a hagyományos TÜSIAD üzleti kör körül csoportosultak. Ezzel párhuzamosan megerősödtek a konzervatív és vallásos rétegekből származó üzletemberek, akiket „fehér törököknek” vagy „anatoliai tigriseknek” is szokás nevezni, és akik a MÜSIAD égisze alatt fejtették ki civil társadalmi tevékenységüket. Ez azt jelenti, hogy a megerősödő muszlim vállalkozói réteg is a vallási előírásoknak megfelelő üzleti környezetre vágyott, melyet a kemalisták szigorúan szekuláris felfogása nem tudott nekik garantálni. Ezek az üzletemberek is abban bíztak, hogy az EU-s csatlakozás a piac olyan liberalizációját hozhatja el, ahol lehetségessé válik a kamatmentes kereskedelem, illetve megtörténik az iszlám által tiltott és megengedett termékek és szolgáltatások szigorú szegregációja. (Pénzváltó, 2016:198)

Nem csak eurooptimizmus jellemezte a 2000-es években a török kormányt és a török kormánypártot, hanem egy sor eurokonform intézkedést is bevezettek. Ezek keretei között többek között eltörölték a békeidőben alkalmazott halálbüntetést, illetve kiszélesítették az etnikai kisebbségek egyes jogait. A legnagyobb nemzetiségi közösség Törökország területén a kurdoké. Kurd nyelvű magán és állami rádió- és televízióadások indultak, engedélyezték kurd tannyelvű iskolák működését. Ezt a folyamatot nevezte el a szakirodalom abban az időszakban kurd nyitásnak, és mindez nem lett volna lehetséges az Európai Unió elveinek és értékeinek ismerete és tisztelete nélkül. (Pénzváltó, 2016:159)

A jobboldaliak optimizmusa a 2000-es évek közepétől kezdve fokozatosan alábbhagy. Az egyik első csalódás az volt számukra, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága 2005-ben nem ítélte el Törökországot mondván, hogy az megsértette egy bizonyos Leyla Sahin emberi jogait, mikor nem engedték neki, hogy muszlim fejkendőt viseljen az egyetemen. Bár azzal Erdoğanék is tisztában voltak, hogy ez a bíróság nem az EU szerve és nem annak a véleményét képviseli, mégis úgy érezték, hogy naiv volt az a meglátásuk, hogy majd a Nyugat segít nekik kiharcolni a teljes

lelkiismereti- és vallásszabadságot. (Pénzváltó, 2016:199) Éppen ezért az Erdoğan-vezette Igazságosság és Fejlődés Párt (Adalet ve Kalkinma Partisi, AKP) fokozatosan olyan politikai lépéseket tett kormányon, hogy könnyítse a muszlim nők kendőviselését, és más praktikus eszközökkel is a vallásos tömegeknek kedvezzen úgy, hogy közben az állam maga vallási kérdésekben semleges igyekszik maradni.

A politikusok és a megmondóemberek mellett a török nép véleménye is aránylag gyorsan megváltozott. A közvéleménykutatók mérései szerint míg 2004-ben a megkérdezettek 70%-a, azaz elsöprő többsége támogatta Törökország csatlakozását az EU-hoz, addig csupán két éven belül, 2006-ra ez 54%-ra esett vissza. (Egeresi, 2013:18) Érdeemes azonban megjegyezni, hogy a török gazdaság jelentős gyengülésével és a politikai környezet megváltozásával az uniós csatlakozás kérdésében a közelmúltban változás állt be a török közvéleményben is. Egy, a Török Köztársaság Európai Unió-ügyi Minisztériuma által 2020-ban 10.000 fős mintán végzett felmérés szerint ma a törökök mintegy 80%-a támogatná az ország nyugati orientációját és uniós csatlakozását. (Ergan, 2020)

Bár már a 2000-es évek közepén voltak olyan esetek, melyek csalódásra adtak okot az AKP politikusai és szavazói számára, ekkor még jócskán voltak olyanok is, melyek megerősítették számukra azt, hogy politikai szempontból még mindig előnyös az integráció. 2007-ben a török kormánypart és a török konzervatívok így értékelték azt, hogy a legnagyobb belpolitikai válság, az elnökválasztás kudarca és az előrehozott választások ellenére, EU-s segítséggel megakadályozható volt a hadsereg újbóli fegyveres beavatkozása a török belpolitikai eseményekben. Hasonlóképpen az unió támogatását látták a török jobboldaliak akkor is, mikor 2008-ban sikerült elkerülni a kormánypart betiltását és feloszlátását egy olyan per során, mely végén a világi jogállam ellen elkövetett bűnök miatt csupán pénzbüntetéssel sújtották az AKP-t. (Egeresi, 2013:16)

Miután a csatlakozási tárgyalások időszakában mindvégig az Igazságosság és Fejlődés Pártja volt hatalmon, az eurooptimizmus- és pesszimizmus tekintetében az ő politikusai és szavazói hangulatváltozása a döntő, de érdemes odafigyelni a török társadalom egyéb szegmenseire is. Az AKP támogatóin túl valószínűleg a nacionalista ellenzéknek volt és van a legmarkánsabb meggyőződése a csatlakozásról. Azt sem szabad

szem elől téveszteni, hogy a klasszikus török nacionalizmus lényegében a politikai paletta szinte minden szereplőjére hat valamilyen mértékben, hiszen Atatürk forradalmi elvei közül is a nacionalizmus volt az egyik, az AKP ideológiai előzményei között pedig ott találjuk a Necmettin Erbakan Nemzeti vízióját, mely szintén részben a török nemzeti érzések megélésén alapul. A török nacionalisták jellemzően két aggodalmat fogalmazznak meg az Európai Unióhoz való csatlakozás kapcsán. Egyrészt attól tartanak, hogy az integrációval Törökország túlságosan sokat veszítenek szuverenitásából, és sok mindent Brüsszelből diktálnának az ankarai kormányzatnak. Másrészt pedig attól félnek, hogy az EU kisebbségbarát politikai irányvonala felerősíti a kurdok szeparatista törekvéseit Délkelet-Törökországban. (Özkirimli, 2008:59) Ezen félelmeket a nacionalisták egyre inkább reálisnak érzékelik, az EU és egyes tagországok közötti, lényegében szuverenitáscentrikus vitákban pedig visszaigazolást látnak. Éppen ezért a török nacionalisták körében általában alacsony az EU-csatlakozás ötletének támogatottsága. Természetesen azzal, hogy a török társadalom egészében nő a csatlakozás támogatottsága a 2020-as évek első felében, a nacionalisták egy része is alábbhagyhat euroszeptikus megközelítésükből.

ALKALMAZ-E KETTŐS MÉRCÉT AZ EURÓPAI UNIÓ TÖRÖKORSZÁG ESETÉBEN?

A török politikusoknak és a török népnek is sokszor az a szubjektív érzése, hogy az Európai Unió nem veszi őket komolyan és nem kezeli őket úgy, mint a többi tagjelöltet. A török kormány szerint a ciprusi kérdés kezelése az egyik egyértelmű jele annak, hogy Brüsszel kettős mércét alkalmaz. Ciprus szigete hosszú ideig az Oszmán Birodalom része volt, a lakosság mintegy harmada török, kétharmada görög nemzetiségű volt. A birodalom felbomlása után brit érdekszférába kerülő szigetországban 1974-ben polgárháború pattant ki, mely hivatalosan máig nem ért véget, azt nem zárta le békeszerződés. A sziget északi, zömmel törökök által lakott részén létrejött az Észak-Ciprusi Török Köztársaság, melyet nem ismertek el az EU tagállamai. Ankara pedig úgy tekint a térségre, hogy ott nem érvényesül a déli, görög kormány hatalma. Éppen ezért Törökország korlátozásokkal él az általa „ciprusi görög kormányzatnak” titulált állammal szemben. Az Európai Unió

2004-ben úgy vette fel tagjai sorában a kelet-mediterrán szigetet, hogy annak görög lakói elutasították az ENSZ rendezési tervét, elmaradt a sziget újbóli egyesítése, mindeközben elismerik a nicosiai kabinet fennhatóságát Észak-Ciprus felett. A török fél sérelmezte ezt az eljárást, ennek ellenére az EU nyolc tárgyalási fejezet megnyitását ahhoz a feltételhez kötötte, hogy Törökország megnyitja kikötőit és reptereit a ciprusi járművek előtt. Egemen Bagis török Európa-ügyi miniszter ezt úgy kommentálta, hogy a nyugati hatalmak Ciprus háta mögé bújva próbálják elgáncsolni a török integrációt. (Pénzváltó, 2016:195)

A ciprusi kérdés mellett gazdasági kérdésekben is néhány esetben meglátszott a Nyugat kettős mércéje. Nicolas Sarkozy részben magyar származású francia elnök, követve egyik elődje, Giscard d'Estaing irányvonalát már megválasztása után erős kritikákkal illette Törökországot és kijelentette, hogy ha szükséges, megvétózza a török integrációt. Mivel Törökország Franciaország nemzetközi riválisa számos gazdasági és pénzügyi kérdésben, Sarkozy blokkolta az ehhez kapcsolódó 17. csatlakozási fejezet megnyitását. (Müftüler-Bac, 2021:98)

A 2020-as évek elején a török közvélemény úgy érzi, hogy a kettős mérce leginkább abban érhető tetten, ahogy az európai szervek az emberi jogok érvényesülésének kérdését kezelik. Sokak meggyőződése, hogy az éppen emberi jogi reformot foganatosító Törökországgal szemben a kritikák egy része nem jogos, az emberi jogokat ürügyként használja néhány EU-s politikus, hogy ezzel is a reálpolitikai céljaikat leplezzék. Ezen euroszkeptikusok szerint az Európai Unió vezetői azért hozzák fel a tárgyalások során olyan sokszor ezt a témát, hogy nyomás alatt tartsák a török kormányt és arra vegyék rá, hogy módosítson külpolitikai irányvonalán. (Eliacik, 2021)

A TÖRÖK-EU VITÁK INTENZÍVVÉ VÁLÁSA A 2010-ES ÉVEK MÁSODIK FELÉBEN

A 2010-es évek első felében még relatív optimizmus övezte a török csatlakozási folyamatot. Legalábbis az unió részéről 2012-ben kezdeményezett ún. pozitív menetrend még azzal számolt, hogy felgyorsítható a jogharmonizáció, a török állampolgároknak belátható időn belül biztosítható a schengeni térségbe való vízummentes bejutás, az unió és Törökország számos politikai kérdésben, így a terrorizmus elleni küzdelem terén együtt tud

működni, valamint növelhető a két térség közötti kereskedelem, különös tekintettel a fosszilis energiahordozók adásvétele tekintetében. Bár az Európai Bizottság, a menetrend meghirdetője bizakodó volt, a török fél már ekkor eléggé szkeptikus attitűdöt mutatott. (Tamus, 2013:25) A török bizalmatlanság mögött ekkor a már említett csalódásokon túl gazdasági és közigazgatási érvek is meghúzódtak. Három olyan csatlakozási fejezet volt, melyek megnyitását egyik EU-tagállam sem blokkolta. Ezek a közbeszerzések, a versenypolitika, illetve a foglalkoztatás- és szociálpolitika kérdései volt. Ezekben a témákban ugyanakkor a török kormánynak nem volt érdeke az előrehaladás, hiszen az uniós feltételek teljesítése esetén hátrányba került volna a török gazdaság, illetve azok komoly társadalmi feszültségekkel járhattak volna abban a Törökországban, ahol a munkanélküliség eleve magasabb az uniós átlagnál. (Tamus, 2013:26)

A 2000-es és a 2010-es évek fordulóján egy koncepcionális változás is bekövetkezett a törökök szemléletében, amit olyan külső tényezők, mint az arab tavasz vagy a szír polgárháború csak erősítettek. A törökök egyre inkább regionális hatalomként kezdtek önmagukra tekinteni, semmint egy távoli centrum reménybeli félperifériájára. Sokkal inkább vágytak arra, hogy befolyásukat növeljék a Balkánon, a Kaukázusban, Közép-Ázsiában és az arab világban, mint arra, hogy a brüsszeli bürokrácia által meghatározott kritériumok szerint legyenek az európai politikai és gazdasági élet mellékszereplői. (Egeresi, 2013:16) Érdeemes figyelembe venni azt is, hogy az Európai Unió Törökországra egy szempontból mindenképpen mintaállamként tekint. Az alacsony életszínvonal ellenére Törökország jól példázza a feltörekvő gazdaságokat, márpedig az EU-s közelmúltbeli belépői és tagjelöltjei között is van számos közép-európai és balkáni feltörekvő nemzet, melyek gazdasága megértésében hasznos lehet a törököktől nyert tapasztalat. (Cebeci, 2015:46)

A fent említett térségek közül a Balkán kimondottan fontos irány a török külpolitika egy nagyon speciális prioritása miatt. Tudniillik az egyébként szekuláris török állam fontos célként tartja számon a szunnita iszlám mérsékelt értelmezésének és hagyományait ápolását, terjesztését. Teszi ezt leginkább azokban a régiókban, főleg a Balkánon, ahol az iszlám az Oszmán Birodalom idején terjedt el. A balkáni muszlim- és keresztény többségű országok is ezt a török közeledést többnyire pozitívnak tartották, ám uniós csatlakozásukkal (Románia, Bulgária és Horvátország),

illetve integrációjuk előre haladásával egyre inkább Nyugat felé orientálódnak és hátat fordítanak a törököknek. Ezen a területen már most érzékelhető egy erős európai-török érdekellentét, ami a jövőben tovább növekedhet. (Egeresi, 2020:36-37)

A 2015-ös menekültválság és az azt követő EU-török és német-török egyeztetések a 2015 év során és 2016 elején is némi optimizmusra adtak okot. Angela Merkel sokat vitatott 2015. október 18-i törökországi látogatása a csatlakozási tárgyalások szempontjából is pozitív impulzusokkal járt. Az EU-s csatlakozás szempontjából lényeges, hogy a menekültek visszafogadásán és a török állam anyagi segítésén túl a felek arról is megállapodtak, hogy három újabb fejezetről (Alapjogok, Igazság, szabadság és biztonság, Monetáris politika) is megnyitják a csatlakozási tárgyalásokat. (Egeresi, 2017:98)

Az évtizedek óta meglévő kimondott és lappangó viták a 2010-es évek második felében csúcsosodtak ki, és még ma is, azaz a 2020-as évek elején is azt lehet mondani, hogy izzik a parázs. Érdekes módon nem a közös kihívás okozta teher, azaz nem a 2015-ös menekültválság és az azt következő EU-török megállapodás tető alá hozása és működtetése hozta leginkább a felszínre a konfliktusokat, hanem a 2016. július 15-én bekövetkezett sikertelen katonai puccs. Az unió nem Törökország önrendelkezési jogát vitatta, hanem azt a módszert, ahogy az Erdoğan-kormány kezelte az eseményeket, és ahogy azt a megtorlósszerű akciót lefolytatta, ami során az államcsínykísérletben ténylegesen résztvevő katonai és egyéb vezetők mellett fontos értelmiségieket, tudósokat és újságírókat börtönöztek be vagy lehetetlenítettek el. Brüsszel és az uniós tagországok leginkább az általuk emberi jogsértéseknek ítélt eljárások ellen emelték fel a szavukat, és egyre többet nyilatkoztak úgy, hogy Törökországot már nem tekintik teljes értékű demokráciának, hanem valamilyen despotikus rezsimnek, ahol szélsőséges hatalomkoncentráció folyik. A puccskísérlet után történtek miatt az Európai Bizottság 2016. november 9-i országjelentésében már komoly aggodalmának adott hangot a törökökkel való tárgyalások előre haladása tekintetében. Kicsivel később, november 24-én állásfoglalásban ítélte el Törökországot és erősen bírálta az Erdoğan-kormányt a rendkívüli állapot során foganatosított nagyon kemény intézkedések okán. (Pénzváltó, 2016:184)

A konfliktusok további elmélyülését okozta eredményezte a török kormány agresszív külpolitikája is. A 2016 és 2019 közötti

időszakban az Erdoğan-adminisztráció az ország méretéhez és világpolitikai jelentőségéhez mérten is komoly befolyásszerző kampányba kezdett, amivel magára haragított több hatalmi szereplőt, így az Európai Uniót is. Három olyan konfliktusra érdemes emlékeztetni, melyek részben elnyerték a Nyugat nemtetszését. Ilyen volt a török hadsereg területszerző hadművelete Szíria északi részén, amiben az európaiakat leginkább az zavarta, hogy szövetségeseik, a kurd felkelők rovasára történt. Ebbe a körbe tartozik a Földközi-tenger keleti medencéjében felfedezett földgáz-kincs körüli nemzetközi vita, illetve azok az egyezmények is, melyek révén Törökország aktívan beavatkozott a líbiai politikai és fegyveres konfliktusokba. Az Európai Unióval konkrét összetűzést jelentett például az is, hogy Törökország az EU IRINI nevezetű embargója ellenére fegyverekkel látta el az ún. líbiai egységkormányt. (Egeresi, 2021:6)

VAN-E ESÉLYE AZ ENYHÜLÉSNEK?

A 2020-as évek elején létrejött világpolitikai és világhatalmi konstellációt tekintve szinte csak az enyhülésnek van esélye, hiszen Törökország és Recep Tayyip Erdoğan gyakorlatilag elvesztette hagyományos nyugati szövetségeseit, és csak bizonytalan és despotikus keleti barátaira számíthat, amíg számíthat. Nyugaton az utolsó erős ember, aki többnyire kiállt Erdoğan irányvonala mellett Donald Trump amerikai elnök volt. Joe Biden megválasztásával azon eltűnt minden támogatás Erdoğan fent vázolt agresszív és befolyásszerzési szempontból terjeszkedő politikája mögül. Ez a drasztikus változás arra kényszeríti a török vezetést, hogy fogja vissza külpolitikáját, és rendezze kapcsolatrendszerét a nyugati országokkal. Úgy is lehet fogalmazni, hogy Joe Biden elnöksége alatt valószínűleg elég viharos lesz az amerikai-török reláció, és Törökország jól felfogott érdeke, hogy találjon magának megbízható nyugati partnereket, az pedig nem nagyon lehet más, mint az Európai Unió. (Egeresi, 2021:6)

Az Unió felé való nyitás egyik fele, hogy Törökország rendezni igyekszik a kapcsolatát Görögországra, illetve megoldást keres a ciprusi helyzetre. 2021. január 25-én ennek fényében újra megindultak a legmagasabb szintű diplomáciai egyeztetések a török és a görög fél között, melyeket még a görög Cíprasz-kormány

állított le 2016-ban. (Egeresi, 2021:7) A ciprusi kérdés rendezése ugyanakkor egyelőre nem jutott túl a pusztá kijelentéseken, mert Erdoğan 2021. júliusi észak-ciprusi látogatása inkább arról győzi meg a szemlélőt, hogy a törökök nem feltétlen a békét keresik, hanem sokkal inkább hídfőállásaikat próbálják megerősíteni a szigeten. A török elnök látogatása során kijelentette, hogy csak akkor lát esélyt a békére, ha a görög fél elismeri Észak-Ciprust. Mindemellett jelezte azt is, hogy megnyitják a külföldi turisták előtt Varoshát, az ENSZ felügyelete alatt álló és az 1970-es évekig nagyon népszerű és modern tengerparti üdülőhelyet. Erdoğan kemény szavait erőteljes nyugati felháborodás övezte, és azok nem igazán járultak hozzá az enyhüléshez. (Kolozsi, 2021)

Ha a görögökkel és a ciprusi görögökkel kapcsolatos enyhülés ellentmondásosnak is mondható, más területeket egyértelmű, hogy Törökország az uniós elvek és gyakorlatok mentén igyekszik politizálni. Az EU-nak tett gesztusok közé tartozik egy sor olyan lépés, mely az emberi jogok kérdéskörébe tartozik. Törökország 2021. márciusában új emberi jogi akciótervet hirdetett meg, mely –többek között– arról rendelkezik, hogy könnyítsék meg a polgári közigazgatási ügyintézését, garantálják a rendőrségi intézkedések méltányos voltát. Törökország a kisebbségek és az ellenzék felé is gesztusokat: az Alkotmánybíróság elutasította a kurdbarátnak tartott Népek Demokratikus Pártja (Halklarin Demokratik Partisi, HDP) betiltását. (Egeresi, 2021:7)

KONKLÚZIÓ AVAGY INTEGRÁCIÓ VS. STRATÉGIAI PARTNERSÉG

Az Európai Unió és Törökország közötti együttműködés jövőbeli esélyeit latolgatva jól kell látni, hogy Brüsszel számára leginkább a stratégiai szempontok játszanak kulcsfontosságú szerepet, a politikai és gazdasági megfontolások sok esetben másodlagosak. Az Európai Unió számára Törökország egy tranzit- és pufferállam, mely egyrészt segít a közel-keleti és kaukázusi energiahordozók behozatalában, másrészt pedig az uniót távol tartja ezen térségek válságjelenségeitől. (Pénzváltó, 2016:157) A török csatlakozási tárgyalások kezdeti időszakában pontosan ezen két érv miatt gondolták a biztonságpolitikai szakértők azt, hogy hosszú távon elkerülhetetlen lesz Törökország felvétele az EU-ba. Azzal érveltek, hogy Európa energiaszükséglete az öreg kontinenst arra kényszeríti, hogy a Közel-Keleten és Ázsia más országaiban

vásároljon földgázt és kőolajat. A török hadsereg „akciórádusza” pedig kiterjed ezen térségekre, ezáltal tudja garantálni Európa ellátásának biztonságát. (Rada és Rada, 2007:6) Nagyon jól látható fent leírtak igazságtartalma azon a példán keresztül, ahogy az Európai Unió és Törökország kezelte a 2015-ös menekülthullámot, illetve ahogy működött és működik a 2016. márciusában megkötött migrációügyi kétoldalú paktum, az ún. statement.

Nagyjából 2015. augusztusa környékén eszméltek rá a nyugat-európai politikusok arra, hogy a menekülthullám mekkora válságot idéz elő a kontinensen, és hogy a helyzeten képtelenség a törökökkel való szoros és feladatcentrikus megegyezés nélkül változtatni. De Meziere német külügyminiszter volt az első, aki felhívta arra a figyelmet, hogy szükség lesz egy kétoldalú EU-török szerződésre ahhoz, hogy kezelhetővé váljon a migráció folyamata. De Meziere nyilatkozata és a 2016. márciusi egyezmény instant módon felértékelte Törökország szerepét, mint pufferállam, és elsőrendű stratégiai partnerré tette az országot. (Egeresi, 2017:97) Ez a fajta politikai és erkölcsi elismerés Törökországban komolyan megnövelte az unió és a csatlakozás presztízsét, és részben ezzel is indokolható az a közvéleménykutatási eredmény, melyre a cikkben már történt utalás.

Az Európai Unió azt is felismerte, hogy nem mondhat le arról, hogy befolyásolja a határán fekvő Törökország belső politikai folyamatait és nemzetközi kapcsolatrendszerét. Az Európai Unió részéről azért is fontos a stratégiai partnerség kérdése, mert elemi érdeke, hogy Törökország stabil és demokratikus maradjon, és mindenképpen az európai érdekekkel ellentétes Törökország destabilizációja, vagy az, hogy belesüllyedjen a közel-keleti zűrzavarba. (Alessandri et al., 2018:8)

Az Európai Unió pozitív fejleményeket érzékel a török-EU kapcsolatok alakulásában így jelenleg egy kettős stratégiai partnerség kiépítésében gondolkodik. A 2021. márciusában publikált ún. Borell-jelentés szerint folytatni kell a menekültügyi együttműködést, ezen kívül a teljes jogú tagság intézménye helyett egy egyfajta vámuniót érdemes felajánlani a törököknek. (Egeresi, 2021:8) A Borell-jelentés megmutatja, hogy az Unió többre törekszik, mint a tranzit- és pufferhelyzet kihasználásra, és nem csak egy sima stratégiai partnerségre vágyik Törökországgal, ugyanakkor az ország teljes integrációja továbbra sem téma. Egész pontosan a Borell-jelentés azt tanácsolja, hogy „az EU fűzze szorosabbra a kapcsolatát Ankarával annak érdekében, hogy

ösztönözni lehessen a török kormányt az együttműködésre a migráció kezelése mellett más területeken is.” Ebből az idézetből jól látszik, hogy az együttműködés központi eleme továbbra is a migráció kezelése, de az unió azt ki akarja terjeszteni. (Szűcs, 2021)

Fontos megjegyezni, hogy Brüsszel mind politikai, mind pedig gazdasági szinten kész az együttműködésre. Gazdasági szinten pedig nem egy egyszerű szabadkereskedelmi megállapodás a cél, hanem egy annál magasabb rendű forma, a vámunió, ami kölcsönösen hasznos a két fél számára. A vámunió egyébként azért is kedvező a törökök számára, mert az garantálhatná számukra a vízumliberalizációt is.

A Borell-jelentés optimizmusát osztja a török tudományos közvélemény és az egyetemi szakértői szféra is. Majdnem hatvan évvel az első társulási dokumentumok aláírása után a kutatók képviselői még mindig úgy nyilatkoznak, hogy a „célunk Európa” és, hogy az „EU-csatlakozásról nem mondtunk le”. Kiemelik, hogy a török társadalom 60-70%-a manapság meggyőződéses Európa-párti, a belépés támogatottsága az elmúlt időszakban folyamatosan nő. Emellett azt is aláhúzzák, hogy számos kérdésben, mint a menekültügy, a védelmi- és biztonságpolitika, az energiabiztonság, a vámunió és a COVID-19 járvány fényében az egészségügyi együttműködés területein a két fél sikeres kooperációra kényszerül. A török politológusok abban bíznak, hogy mindez felélesztheti a török reményeket, és hogy a török kormány képes lesz többet is elérni az EU-val, mint a migrációügyi egyezmény megújítása és a vámunió irányába tett bátortalan lépések. (Incekaya, 2021)

Ugyan a Borell-jelentés hangvétele és a török kutatói körök bizakodók, egyes uniós intézmények teljesen más álláspontra helyezkednek. A török-EU kapcsolatokkal szemben mindig kritikus Európai Parlament például az érlelődő jó viszony megszakítását látná helyesnek. Az EP elég nagy többséggel, 480 szavazattal arra szólította fel az Európai Bizottságot, hogy végleg állítsa le a csatlakozási tárgyalásokat Törökországgal. Az EP határozata szerint „az Európai Unió és Törökország közötti viszony olyan mértékben megromlott, hogy Brüsszelnek alapvetően át kell értékelnie a kapcsolatait Ankarával.” (Molnár, 2021)

Bár a konfliktusok a mai napig jellemzik a török-EU kapcsolatokat, -ezt mutatja a fenti EP-határozat is- a 2020-as évek hajnalán azt lehet mondani, hogy a török uniós integráció válsága még mindig tart, ugyanakkor van remény arra, hogy mind az

európai, mind pedig a török külpolitika többnyire enyhülésre törekszik, és mindemellett fokozódik a gazdasági kooperáció is.

BIBLIOGRÁFIA

- Alessandri, E. – Lesser, I. - Tastan, K. (2018): EU-Turkey Relations: Steering in Stormy Seas. The German Marshall Fund of the United States, 31. szám, 1-15. o.
- Cebeci, Münevver (2015): Ideal Güç Avrupa: Avrupa Birliği – Türkiye İlişkileri Üzerinden Bir Çözümleme. In: Marmara Avrupa Arastirmalari Dergisi, 23. évf., 2. szám, 41-57. o.
- Efe Caman, Mehmet – Dagci, Kenan (2012): Avrupa Birliği – Türkiye İlişkilerinde Türk ve Türkiye İmaji. In: Conference: 10th International Conference on Knowledge, Economy and Management; 11th International Conference of the ASIAAt: Istanbul – Turkey, 1098-1109. o.
- Egeresi Zoltán (2013): Európa és az EU török szemmel. In: Mediterrán és Balkán Fórum, 7. évf., 3. szám, 10-18. o.
- Egeresi Zoltán (2017): Ki mit nyert? Több mint egy évvel az EU–török „menekültügyi megállapodás” után? In: Nemzet és Biztonság 2017/4. szám, 80–120. o.
- Egeresi Zoltán (2020): Törökország és a Nyugat-Balkán kapcsolatának dinamikája az AKP alatt. In: Pro Minoritate, 2020/Tavaszi, 20-37. o.
- Egeresi Zoltán (2021): Enyhülés az EU és Törökország között. KKI Elemzések, 15. szám, 1-9. o.
- Karabulut, Umut (2012): Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Başlangıcı: Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) Üyelik Başvurusu, CTAD, 8. évf., 16. szám, 19-32. o.
- Kramer, Heinz (2006): Turkey and the EU. The EU's Perspective. In: Insight Turkey, 8. évf., 4. szám, 24-32. o.
- Müftüler-Baç, Meltem (2016): Turkey's Ambivalent Relationship with the European Union: To Accede or not to Accede. In: Uluslararası İlişkiler, 13. évf., 52. szám, 89-103. o.
- Özkirimli, Umut (2008): Milliyetçilik ve Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri, TESEV Yayinlari, İstambul
- Pénzváltó Nikolett (2016): Törökország és az Európai Unió – Érdekek és értékek hálójában. In: Baranyi Tamás Péter, Szálkai Kinga (szerk.): Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején, 190-212. o.
- Pénzváltó Nikolett (2016): Törökország belső és külső válságai. In: Nemzet és Biztonság, 2016/6. szám, 157–189. o.
- Rada Csaba – Rada Péter (2007): Törökország európai uniós csatlakozásának biztonsági aspektusai. In: Külügyi Szemle, 2007/Tél, 3-42. o.
- Szigetvári Tamás (2006): Törökország az Európai Unió csatlakozási tárgyalások kezdetén. In: Magyar Tudományos Akadémia Világ gazdasági Kutatóintézet Műhelytanulmányok, 72. szám, 17-32. o.
- Tamus Katalin (2013): Az Európai Unió és Törökország kapcsolatai napjainkban. In: Európai tükör, 18. évf., 1. szám, 24-27. o.
- Eliacik, Zeliha (2021): AB Türkiye İlişkileri: Sorun Nerede? (<https://www.setav.org/ab-turkiye-iliskileri-sorun-nerede/>) Legutóbb letöltve: 2021. július 19.
- Ergan, Ugur (2020): Anketten Avrupa çıktı! Avrupa Birliği üyeliğine destek oranı yüzde 80'i aştı (<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/anketten-avrupa-cikti-416948719>) Legutóbb letöltve: 2021. július 22.
- Incekaya, Gülsüm (2021): Uzmanlara göre 2021 Türkiye-AB ilişkilerinde müzakere yılı olacak (<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/uzmanlara-gore-2021-turkiye-ab-iliskilerinde-muzakere-yili-olacak/2108556>) Legutóbb letöltve: 2021. július 19.
- Kolozsi Ádám (2021): A törökök megnyitják a fél évszázada lezárt szellemvárost Cipruson, a világ mégis tiltakozik (<https://telex.hu/kulfold/2021/07/21/a-torokok-megnyitjak-a-fel-evszazada-lezart-szellemvarost-cipruson-a-vilag-megis-tiltakozik>) Legutóbb letöltve: 2021. július 23.
- Molnár Szabina (2021): Felfüggeszthetik az EU-csatlakozási tárgyalásokat Törökországgal. (<https://index.hu/kulfold/2021/05/20/torokorszag-europai-bizottsag-parlament-eu->

csatlakozas-emberi-jogok-jogallamisag-hegyi-karabah-ormeny-nepirtas-migracio/) Legutobb letoltve: 2021. július 19.

Rada Péter (2010): Érett-e Törökország arra, hogy az Európai Unió teljes jogú tagjává váljon? (https://www.academia.edu/36827097/Rada_Peter_Erett_e_Torokorszag_arra_hogy_az_Europai_Unio_teljes_jogu_tagjava_valjon_SVKI_elemzesek_2010_november) Legutobb letoltve: 2021. július 19.

Szűcs Ágnes (2021): Az uniós vezetők megint mindent megígérnek majd a törököknek, kérdés, Erdoğannak ez elég-e. (https://hvg.hu/eurologus/20210324_EU_torok_kapcsolatok_unios_csucs) Legutobb letoltve: 2021. július 19.

Varga Esztella (2010): Útban Törökország új alkotmánya felé (http://www.grotius.hu/doc/pub/AGQSCB/2012_103_varga_esztella_utban_torokorszag_uj_alkotmánya_fele.pdf) Legutobb letoltve: 2021. július 19.

ESSZÉ

A HAITI-ELLENESSÉG HATÁSA AZ AFRIKAI SZÁRMAZÁSÚ DOMINIKAIÁK IDENTITÁSÁRA

Hagymási Nóra

ABSZTRAKT

A Dominikai Köztársaság Latin-Amerika azon országa, ahol a lakosság túlnyomó többsége afrikai felmenőkre tekinthet vissza. A dominikaiak mintegy 85%-a rendelkezik afrikai ősökkel. Az afro-dominikaiak ma is igyekeznek háttérbe szorítani, vagy egyenesen figyelmen kívül hagyni afrikai gyökereiket, míg az európaiakat előnyben részesíteni. Ezt a jelenséget elsősorban a haiti-dominikai ellentét idézte elő, amely a XIX. században alakult ki és a mai napig fennáll a két ország között. Cikkemben azt az állítást kívánom igazolni, mely szerint a Dominikai Köztársaságban élő feketék, illetve mulattok mindaddig a fehér etnikum és az európai hagyományok mellett maradnak elkötelezettek, amíg a haitiakkal szembeni ellenszenvüket nem sikerül csökkenteni vagy teljes egészében felszámolni.

Kulcsszavak: *Haiti, Dominikai Köztársaság, identitás*

BEVEZETÉS

A Dominikai Köztársaság Latin-Amerika azon országa, ahol a lakosság túlnyomó többsége afrikai felmenőkre tekinthet vissza. A 2014-es népszámlálás eredményei alapján kijelenthető, hogy a dominikaiak mintegy 85%-a rendelkezik afrikai ősökkel. Az imént említett 85%-ba azonban nem kizárólag a feketék tartoznak bele, hanem a mulattok is, akiknek csupán egyik felmenőjük volt afrikai származású, míg a másik európai. (Encyclopædia Britannica, 2014) Mivel a népszámlálás megkérdésezés módszeren alapszik, ezért csak azok számítanak feketéknek, illetve mulattnak, akik annak vallják magukat. Ebből kifolyólag pedig levonhatnánk egy olyan következtetést, mely szerint a Dominikában élő afrikai leszármazottak identitásának részét képezik az afrikai gyökerek és hagyományok, ezek felvállalása nem jelent problémát számukra. Ennél azonban jóval sokrétűbb és bonyolultabb a kép, ugyanis a valóságban az afro-dominikaiak ma is igyekeznek háttérbe szorítani, vagy egyenesen figyelmen kívül hagyni afrikai gyökereiket, míg az európaiakat előnyben részesíteni. Ezt a jelenséget elsősorban a haiti-dominikai ellentét idézte elő, amely a XIX. században alakult ki és a mai napig fennáll a két ország között. (Ana-Maurine, 2017) Cikkemben azt az állítást kívánom igazolni, mely szerint a Dominikai Köztársaságban élő feketék, illetve mulattok mindaddig a fehér etnikum és az európai hagyományok mellett maradnak elkötelezettek, amíg a haitiakkal szembeni ellenszenvüket nem sikerül csökkenteni vagy teljes egészében felszámolni.

TÖRTÉNELMI ÁTTEKINTÉS

Bár a Dominikai Köztársaság és Haiti történelme számos alkalommal összefonódott, a két nép között mégis számottevő etnikai és kulturális különbségek állnak fenn, amelyek ma is táplálják a köztük lévő feszültséget.

Mind a ma élő dominikai feketék és mulattok, mind pedig a ma élő haitiak afrikai ősei a XVI. és XVIII. között rabszolgaként érkeztek Hispaniola szigetére, amelyen a két ország ma is megosztozik. A mai Haiti területe francia, míg a mai Dominikai Köztársaság területe spanyol gyarmat volt. A különbségek azonban nem csupán a gyarmattartó személyében, de abban az életkörülményben is megjelentek, amelyben a keleti-és nyugati

területek rabszolgái élték mindennapjaikat. Keleten kezdetben ültetvényes gazdálkodás folyt, azonban ahogy a spanyolok elfoglalták a kontinens belső területeit, Hispaniola elkezdett veszíteni jelentőségéből, idővel pedig áttértek az állattartásra. Azáltal, hogy a rabszolgák és a rabszolgatartók is ugyan azt a munkát végezték (pásztoroklás közben egyaránt lovagoltak, illetve bozótválogatásokat is használtak), a köztük húzódo szakadék eltűnni látszott. Ez a jelenség az egész Karib-térségben egyedülállónak számított. (Gates, 2011) A rabszolgák idővel mind önmaguk, mind pedig családjuk szabadságát megválthatták, így a XVIII. század végére a társadalom nagy része szabad feketékből tevődött össze. Ezzel ellentétben a nyugaton elterülő francia gyarmaton ugyanekkor a társadalom 87%-át alkották rabszolgák és csupán 5%-át szabad színesbőrűek. (Metz, 1999) Az ültetvényeken dolgozó feketéknek sokkal nagyobb elnyomást kellett elviselniük, mint a keleti gyarmaton, ezért sokkal ellenszenvesebben viszonyultak gyarmattartóikhoz, illetve azok kultúrájához és értékeihez. (Gates, 2011)

Annak ellenére, hogy mind a francia, mind a spanyol gyarmatra Afrikából érkeztek a rabszolgák, a két gyarmaton sem életkörülményeik, sem az elnyomás mértéke nem egyezett meg, emiatt pedig gyarmattartóikra is másképp tekintettek. A nyugati területek rabszolgái elutasították a franciákat és azok értékeit, míg a keletiek kevésbé tartották ellenszenvesnek a spanyolokat és azok kultúráját. Ezek a különbségek az anyaországtól való függetlenedést követően komoly feszültségeket okoztak a sziget lakói között.

A XIX. századra Hispaniola teljes egészében francia uralom alá került, majd 1804-ben a haiti forradalom győzelmével Haiti néven függetlenedett. Az ekkoriban felszabadult rabszolgák és a már régebb óta szabad feketék, illetve mulattok között azonban ellenséges viszony kezdett kialakulni, amely főként abból fakadt, hogy a haiti vezetés véglegesen szakítani akart gyarmatosítói értékeivel. Kialakult bennük egy nagy fokú fehér- és katolicizmusellenesség, amely nem csak a fehérek, de a keleti területek római katolikus, világosabb bőrű mulattjai ellen is irányult. Számos olyan intézkedést hoztak, amely sértette a korábbi spanyol gyarmat lakóit. (Metz, 1999) A keleti földbirtokokat szétosztották, azonban nem a helyiek, hanem haiti hivatalnokok között. A hadsereg rendszeresen zsákmányolt élelmiszert a lakosságtól, valamint megkezdődött az egyházi

vagyon elkobzása, a külföldi katolikus papok kitoloncolása és a Pápai Állammal való kapcsolat megszakítása. (Anacker, 2019) Mindezek mellett egy másik jelentős konfliktus is kibontakozott a szigetlakók között. A konfliktus a Franciaországnak fizetendő jóvátételből indult ki, amelyet Haitinek azért kellett fizetnie, hogy korábbi gyarmattartója is elismerje államiságát. Azért, hogy ezt az összeget ki tudják fizetni, a társadalom lehető legnagyobb részének dolgoznia kellett, mégpedig olyan körülmények között, mint a függetlenedés előtt. Ezen tényezők vezettek ahhoz, hogy a keleten élők elnyomóként és kizsákmányolóként kezdtek el tekinteni a haitiakra, ezzel együtt pedig a feketékre is. Az elégedetlenség fokozatosan növekedett, majd 1843-ban forradalom tört ki. 1844-ben a forradalom sikerrel zárult, a Dominikai Köztársaság kikiáltotta függetlenségét Haititől. (Metz, 1999)

A XX. században tovább nőtt a haitiakkal szembeni ellenszenv, amelyhez elsősorban az 1930 és 1961 között hatalmon lévő diktátor, Rafael Trujillo nézetei és intézkedései járultak hozzá. Trujillo a dominikaiakat „rasszukat tekintve fehéreknek, kultúrájukat tekintve spanyolnak, vallásukat tekintve pedig római katolikusnak” tekintette. (Metz, 1999, 72. o.) Azért, hogy ezt az idealizált képet megvalósítsa intenzíven és erőszakosan igyekezett megváltoztatni a dominikaiak akkori identitását és kultúráját.

A Dominikai Köztársaságban élő haiti feketék nem illettek bele Trujillo fehér Dominikájába, ezért elnöksége alatt mindvégig haiti-ellenes politikát folytatott. A haitiakkal szembeni gyűlölete odáig vezetett, hogy 1937-ben parancsot adott haitiak, szimplán származási és faji alapon történő meggyilkolására, melyet az utókor petrezselyem-mészárlásként tart számon. A gyilkosságoknak a dominikai-haiti határ mentén élő haiti feketék, illetve haiti felmenőkkel rendelkező, sötétbőrű dominikaiak estek áldozatául. A mészárlást a hadsereg, valamint hadállományban lévő civilek és önkéntesek követték el. Úgy különböztették meg a haitiakat a dominikaiaktól, hogy kimondatták velük a petrezselyem szót, amelyet a két nép másképp ejtett ki. Aki haiti akcentussal ejtette ki a szót, azt gondolkodás nélkül megölték. A mészárlás áldozatainak száma körülbelül 15000 főre tehető. (Paulino – García, 2013)

Trujillo ideális országában azonban nem csupán a haitiaknak, de az afrikai hagyományoknak sem volt helye. Az afrikai kultúra részét képező szokásokat betiltotta, azok gyakorlása szankciókat vont maga után. Erre kiváló példaként szolgál az az 1943-ban

bevezetett törvény, amely kimondta, hogy az, aki vudu szertartáson vesz részt, nem csupán ötszáz pesonyi pénzbüntetésre, de egy év börtönbüntetésre is számíthat. Ezen kívül az afrikai eredetű zenéket és táncokat is betiltotta. (Torres-Saillant, 2010)

A Trujillo korszak gyökeres változásokat indított el a Dominikában élő afrikai leszármazottak identitásában és öndefiníciójában. A XIX. században kialakult haiti-ellenesség csak tovább fokozódott, csak a haitiakat tekintették valódi feketéknek és afrikaiaknak, magukra pedig részben spanyolok, részben pedig a gyarmatosítás előtt a szigeten élő Taino indiánok leszármazottjaiként kezdtek hivatkozni. A korábban alkalmazott *negras* – fekete – kifejezést *indiasra* – indián – változtatták. (Ana-Maurine, 2017)

Összességében tehát elmondható, hogy a haitiak iránti gyűlölet nagymértékben befolyásolta a Dominikában élő afrikai leszármazottak identitását. Annak ellenére, hogy mind a haitiak, mind pedig a dominikaiak felmenői Afrikából származtak, a dominikaiak a XX. századra már nem voltak hajlandók tudomást venni származásukról és egy olyan népcsoporttól kezdtek származtatni magukat, amely addigra már szinte teljesen kihalt, mire valódi őseik megérkeztek a szigetre.

HOGYAN DEFINIÁLJÁK MAGUKAT A DOMINIKAI FEKETÉK ÉS MULATTOK?

Annak ellenére, hogy DNS vizsgálatokkal igazolható, hogy a dominikai lakosság 85%-a rendelkezik afrikai, 9,5%-a indián és csupán 0,08%-a fehér felmenőkkel, magukra mai napig indiásként, azaz indiánok és európaiak leszármazottjaként tekintenek. A *negras* kifejezést a haitiakra használják és a szó pejoratív jelentéssel bír. (Gates, 2011)

Az, hogy a fekete bőrszínhez negatív jelentés párosul számos következménnyel jár. Hozzájárul ahhoz, hogy az afrikai leszármazottak európai gyökereiket és a fehér etnikumra jellemző külső jellemvonásokat részesítsék előnyben. (Metz, 1999) Ebből pedig az következik, hogy a Dominikai Köztársaságban csupán elvétve találhatunk olyan szobrokat, amelyek fekete nemzeti hősöknek állítanak emléket. Ha hőseiket túlságosan feketének ítélték meg, akkor úgy változtatták meg kinézetüket, hogy az sokkal európaibbnak tűnjön és csak ezt követően ábrázolták őket a

különböző műalkotásokon. Erre kiváló példa, Dominika egyik alapítóatyjának, Francisco del Rosario Sáncheznek szobra, aki bár afrikai felmenőkre tekinthetett vissza, európai jegyekkel került ábrázolásra. Sőt, maga Trujillo is ügyelt arra, hogy önmagát is, és népét is „elegáns, fehér gazdagként” (Gates, 2011, 25. o.) tüntesse fel. Azért, hogy ezt a képet sikeresen tudja közvetíteni nyilvános megjelenései során púdert viselt, amely világosabbá tette bőrszínét. Ezt a szemléletet az egész társadalom magáévá tette, valódi dominikainak a világosbőrű és egyenes hajú embereket tekintették és tekintik a mai napig is. (Gates, 2011)

A kultúrának egyetlen olyan területe van, ahonnan nem sikerült eltüntetni az afrikai kulturális jegyeket. Ez a terület, pedig nem más, mint a zene. A dominikaiak tradicionális zenei műfaja a merengue, amely egyszerre hordoz magában az afrikai és a spanyol kultúrára jellemző dallamokat, illetve hangszereket. A műfaj népszerűsítését Trujillo indította el, mára pedig bevett szokássá vált, hogy hetente egy alkalommal Santo Domingo egyik terén zenés estét tartanak, ahol a feketék, a fehérek és a mulattok egyaránt részt vesznek. A haiti kultúrát kutató tudósok arra a következtetésre jutottak, hogy a merengue és a haiti népzene között fennálló hasonlóság is igazolja, hogy a két nép hasonló gyökerekkel rendelkezik. (Gates, 2011)

Az afrikai leszármazottak önmagukról kialakított képe általában csak azt követően változik meg, hogy ellátogatnak egy olyan országba, ahol nagy számú fekete közösség él. Tipikusan ilyen ország, az Egyesült Államok, ahol a dominikai bevándorlók ráeszmélnek, hogy ők maguk is feketék. Az idősebb generációk az afroamerikaikkal sem hajlandók azonosulni, míg a fiatalabbak átveszik a helyi hajviseletet, a feketék által beszélt angol dialektusokat, valamint elkezdik követni és a merengue-el ötvözni a hip-hop zenei stílust. (Duany, 1998)

Azonban azok számára, akik szülőhazájukban maradnak, általában nem jön el ez a felismerés. Ők nem nyitnak az afrikai kultúra felé a sötét bőrszínnel pedig a haitiakat azonosítják, akiket különböző módokon diszkriminálnak. A Dominikában dolgozó vagy a Dominikába emigráló haitiakat számtalanszor éri hátrányos megkülönböztetés származásuk miatt.

HAITIAK A DOMINIKAI KÖZTÁRSASÁGBAN

2018-as becslések alapján a Dominikai Köztársaság területén életvitelszerűen élő haitiak száma 650 ezer és egymillió közé tehető. Az emigránsok túlnyomó része a dominikai cukornádültetvényeken dolgozik. (Minority Rights Group International, 2018) Bár ezek az emberek a jobb élet reményében hagyják el hazájukat, Dominikában nagy fokú nélkülözéssel, alacsony életszínvonallal és intézményesített diszkriminációval szembesülnek.

A Dominikában élő haitiak zöme nem rendelkezik személyazonosító irattal. Nincs vízumuk, ebből kifolyólag pedig letelepedési engedélyért sem folyamodhatnak. Ezt az amúgy is súlyos problémát tovább rontotta a Dominikai Alkotmánybíróság 2013-as döntése, melynek értelmében a haiti felmenőkkel rendelkező dominikai állampolgárokat megfosztották állampolgárságuktól. A döntés több, mint 130 ezer embert érintett. (Minority Rights Group International, 2018) A Dominikai Köztársaságban születő haiti szülők gyermekeit már születésük pillanatában hátrányos megkülönböztetés éri. Annak ellenére, hogy az állampolgárság területelvű, ők mégsem válnak az ország teljes jogú polgárává. Úgynevezett rózsaszín anyakönyvi kivonattal látják el őket, amely számos állampolgári jogtól megfosztja az újszülötteket. Egyáltalán nem részesülhetnek oktatásban, nem kaphatnak személyazonosító igazolványt, nem szavazhatnak és legálisan nem köthetnek házasságot. Arra is volt már precedens, hogy a csecsemő édesanyja tudta igazolni dominikai állampolgárságát, de a kórházi adminisztrátor rózsaszín anyakönyvi kivonatot állított ki a gyermeknek, mivel az anya „haitinak nézett ki”. (Muir, 2017)

A hivatalos iratok hiánya azonban nem az egyetlen probléma, amivel a Dominikába emigráló haitiaknak szembe kell néznie. Mivel az ültetvényeken dolgoznak, ezért azokhoz a lehető legközelebb költöznek és zárt közösséget alkotnak. Ezen közösségeket bateyeknek nevezik. A bateyek rendszerint távol esnek a településektől ezért gyakran az alapvető élelmiszerek és az ivóvíz beszerzése is komplikált. Az itteni lakóépületekbe gyakran sem az áram, sem a víz nincs bevezetve és a szennyvízelvezetés sem megoldott. (Torres-Saillant, 2010) Egy 2002 és 2005 között végzett kutatás keretein belül hat batey 370 lakóját kérdezték meg életkörülményeikkel kapcsolatban. A kutatásban résztvevő hat közösség közül csupán kettő közelében volt ivóvízforrás. A maradék négy közösség tagjai, vagy csak nehézkesen tudtak ivóvízhez jutni,

vagy a szennyezett vizet használták fel, mivel sokan nincsenek tisztában azzal a módszerrel, amellyel meg tudnák tisztítani azt. Akadtak olyanok is, akik bár ismerék a technikát, de nem alkalmazták. A megkérdezettek mintegy 72%-a állította, hogy nem szokta megtisztítani a vizet mielőtt öt éven aluli gyermeknek adja. A szennyezett vizet fogyasztó gyermekeknél gyakran emésztőrendszeri betegségek alakultak ki. A vizek szennyezésért többek között a felgyülemelő szemét felelős. A közösségek lakóinak általában nincs pénze hulladékgyűjtő edényre, azonban a szemétszállítók csak az ezekben az edényekben elhelyezett hulladékot szállítják el. A hulladék így a bányákban halmozódik fel, megjelennek bennük a különböző kártevők, amelyek csak tovább rontják az amúgy is alacsony higiénias viszonyokat. (Simmons, 2010)

Az ivóvízhiány mellett a munkavédelmi eszközök hiánya is megnehezíti az ültetvények dolgozóinak életét. Az ültetvényeken elsősorban bozótvágókésekkel dolgoznak, azonban ehhez semmiféle védőfelszerelést (kesztyű, szemüveg, csizma) nem kapnak. Ebből kifolyólag sok sérülést szenvednek el és főként az újonnan érkezőket érik balesetek. Sérüléseikkel azonban legtöbb esetben nem fordulnak orvoshoz, mivel a legközelebbi kórház nagyon távol esik lakóhelyüktől. A sebesültek vagy autóbusszal, vagy taxival juthatnak el a kórházba, azonban a legtöbben nem tudják kifizetni az utazás díját. Ha van is pénzüik, akkor sem biztos, hogy igénybe vehetik ezeket a szolgáltatásokat, ugyanis a bórszínük miatt sem az autóbussz, sem a taxi nem áll meg nekik. Így tehát legtöbbször, ha van pénzüik, ha nincs gyalogolni kényszerülnek. Sokan úgy gondolják, hogy nem áldozhatják fel egy napi bérüket, így inkább dolgoznak tovább és lemondanak az egészségügyi ellátásról. Azoknak, akik mégis elindulnak, fel kell készülniük arra a lehetőségre is, hogy (szintén bórszínük miatt) rendőri igazoltatáson kell átesniük. Az igazoltatás során kiderül, hogy nincsenek személyazonosító irataik. Ha szerencsájük van, le tudják fizetni a rendőröket, ha viszont nincs, börtönbüntetés vagy legrosszabb esetben kitoloncolás vár rájuk. (Simmons, 2010) 2015 és 2016 között megközelítőleg negyvenezer haitit toloncoltak ki a Dominikai Köztársaságból. (Minority Rights Group International, 2018)

Látható, hogy a Dominikába érkező haitiaknak különösen rossz élet-és munkakörülményekkel kell megküzdeniük. A szennyezett víz, a felgyülemelő szemét és az el nem látott sérülések számos

betegség kialakulásáért felelősek, a fent említett okok miatt pedig csak a betegek töredéke tudja igénybe venni az egészségügyi ellátást. Ha mindez nem lenne elég, mind az állam, mind pedig a lakosság hátrányos megkülönböztetésben részesíti őket. A személyazonosító iratok hiányában pedig folyamatosan fennál a kitoloncolás veszélye. A dominikaiak semmit nem tesznek annak érdekében, hogy az országban élő haitiak helyzete javuljon, sőt, olyan intézkedéseket hoznak és úgy bánnak velük, hogy azoknak esélye sincs az előre lépésre.

MILYEN HATÁST GYAKOROLNA A DOMINIKAIK IDENTITÁSÁRA, HA FELSZÁMOLNÁK A HAITIAKKAL SZEMBENI GYŰLÖLETÜKET?

Számos dominikai állítja, hogy a haitiakkal szembeni ellenszenvüknek nincs köze azok sötét bőrszínéhez. Ehelyett, inkább azzal érvelnek, hogy számukra csupán a haitiak viselkedése kifogásolható. (Ana-Maurine, 2010) A fent említett példák azonban cáfolják ezeket a kijelentéseket. Az, hogy a gyermek állampolgársága az édesanyja bőrszínétől függ, valamint az, hogy a túl sötétbőrűnek ítélt utasokat nem hajlandó elszállítani az autóbusz vezetője, kiválóan bizonyítja, hogy a rasszizmus mélyen beágyazódott Dominika társadalmába. Ez a rasszizmus a XIX. században alakult ki, a XX. században pedig csak még inkább felerősödött és erőszakba torkollott. A Trujillo korszak nagymértékben hozzájárult, hogy a dominikai afrikai leszármazottak teljesen kisöpörjék életükből az afrikai hagyományokat és ne vegyenek tudomást fekete felmenőikről, helyette inkább a fehér etnikumot és az európai kultúrát részesítsék előnyben. A XXI. században ez a felfogás tovább él, a haiti feketékkel szemben pedig intézményesített diszkriminációt alkalmaznak.

Kétségtelen, hogy a diszkrimináló intézményeket a haitiak iránti gyűlölet szülte és abban is biztosak lehetünk, hogy amíg ezek az intézmények érvényesek, addig a haiti-ellenesség sem fog alábbhagyni. A megfelelő integráció hiánya, a hátrányos megkülönböztetés és az állampolgári jogok gyakorlásának megvonása lehetetlenné teszi a Dominikába vándorló haitiak számára az előrelépést, akik így a társadalom legszegényebb rétegébe kerülnek. Ha mindezt felszámolnák és kísérletet

tennének a haitiak integrációjára, akik így előrébb tudnának jutni, akkor idővel az egész társadalom elfogadóbbá válna velük szemben. Ha a két nép között enyhülnének a feszültségek, akkor úgy vélem képesek lennének eljutni egy olyan pontra is, ahol már sem a haitiak, sem pedig a saját fekete mivoltuk elfogadása nem jelentene problémát számukra. Jelenleg azonban úgy tűnik, hogy ezek a változások még hosszú-hosszú évekig nem fognak lezajlani.

ÖSSZEFOGLALÁS

Cikkemben azt az állítást kívántam igazolni, mely szerint a Dominikai Köztársaságban élő feketék, illetve mulattok mindaddig a fehér etnikum és az európai hagyományok mellett maradnak elkötelezettek, amíg a haitiakkal szembeni gyűlöletüket nem sikerül csökkenteni vagy teljes egészében felszámolni. Azért, hogy ezt az állítást sikeresen tudjam igazolni, visszatértem a XIX. századba, a haiti-ellenesség gyökereihez. A két nép közötti feszültség Haiti függetlenségét követően alakult ki, amely egyrészt Haiti kettészakadásához vezetett, másrészt pedig a haitiak és így a feketék elnyomással való azonosításához a dominikai oldalon. Ez a felfogás átgyűrűzött a XX. századba is, amelyből a legfontosabb korszakot, a Trujillo diktatúrát emeltem ki. Trujillo haiti-ellenes politikája nem csak több, mint tízezer ember halálát okozta, de azt is elérte, hogy a dominikai afrikai leszármazottak végérvényesen szakítsanak afrikai gyökereikkel és magukra európaiak és indiánok leszármazottjaiként kezdjenek tekinteni, a haitiakra pedig feketeként. A jelenkorba érve részletesen bemutattam a Dominikában élő haitiak helyzetét, akiknek nap, mint nap kihívásokkal kell megküzdeniük származásuk miatt. Mindezen információkból pedig azt a következtetést vontam le, hogy a haitiakkal szembeni gyűlölet ma is tovább él, mégpedig intézményesített formában és mindaddig, amíg ez a diszkrimináció érvényesül, a dominikai feketék és mulattok identitása is változatlan marad.

BIBLIOGRÁFIA

Dominican Republic: Ethnic Composition. Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica. Elérhető: <https://www.britannica.com/place/Dominican-Republic/Settlement-patterns#/media/1/168728/209216>.

Ana-Maurine, Lara (2017): A Smarting Wound: Afro-Dominicanidad and the Fight against Ultranationalism in the Dominican Republic. *Feminist Studies* 2017/2. szám: 468-484. o.

Duany, Jorge (1998). Reconstructing Racial Identity: Ethnicity, Color, and Class among Dominicans in the United States and Puerto Rico. In: *Latin American Perspectives*, 1998/3. szám, 147-172. o.

Gates, Henry Louis (2011): The Dominican Republic: Black behind the Ears. In Gates, H. (2011): *Black in Latin America*. NYU Press. 119-145. o.

Metz, Helen Chapin (szerk.) (1999): *Dominican Republic and Haiti: Country Studies*. Federal Research Division, Library of Congress, Washington D.C.

Minority Rights Group International (2018): *World Directory of Minorities and Indigenous Peoples - Dominican Republic: Haitians*, May 2018, Elérhető: <https://www.refworld.org/docid/49749d2e21.htm>

Paulino, Edward, and Scheherezade García (2013): Bearing Witness to Genocide: The 1937 Haitian Massacre and Border of Lights. *Afro-Hispanic Review*, 2013/2. szám, 111-118. o.

Simmons, David (2010): Structural Violence as Social Practice: Haitian Agricultural Workers, Anti-Haitianism, and Health in the Dominican Republic. In: *Human Organization*, 2010/1. szám 10-18. o.

Torres-Saillant, Silvio (2010): *Introduction to Dominican Blackness*. CUNY Dominican Studies Institute, New York

Anacker, Caelen (2019): *Haitian Invasions and Occupation of Santo Domingo (1801-1844)*. blackpast.org, October 11, 2019. Elérhető: <https://www.blackpast.org/global-african-history/haitian-invasions-and-occupation-santo-domingo-1801-1844/>

Muir, Chelsea (2017): "Foreigner" Birth Certificates and Statelessness in the Dominican Republic. *Berkeley Public Policy Journal*, December 1, 2017. Elérhető: <https://bppj.berkeley.edu/2017/12/01/foreigner-birth-certificates-and-statelessness-in-the-dominican-republic/>

ESSZÉ

KATAR ÉS SZAÚD-ARÁBIA KAPCSOLATÁNAK ALAKULÁSA A MEGVÁLTOZOTT KATARI KÜLPOLITIKA TÜKRÉBEN

Merényi Dóra

ABSZTRAKT

Katar neve az elmúlt évek során egyre több híradásban szerepelt. A kis Öböl-menti olajmonarchia aktív külpolitikájával és a szélesebb közönség számára váratlan szaúdi-katari konfliktusban mutatott meglepő ellenállásával hívta fel magára a nemzetközi közösség figyelmét. Cikkemben azokra a kérdésekre keresem a választ, hogy mi az oka Katar egyre ambíciózusabb külpolitikájának, honnan ered ez a „renitens” viselkedés. Kutatásom célja, hogy ismertessem Katar külpolitikájának motivációját, valamint Szaúd-Arábiával való, egyre romló viszonyát. Mi okozta a két ország közötti konfliktust, mik voltak a jelenleg kialakult helyzethez vezető lépések, valamint előre láthatólag hogyan alakul a jövőben a kapcsolatuk.

Kulcsszavak: Katar, Szaúd-Arábia, arab külpolitika

BEVEZETÉS

Katar neve az elmúlt évek során egyre több híradásban szerepelt. A kis Öböl-menti olajmonarchia aktív külpolitikájával és a szélesebb közönség számára váratlan szaúdi-katari konfliktusban mutatott meglepő ellenállásával hívta fel magára a nemzetközi közönség figyelmét. A sportrajongók olyan világeseményekkel kapcsolatban figyelnek rá, mint a 2022-es futball világbajnokság, míg a fiatalok számára a kiemelkedő színvonalú egyetemek (Qatar University és a Katarba települt amerikai egyetemek, pl. a Georgetown University) lehetnek vonzóak.

Az elmúlt évtizedekben azonban az Al Jazeera hírtelevízió vonzott fokozott nemzetközi figyelmet és váltott ki komoly rosszallást a térség kormányzatai részéről, amikor olyan megdöbbentő és figyelemfelkeltő riportokat közölt, amelyek korábban az arab világban teljesen elképzelhetetlenek volt. Ezzel, valamint az ambíciózus külpolitikájával Katar számos, főként Öböl-menti államot magára haragított. A 2017-es szakítás Katar és Szaúd-Arábia között a nemzetközi kapcsolatok szakértőit is meglepte, a befagyott konfliktus pedig arra utal, hogy ez akár végleges is lehet.

Cikkemben azokra a kérdésekre keresem a választ, hogy mi az oka Katar egyre ambíciózusabb külpolitikájának, honnan ered ez a „renitens” viselkedés. Kutatásom célja, hogy ismertessem Katar külpolitikájának motivációját, valamint Szaúd-Arábiával való, egyre romló viszonyát. Mi okozta a két ország közötti konfliktust, mik voltak a jelenleg kialakult helyzethez vezető lépések, valamint előreláthatólag hogyan alakul a jövőben a kapcsolatuk. A feltett kérdéseket társadalomtudományi szempontból vizsgáltam. Kutatásomban többnyire másodlagos forrásokat használtam, elsősorban a témához kapcsolódó nemzetközi tudományos folyóiratokat, könyveket, emellett nagy segítséget jelentettek a különböző kutatóintézetek aktuális tanulmányai. Emellett szükségesnek tartom megvizsgálni a nemzetközi sajtóanyagokat, valamint felhasználni egyes primer forrásokat, például állam- és kormányfők, szóvivők nyilatkozatait.

TÖRTÉNELMI HÁTTÉR

A nemzetközi kapcsolatok realista megközelítéséből kiindulva minél több erőforrással rendelkezik egy adott állam, annál nagyobb befolyása lesz a világpolitika alakítására. A kis államok tehát alá vannak rendelve a nagyhatalmaknak és két lehetőségük van az önállóságuk fenntartására; egy jelentős befolyással rendelkező ország a védelmébe veszi, garantálva ezzel a biztonságukat vagy szövetségre lép más, hasonló kaliberű államokkal.

A nemzetközi kapcsolatok szakértői a kis államok tanulmányozása során több definíciót is megfogalmaztak, valamint ehhez mérten vizsgálták ezen országok lehetőségeit és korlátait. Alapjában véve három kategóriába sorolhatók az alternatívák: kvantitatív, kvalitatív és egyéb definíciók. Az első esetben a számszerűsíthető elemek (pl. lakosság, terület, gazdasági teljesítmény) alapján határozzák meg az alapvetően relatív fogalmat, aminek előnye, hogy objektív és megkérdőjelezhetetlen. Kvalitatív szempontok alapján összetettebb kép alkotható az adott államról, ez a meghatározás elsősorban az ország érdekérvényesítő képességét helyezi előtérbe a nemzetközi kapcsolatokban. Egyes kutatók kombinálták a két megközelítést vagy egy kiegészítették újabb feltételekkel, például figyelembe vették az ország regionális elhelyezkedését.

Dolgozatomban megvizsgálom Katar kvalitatív kapacitásait, a nemzetközi rendszerben elfoglalt helyét, valamint érdekérvényesítő képességét, viszonyítva ezeket adatok a regionális elhelyezkedéséhez. Katar 1971-es függetlenné válása óta három emír vezette az országot, Khalífa (1972-1995), Hamad (1995-2013) és Tamím Ál-Száni (2013-), de a fordulópontot az ország nemzetközi megítélésében az 1995-ös hatalomátvétel jelentette, ezért az előbb említett szempontokat a három emír uralkodása alatt elkülönítve elemzem.

Katar a Perzsa-öbölben fekszik, egyetlen szárazföldi szomszédja Szaúd-Arábia. A Perzsa-öböl partszakaszán nyolc ország osztozik: Bahrein, Egyesült Arab Emírségek, Irak, Irán, Katar, Kuvait, Omán és Szaúd-Arábia. A térséget meghatározó regionális hatalmak gazdasági képességüket és katonai erejüket tekintve - Irak, Irán és Szaúd-Arábia.

A jelenleg is uralkodó dinasztia, az Ál-Száni család az 1800-as évek közepe óta irányítja az országot, amikor is Muhammad bin Ál-Száni felismerte, hogy a szövetségekötés Nagy-Britanniával kulcsfontosságú lehet a kis ország szempontjából. A Brit Kelet-indiai Társaság számára kulcsfontosságú volt a Közel-Kelet térsége az Indiába vezető útvonalak biztosítása miatt. A Perzsa-öbölben gyakoriak voltak a kalóztámadások is, amelyek veszélyeztették a brit hajók biztonságát, Muhammad pedig következetesen fellépett ezen támadások ellen.

A térség ekkoriban a különböző családok és dinasztiák állandó rivalizálásának helyszínéül szolgált. A katar-szaúdi határokat csak 2008-ban húzták meg véglegesen. Katar és a hozzá hasonló kis államok – amelyek nem rendelkeztek szignifikáns befolyással – a nagyhatalmak között a függetlenségük megóvására törekedtek. Nagy-Britanniának érdeke volt a térség stabilitásának fenntartása, valamint hegemóniájának megőrzése, ez az ún. szerződések rendszerén keresztül valósult meg, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy minden partszakaszon elismert egy családot, aki a béke és biztonság meglétét garantálta a területen. 1868-ban megállapodást kötött Colonel Lewis Pelly, brit képviselő/helytartó (resident) és Muhammad Ál-Száni, ami gyakorlatilag azt jelentette, az Ál-Száni család jogosult a terület irányítására. Ugyan ez számos kötelezettséggel járt, elsősorban a béke és biztonság fenntartására vonatkozóan a térségben, de a dinasztia rendelkezett a brit hadiflotta támogatásával. Az Ál-Száni család ekkoriban még nem tudta kiterjeszteni hatalmát az egész félszigetre, a falvakban élő törzseket nem tudták szabályozni. A lakosság vándorló életmódot folytatott, amit az építészet is tükrözött – a házak nádból és pálmalevélből készültek. A fő élelmiszerek és az ivóvíz sem volt elérhető, az alapvető élelmiszereket általában importálni kellett. Ilyen körülmények között nem alakult ki állandó lakosság. A bevételi forrást szinte kizárólag a gyöngyhalászat jelentette, az emberek megélhetése ettől függött.

Fia, Dzsászim bin Muhammad Ál-Száni tekinthető Katar állam alapítójának. Az ő nevéhez kötődik az Oszmán Birodalom csapatainak visszaverése 1893-ban al-Vadzsbánál. Az oszmánok az 1790-es évektől fogva jelen voltak a térségben, az Arab-félsziget keleti partján fekvő al-Hasza tartományért 1795-től 1871-ig terjedő időszakban több háborút is vívtak a Szaúd-Arábiában uralkodó Ál-Szaúd családdal. Az Oszmán Birodalom valódi célja azonban a brit

jelenlét visszaszorítása volt a térségben, megszerezve ezáltal az irányítást a félsziget felett. Ahmed Sefik pasa, Bagdad új kormányzója azt a célt tűzte ki, hogy megszilárdítja hatalmát az Öböl felett. A brit tengeri flottával ugyan nem tudta az Oszmán Birodalom felvenni a versenyt, ezért a szárazföldön keresztül akarták kiszorítani Nagy-Britanniát a térségből. Az oszmánok jelenléte Katar történelme szempontjából elsősorban azért volt fontos, mert Dzsászim bin Muhammad Ál-Száninak lehetőséget biztosított arra, hogy Nagy-Britannia és az oszmánok versengését saját előnyére használja fel.

A vadzsabai csata közvetlen okának az tekinthető, hogy 1892-ben a Mehmed Hafiz pasa katonai támaszpontot akart létesíteni Katar területén, amit Dzsászim sejk nem engedélyezett, ezt követően számos, magas rangú családtagot elraboltak az oszmánok, több jelentős katari törzsből is. A vadzsabai győzelem történelmi jelentőségű volt Katar szempontjából, az oszmán csapatokat sikerült kiszorítani az országból.

Katar elkerülte a közvetlen gyarmatosítást. Mindkét külső hatalmat, tehát a briteket és az oszmánokat is remek diplomáciai érzékkel kezelte Muhammad bin Száni és utódai, főleg Dzsászim Ál-Száni sejk. Katar az Ál-Száni család vezetésével sikeresen ellenállt a teljes külső uralomnak.

1916-ban formális jogi szerződéssel erősítették meg a korábbi megállapodást a britekkel, így Katar hivatalosan is Brit Protektorátus lett. Ez a dokumentum Katart önálló, független entitásnak ismerik el, az Ál-Száni család vezetésével, a brit katonai támaszpont létesítésével.

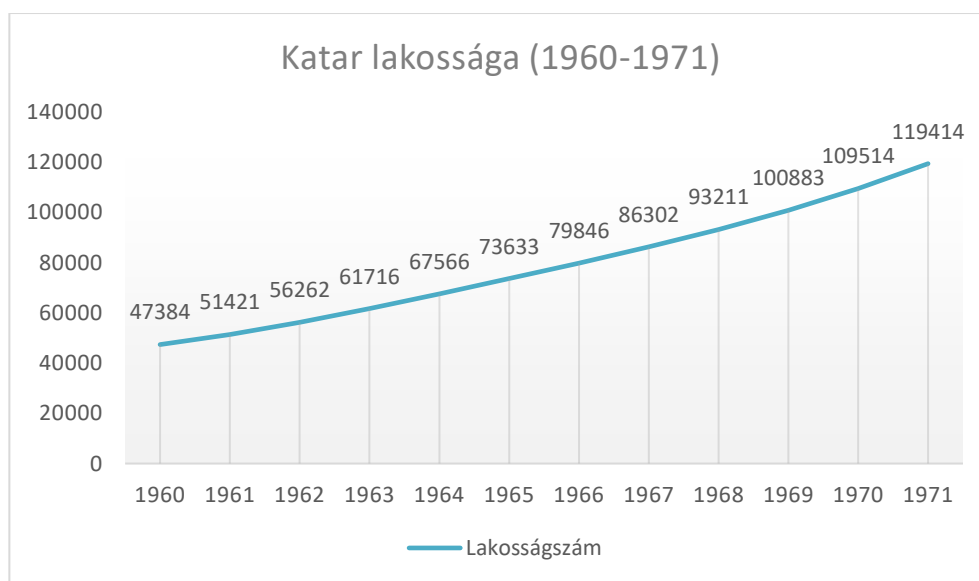
Nagy-Britannia 1968-ban úgy határozott, hogy legkésőbb az 1970-es évek közepéig kivonja csapatait a Perzsa-öböl térségéből, ezáltal az eddigi brit fennhatóság alatt álló öböl-menti államok a nemzetközi közösség által elismert, önálló entitássá váltak. A brit kivonulással elvesztették legfontosabb védelmezőjüket a kis öböl-menti monarchiák, Irán és különösen Irak offenzív politikája veszélyt jelentett. Az öböl-menti kis monarchiák külpolitikájának fő célkitűzése továbbra is a szuverenitásuk megőrzése volt, az 1980-1988-as iraki-iráni háború különösen veszélyeztette a biztonságukat, területi integritásukat. A brit kivonulással Szaúd-Arábiának lehetősége adódott arra, hogy növelje befolyását a térségben.

Az Öböl feletti befolyás megszerzéséért az előbb említett három nagyhatalom, Irak, Irán és Szaúd-Arábia vetélkedett. A kis

monarchiák vallási és kulturális szempontból is Szaúd-Arábiához álltak a legközelebb, a bizalmatlanság azonban folyamatosan jelen volt az Arab-félsziget legnagyobb kiterjedésű országával szemben. 1981-ben létrehozták az Öböl Menti Együtműködési Tanácsot (továbbiakban GCC) annak érdekében, hogy a közös politikai és kulturális alapokon nyugvó országokat egy szervezetben egyesítsék. A GCC elsősorban a gazdasági kapcsolatok elmélyítése érdekében jött létre, azonban fontos szerepet játszott az instabil biztonságpolitikai környezet, amit az iraki-iráni háború okozott, ezért a kezdetektől fogva felmerült a regionális védelmi együttműködés.

AZ 1971-ES ÉV

Katar 1971-ben függetlenné vált ugyan, de ez jelentősen nem változtatott a helyzetén, ugyanis a lakosság megközelítőleg 120.000 fő körül mozgott, a gazdaság motorját továbbra is gyöngyhalászat jelentette.

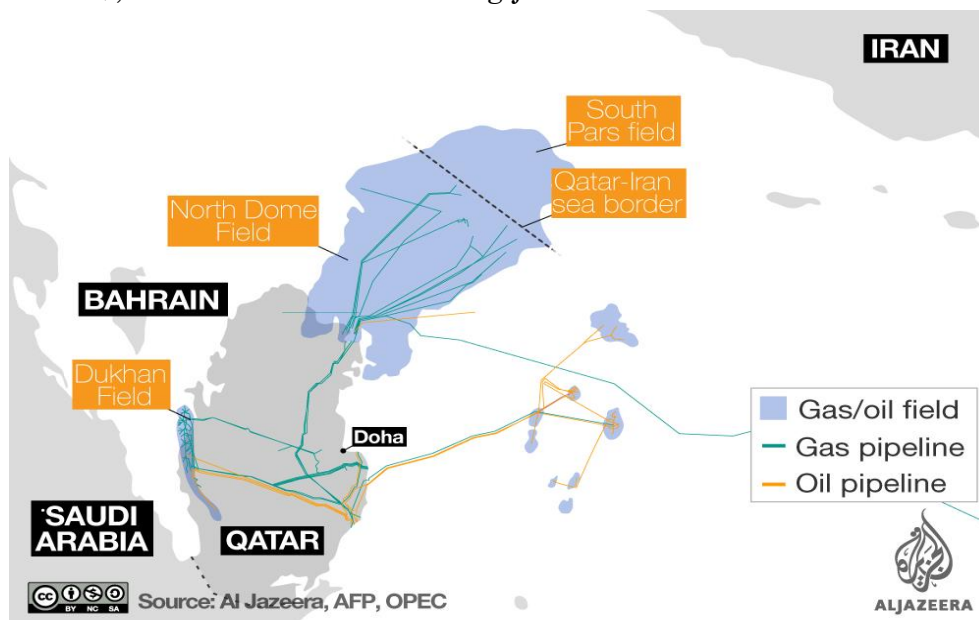

1. ábra Katar lakossága (1960-1971) Saját szerkesztés a The World Bank adatbázisa alapján, Forrás: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?end=2019&locations=QA&start=1960> (Letöltés ideje: 2020.09.28.)

Az 1971-es év más aspektusból jelentett fordulópontot Katar számára, ugyanis ekkor fedezte fel a Shell a hatalmas földgázkészleteket rejtő Északi Mezőt és Déli Párszot, amely a Perzsa-öböl altalajában terül el. Politikai szempontból két külön

mező, geológiai értelemben egy és ugyanaz. Az Északi Mező Katarhoz tartozik, a Déli Pársz mélyen rejlő földgáz kitermelésére Irán jogosult. A két ország között húzódó határvonalat még a mező felfedezése előtt húzták meg, Irán azonban mindig elégedetlen volt a hozzá tartozó terület méretével, az Északi mező ugyanis a világ legnagyobb hagyományosföldgáz-mezője.

Ebben az időben azonban még nem tulajdonítottak különösebben nagy jelentőséget ennek: az 1970-es és 1980-as években az Északi mező földgázának nem volt piaca, nem volt kereslete, így a Shell más projektek felé fordult. Az 1970-es években a kőolaj vette át a gyöngyhalászat, szerepét, Katar bővelkedett az olajbevételekben (1974-ben elérte az évi 2 milliárd dollárt is), ez biztosította a lakosság jólétét.

2. ábra A Perzsa-öböl altalajában elterülő földgázmező. Qatar-Iran ties: Sharing the world's largest gas field, Al Jazeera, Forrás: <https://www.aljazeera.com/economy/2017/6/15/qatar-iran-ties-sharing-the-worlds-largest-gas-field> (Letöltés ideje: 2020.10.03.)

Az ország nem túl előnyös elhelyezkedését és természeti adottságait tekintve nem alakult ki olyan erős kereskedő réteg – ellentétben a térség más országaival –, amely számottevő érdekérvényesítő képességgel rendelkezne. Ez összefüggésben áll azzal, hogy a mindenkori katarai uralkodónak leginkább a saját családjától kellett tartania, a kereskedői réteg nem veszélyeztette az emír pozícióját. Az Ál-Száni család azonban olyan mértékű befolyással rendelkezett, hogy akár az uralkodót is leválthatta, amire a későbbiekben több példát is találunk (1972, 1995).

KHALÍFA BIN HAMAD ÁL-SZÁNI URALKODÁSA

Katar függetlenné válása után, 1972-ben Khalífa bin Hamad Ál-Száni ragadta meg a hatalmat, egy vértelen puccs keretében váltotta elődjét, Ahmadot – ehhez Szaúd-Arábia nyújtott segítséget. Az emír elsősorban a belpolitikára fókuszált, kiterjedt szociális ellátórendszert hozott létre, fejlesztette az oktatás- és egészségügyet. A külpolitika megmaradt kisállami szinten, a cél továbbra is a függetlenség fenntartása volt. Az 1979-es olajárrobbanás átmenetileg jövedelmezőnek tűnt, azonban 1986-ban az olajár drasztikusan csökkenésnek indult, ezáltal Khalífa emír nem tudta biztosítani azt az életszínvonalat a lakosság számára, amit eddig megszoktak. A kialakult helyzetet adóemelésekkel és a jóléti kiadások csökkentésével orvosolta, ami erős ellenérzéseket váltott ki az állampolgárok körében.

Khalífa uralkodása alatt jó viszony alakított ki Szaúd-Arábiával, a térség instabilitása miatt erre akkor különösen szüksége volt Katarnak. A kapcsolatukat megalapozta, hogy Khalífa szaúdi támogatással ragadta meg a hatalmat, valamint uralkodása során az érdekeik is többnyire egyeztek.

Az Egyesült Államok az 1970-es évek elején nem akarta átvenni Nagy-Britannia szerepét a térségben: a régió stabilitását kezdetben két szövetségesére, Szaúd-Arábiára és Iránra bízta, ez utóbbi helyzete jelentősen megváltozott 1979-ben, amikor Iránban lezajlott az iszlám forradalom.

Az iraki-iráni során a GCC országai Irak pártjára álltak az Egyesült Államokkal együtt, Katar álláspontja azonban nem volt egyértelmű. A korábban már említett, hatalmas földgázmező miatt, amellyel Iránnal közösen osztozik, kényszerűen fent kellett tartania a jó kapcsolatot. A GCC keretein belül a kezdetektől fogva célként határozták meg a regionális védelmi együttműködést, 1982-ben pedig bilaterális védelmi megállapodás született Katar és Szaúd-Arábia között. A két ország közti jó viszonyhoz az is hozzátartozik, hogy az Ál-Száni család ősei a mai Szaúd-Arábia területéről származnak, valamint a katariak többsége szintén az iszlám vahnábita értelmezését követi.

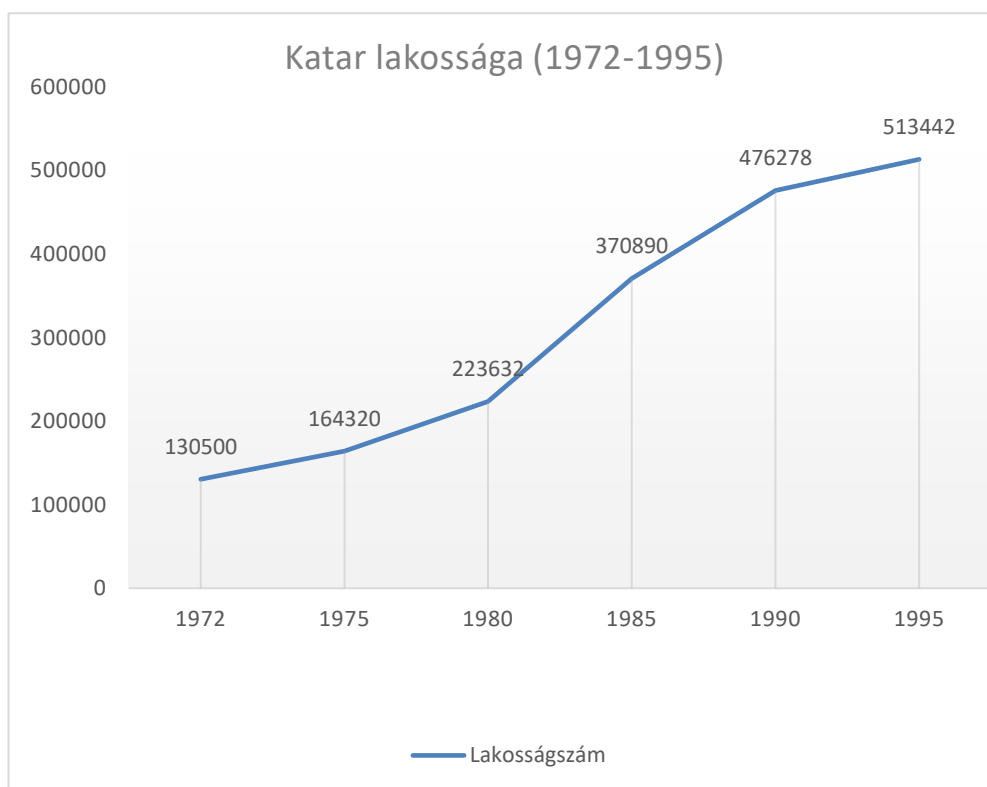
Az 1980-as évek folyamán Katar számára egyre megterhelőbb volt az együttműködés egyetlen szárazföldi szomszédjával. A kis ország érezte Szaúd-Arábia növekvő hatalmát és befolyását a térségben, veszélyben érezve szuverenitását, továbbá feszültséget

okozott a két ország között az is, hogy Szaúd-Arábia állandó menedéket nyújtott a katarai száműzötteknek.

Nehezítette a két ország viszonyát a már korábban említett hatalmas földgázmező, a szaúdi befolyás miatt Katar számára egyre több problémát okozott a Teheránnal való együttműködés. Rijád és Teherán kapcsolata feszültséggel telített, ami elsősorban az iszlám értelmezésére, valamint az iszlám világ feletti vezetésre való törekvésre vezethető vissza. Szaúd-Arábia konzervatív szunnita királyság, Irán ezzel szemben síita iszlám köztársaság.

Az 1990-es években ez több incidenst okozott a Katar és Szaúd-Arábia között, 1992 szeptemberében Doha két határőrének megölésével vádolta Rijádot. A második Öböl-háború (1991) során nyilvánvalóvá vált Katar számára, hogy szárazföldi szomszédja nem feltétlenül alkalmas arra, hogy garantálja a kis ország biztonságát, így Doha inkább távolodni akart Rijádtól.

A földgáz egyre fontosabb szerepet játszott Khalífa emír politikájában, az Öböl-menti országokhoz képest egyedülálló készletekkel rendelkeztek, ezáltal számos, jelentős kereskedelmi kapcsolatot tudott kialakítani. A földgáz szállítása ebben az időben nagyon magas költségekkel járt, infrastruktúrájának kiépítésért felelő Qatargast 1984-ben hozták létre. Az Északi Mező első kitermelőegységét 1991. szeptember 3-án avatták fel végül, aminek főként külpolitikai okai voltak. A nyersanyagot alapvetően kétféleképpen lehetséges exportálni: csővezetéken keresztül a szomszédos országokba, és folyékony formában (liquid natural gas - LNG), amelyet egyéb piacokra terveztek. Az 1980-as évek eseményei azonban nem tették ezt lehetővé, az iraki-iráni háború alatt nem lehetett biztonságosan tankereken földgázt szállítani a Perzsa-öbölben, másrészt GCC-n belül meglehetősen súlyos konfliktusok támadtak, tehát sem a politikai, sem a gazdasági légkör nem volt alkalmas. Az első szállítmány 1997-ben hagyta el az országot.

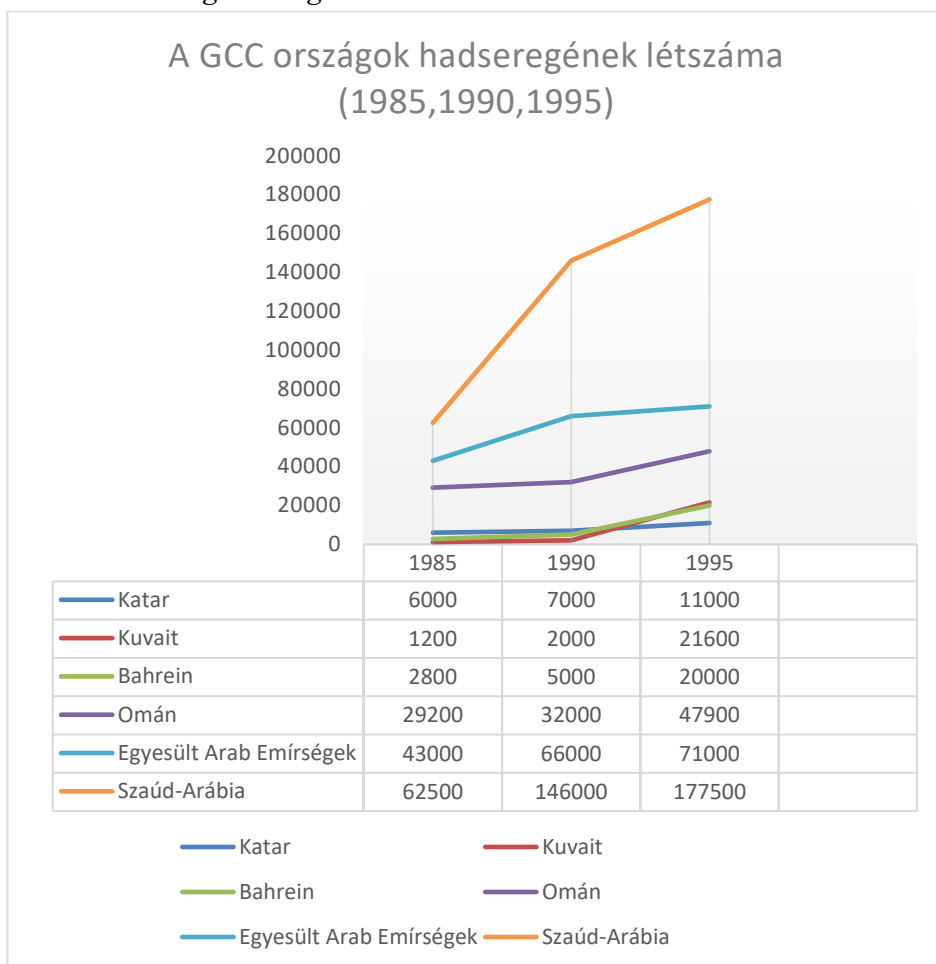

3. ábra Katar lakossága (1972-1995). Saját szerkesztés a The World Bank adatbázisa alapján, Forrás: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?end=2019&locations=QA&start=1960> (Letöltés ideje: 2020.09.28.)

Az egyik legjelentősebb kereskedelmi partnernek az Amerikai Egyesült Államok tekinthető, ami a kis ország biztonságának garantálása szempontjából is fontos szerepet játszik. Katar függetlenné válása után, 1972-ben diplomáciai kapcsolatot létesített az Egyesült Államokkal. A két ország között szoros együttműködés alakult ki, politikai, pénzügyi, gazdasági és katonai területeken is. 1996-ban létrehozták az al-Udeid katonai támaszpontot, annak érdekében, hogy az amerikai légierő a Perzsa-öböl térségének stabilitását biztosítsa. Emellett a közeli lépésekért felelős CENTCOM előretolt parancsnoksága is itt működik. Összességében Khalífa emír uralkodása alatt az ország hatalmas fejlődésen ment keresztül, széleskörű szociális ellátórendszert hozott létre, amihez a pénzügyi alapot a jelentős olajbevételek biztosították. Katar lakossága Khalífa uralkodása alatt jelentősen megnövekedett, 1995-re közel négyszeresére, azonban ez Perzsa-öböl térségéhez viszonyítva, valamint az egész Közel-Keleten is alacsonynak minősül. Khalífa emír a földgáz

kitermelésének és exportálásának folyamatát is elindította, azonban fia, Hamad volt képes kiaknázni a hatalmas Északi mező nyújtotta lehetőségeket. A hadsereg létszáma 1985-ben 6000 fő volt, ami 1990-re 11000-re emelkedett, azonban ez így is jelentősen elmarad a térség országaitól.

4. ábra A GCC országok hadseregének létszáma (1985, 1990, 1995). Saját szerkesztés a The World Bank adatbázisa alapján, Armed forces personnel, Forrás: <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.TOTL.P1?locations=QA-KW-BH-OM-SA-AE> (Letöltés ideje: 2020.10.10.)

Khalífa külpolitikája a nemzetközi kapcsolatok szakértői által megalkotott kisállami keretrendszerhez illeszkedik, tehát uralkodása alatt nem volt Katar súlya jelentős a nemzetközi közösségen belül. A bevezetőben említettek alapján egy kis államnak két lehetősége van a függetlenségének megőrzésére; egy jelentős befolyással rendelkező ország a védelmébe veszi, garantálva ezzel a biztonságukat vagy szövetségre lép más, hasonló kaliberű államokkal. Ez az elmélet érvényesült az 1972-

1995-ig terjedő időszakban, amikor is megalapították az Öböl Menti Együttműködési Tanácsot.

HAMAD BIN KHALÍFA ÁL-SZÁNI URALKODÁSA – A KÜLPOLITIKA GYÖKERES MEGVÁLTOZÁSA

Khalífa pozíciója az évek során folyamatosan gyengült, legitimitása a lakosság körében is megkérdőjeleződött. Fia, Hamad jó érzékkel látta meg az ebben rejlő lehetőséget, és 1995-ben egy vértelen puccs keretében magához ragadta a hatalmat. A nemzetközi közösség is rögtön elismerte az új emírt, Szaúd-Arábia azonban a kezdetektől fogva rossz szemmel nézte a hatalomátvételt, ugyanis sejtette, hogy lényegesen kisebb befolyást tud gyakorolni a fiatal és ambíciózus Hamadra, mint apjára.

BELPOLITIKA – REFORMOK KEZDETE

A belpolitikában Hamad követte apja stratégiáját, több közvetlen hozzátartozóját is bevonta a kormányzásba. Komoly reformokat indított el, többek között sor került a katarai politikai rendszer részleges liberalizációjára, valamint egy új alkotmány létrehozására, amelyet 2013-ban fogadtak el – ez megváltoztatta az eddigi államberendezkedést. Létrehozott egy 45 fős parlamentet, ahol a képviselőket 4 évre választják és nők is a tagjai lehetnek. A képviselők közül 30 személyt a lakosság választhat meg, demokratikus úton, 15 főt pedig maga az emír nevez ki. A parlament hatáskörébe tartozik a költségvetés megvitatása, törvények alkotása, valamint felelősségre vonhatja a minisztereket is. Hamad emír ugyanakkor vétőjoggal rendelkezik és bármikor feloszthatja a testületet. A választásokat több alkalommal is elhalasztották (2013, 2016), 2019 októberében létrehoztak egy bizottságot a választások megszervezésére, 2020 szeptemberéig azonban nem történt előrelépés az ügyben. Az alkotmány emellett olyan fontos elemeket tartalmaz, mint a véleménynyilvánítás szabadsága, a nők szavazati joga, valamint a szabad vallásgyakorlás, de hangsúlyozza az uralkodó család elsőbbségét. A pártalapítás továbbra is tiltott maradt, az igazságszolgáltatás pedig a saría alapján történik.

A reformok keretében 1998-ban megalkották a Központi Önkormányzati Tanácsot, ami rendkívül fontos eleme a politikai

rendszer liberalizációjának. A 29 tagú testületet demokratikus szavazás útján választják, 18 év feletti katari állampolgárok – nők és férfiak egyaránt – jogosultak jelöltként indulni és szavazni. A Tanács a társadalom alapvető szükségleteinek szolgáltatásainak biztosításával foglalkozik. Megtervezik a különböző beruházások ütemtervét, valamint meghatározzák a szükséglet erőforrásokat a projektek minél sikeresebb megvalósításához, Elsőbbséget élveznek az olyan projektek, mint az útépités, a szennyvízelvezetés, a parkok és a rekreációs területek.

Fontos eleme a modernizációnak az oktatás fejlesztése is, a terület fejlesztését ugyan már Khalifa elindította, de jelentősebb lépésre Hamad irányítása alatt került sor. Létrehozta 1995-ben a Qatar Foundations nevű szervezetet, amely számos tudományos, művészeti és kulturális programot és intézményt támogat. A legnagyobb beruházásuknak a dohai Education City oktatási központ tekinthető, a Qatar University pedig az egyik legszínvonalasabb egyetem a GCC tagországai között. Számos nyugati egyetemmel áll kapcsolatban, ezek közül öt amerikai intézménynek kihelyezett campusa is megtalálható itt.

1996-ban komoly lépést tett az emír a médiaszabadság érdekében, amikor is megszüntette a cenzúráért felelős Információs Minisztériumot. A szólás- és médiaszabadságnak egyik legszembetűnőbb és legvitatottabb példája az Al Jazeera TV-csatorna megalkotása, ami egyedülállónak tekinthető az egész arab világban. Az adó merész és provokatív riportokat közöl, gyakran éles kritikát fogalmaz meg vezetőkről, kormányokról a világ minden országából, de különösen a térség uralkodóiról, egyaránt bírálva a kül-és belpolitikájukat is. Több esetben is diplomáciai válságot okozott a környező országban a csatorna tartalma, ezáltal folyamatos támadásnak van kitéve, de az Al Jazeera a katari kormány védelmét élvez a feltétellel, hogy azt semmilyen formában sem bírálja. A csatorna világszerte, az országok vezető nem örvend túl nagy népszerűségnek, kritikusai azzal vádolják, hogy terrorszervezeteket támogat. Hugh Miles szerint ez így konkrétan, ebben a formában nem igaz, de nem tesznek erőfeszítéseket annak érdekében, hogy elhatárolják magukat ezektől a szervezetektől, terroristának minősített személyektől. Évek óta szorgalmazzák a környező országok vezetői, hogy vagy gyökeresen változtassák meg a csatorna riportjait, vagy teljes egészében szüntessék meg, de az a külső nyomás ellenére sem változtatott álláspontján. Nem meglepő tehát,

hogy Egyiptom, Jordánia és Szaúd-Arábia is kitiltotta az országból az Al Jazeera irodáit, utóbbi a szállodáknak is megtiltotta, hogy sugározza az adást. A csatorna azonban olyan tartalmat kínál, ami felkelti a muszlim és nem muszlim nézők figyelmét egyaránt, ráadásul olyan riportokat közöl, amelyek sehol máshol nem elérhetőek. Tökéletes példa erre a 2008-as gázai háború, ahol több riporterrel volt jelen a helyszínen, mint bárki más, és ez volt az egyetlen élő közvetítésű állomás.

KÜLPOLITIKA

Hamad szakított apja konzervatív külpolitikájával, és megdöbrentő lépéseket tett. Katar sokáig ezen a nemzetközi kapcsolatok kisállami elmélete mentén viselkedett, gyakorlatilag függőségi viszonyba került Szaúd-Arábiával, majd az Egyesült Államokkal. Hamad emír azonban rácsúfolta a realista elméletekre, a nemzetközi kapcsolatok elemzőit meglepve ezzel. Míg a kis államok elméletileg krízishelyzetben hajlamosak elkerülni mindenféle politikai aktivitást, ami felboríthatná a status quo-t, addig Katar éppen ellenkezőleg cselekedett. Jelentősen befolyásolja és alakítja a régió belüli viszonyrendszert, ami általánosságban nem jellemző a hasonló méretű országokra. A korábban már említettek szerint Katar rendelkezik a világ harmadik legnagyobb földgázkészletével és a második legnagyobb földgáz exportőre, ezáltal nagyobb befolyással rendelkezik a nemzetközi közösségben.

Hamad emír külpolitikájának fontos eleme a közgazdaságtanból átvett, úgynevezett „brandépítés”. Az állami márkáépítés szerves része Katar azon vágyának, hogy semleges és progresszív vezetőként jelenjen meg az arab és iszlám világban, és elnyerje a régió, valamint az egész nemzetközi közösség támogatását. Ezt bizonyítja számos konferencia megrendezése, sportesemények szervezése, Qatar Airways támogatása, valamint a kulturális élet fellendítése. A Katar Befektetési Hatóság szuverén befektetési alapot 2005-ben alapították az ország olaj- és gázbevételeinek kezelésére és gazdaságának megerősítésére új ágazatokba történő diverzifikációval. A QIA ellenőrzése alatt áll a Qatari Diar, az állami tulajdonban lévő ingatlanbefektetési társaság, amely több mint 300 milliárd dollár vagyont kezel. A QIA nem teszi közzé az egész vagyont, részben azért, mert a királyi család tagjainak személyes befektetéseit vegyíti az állam pénzeszközeivel. A QIA

közvetlenül és leányvállalatain keresztül részesedéssel rendelkezik olyan globális vállalatokban, mint a Barclays Bank, a Volkswagen Group, a Porsche, a Harrods Group, a Sainsbury's, a Credit Suisse, a Canary Wharf Group, a Royal Dutch Shell vagy a Paris Saint-Germain futballklub.

A brandépítés belső célt is szolgál, ezzel is igyekszik Hamad kompenzálni a nemzeti identitás hiányát. Ennek a kezdeményezésnek a részeként 2007. december 18-án ünnepelték az első katarai nemzeti napot, amely dátum Dzsászim sejk hatalomra lépésének napjára utal.

Doha külpolitikájának az egyik legfontosabb irányvonala, hogy igyekszik jó kapcsolatot fenntartani mindenkivel, Katar és Szaúd-Arábia viszonyában azonban ez az egyik legnagyobb törésvonal.

Az egyik legellentmondásosabb viszony Iránhoz fűzi, a korábban már említett hatalmas méretű földgázmező miatt gyakorlatilag kényszerűen jó kapcsolatot kell ápolniuk. Ez azonban problémát okoz Doha más bilaterális kapcsolataiban, főleg Szaúd-Arábia és az Amerikai Egyesült Államok esetében. Khalífa már az iraki-iráni háborúnál is szembekerült a GCC tagjaival, ugyanis a többi államban jelentős mennyiségű síita kisebbség élt, jellemzően ezért tartottak az Öböl-menti monarchiák Teherántól. Katar azonban már akkor sem állt ki egyértelműen Bagdad mellett a korábban részletezett okokból, valamint a viszonylag homogén szunnita közösségét vallási szempontból sem fenyegette Irán olyan mértékben. Rijád természetesen nem tolerálta Doha és Teherán viszonyát, minden befolyását latba vetve igyekezett megakadályozni a két ország közeledését. Hamad emír támogatta Iránt az atomprogrammal kapcsolatos vitában az ENSZ Biztonsági Tanácsában, majd meghívta Mahmúd Ahmadinezsad iráni elnököt egy dohai GCC-találkozóra 2007-ben.

Az Öbölháború másik fontos tanulsága az volt, hogy Szaúd-Arábia nem alkalmas a védelmező szerepre, így már Khalífa idejében megkezdődött a távolodás, Hamad hatalomra kerülésével pedig egyértelművé vált. A kis olajmonarchia számára az Egyesült Államok jelentette a potenciális partnert a biztonság garantálásának tekintetében, az évek során azonban egyértelművé vált, hogy az USA nem tudja megvédeni a politikai fenyegetésektől. Hamad emír tehát egy új biztonságpolitikai stratégiát vezetett be, aminek alapját az adta, hogy igyekezett az érdekeltségébe tartozó összes állammal és szervezettel jó viszonyt kialakítani.

A 2003 márciusában Irak ellen indított amerikai invázió miatt Irán elvesztette a legfontosabb regionális ellenfelét, Irakot, a síita köztársaságnak így lehetősége adódott kiterjeszteni befolyását szélesebb körben a Perzsa-öböl térségében. A síita iszlám reaktivizálódásával együtt egyfajta „síita félhold” kialakulásához, s az Irán vezette síita és a Szaúd-Arábia által vezetett szunnita blokk közötti geopolitikai törésvonal mélyüléséhez vezetett. Az iráni fenyegetés hatására, a 2000-es évek végére Katar újra egy érdekközösségben volt Szaúd-Arábiával, ennek következtében a két ország kapcsolata jelentős mértékben javult.

KÖZVETÍTŐI TEVÉKENYSÉG

Az előbb említett külpolitikai stratégiának köszönhetően Doha számos esetben tudott közvetítőként fellépni. Ez a szerep szintén nem jellemző a kis államokra, általánosságban a nagyhatalmak lépnek fel békítő félként. A Közel-Kelet térségében Katar az elmúlt évtizedben számos nagy horderejű konfliktusban játszott közvetítői szerepet, felkeltve ezzel a nemzetközi kapcsolatok elemzőinek figyelmét. Hagyományosan az Egyesült Államok, Szaúd-Arábia és Egyiptom vállalta magára a mediátori szerepet a Közel-Kelet konfliktusaiban. A kis államok általában a már korábban említett „brandépítés” vagy a befolyásuk növelése érdekében vállalják magukra a mediátori szerepet. Katar az elmúlt másfél évtizedben számos konfliktusban vett részt közvetítőként, így többek között Szudánban, Libanonban, Jemenben, ezen túl kísérletet tett összebékíteni Dzsibutit és Eritreát, vagy Izraelt szomszédjaival és a Hamással.

AZ ARAB TAVASZ

Az arab tavasz váratlanul érte a GCC tagállamait is, ahogy az egész nemzetközi közösséget. A tüntetéssorozat folyamán Katar volt az egyik legnagyobb támogatója a tiltakozóknak, ez alól kivételt képeznek a GCC államaiban lezajlott tüntetések.

Hamad politikájának az egyik legfontosabb eleme az arab tavasszal kapcsolatban az volt, hogy támogatta a felkelőket ott, ahol érdekében állt, elsősorban Líbiában, Egyiptomban, Szíriában és Tunéziában. Katar stratégiája először 2011 márciusában vált nyilvánvalóvá, amikor Doha sürgette az Arab Ligát, hogy támogassa a NATO intervenciót Líbiában. Szíria vonatkozásában

Katar eleinte hezitált, de nyár elején a tüntetők mellé állt, és a Bassár el-Aszad elleni szankciók élére állt az Arab Ligában.

Másrészt – ellentétben a GCC többi országával – támogatta az előbb felsorolt országokban az ellenzéki iszlamista erőket, különösen a Muszlim Testvériséggel kapcsolatos megmozdulásokat, ami jelentős konfliktust generált Szaúd-Arábia és Katar között.

Rijád és Muszlim Testvériség közti ellentét ideológiai különbségekből fakad. Szaúd-Arábiában a szunnita iszlám legkonzervatívabb válfaja, a vahhábizmus érvényesül, amely elutasítja a demokrácia minden formáját, a Muszlim Testvériség azonban az elmúlt években mérsékelt irányvonalat képvisel. A szervezet parlamenti képvisellel is rendelkezett Egyiptomban, holott eredetileg a mozgalom elutasította a politikai pártokat, ezzel szemben Szaúd-Arábiában a pluralizmus teljességgel elképzelhetetlen. Másrészt, a Muszlim Testvériséget gyakran azonosítják terroristaszervezetként, és az egyértelműen megállapítható, hogy a szervezet a történelme során alkalmazott terrorista eszközöket, ez azonban a szaúdi királyság számára elfogadhatatlan.

Guido Steinberg, az iszlamizmus szakértője úgy vélte, hogy 2011-ben „Doha felismerte, hogy az iszlamisták az észak-afrikai és közel-keleti politika következő nagyhatalmává válnak, és ezért fokozta erőfeszítéseit, hogy szorosabbra fűzze velük a viszonyt.”

Doha és a Muszlim Testvériség kapcsolata az 1950-es évekig nyúlik vissza, amikor is Katar befogadta az Egyiptomból és Szíriából, a nacionalista és szocialista mozgalmak elől menekülő Muszlim Testvériség tagjait. A Testvériség több országban jelen lévő iszlamista szervezet, 1928-ban, Egyiptomban alapították, ahol egy rövid időszaktól eltekintve, megalakulásától fogva illegális volt. Célja egy iszlám állam létrehozása, amely a sariát alkalmazná. A Testvériséget több ország is terroristaszervezetnek minősítette, a GCC hivatalosan 2014-ben, valamint Donald Trump is szorgalmazta az Egyesült Államokban, elsősorban szövetségesei, Szaúd-Arábia és Egyiptom nyomására. Doha ezáltal szembekerült a GCC országaival, valamint a későbbiekben az Amerikai Egyesült Államokkal is, mely többször is felszólította Hamad emírt, hogy hagyjon fel a terroristának minősített szervezetek támogatásával.

Az egyik legszembetűnőbb példája az iszlamista szervezet és Doha közti jó viszonynak a mai napig is, hogy Júszúf al-Karadávít – aki Muszlim Testvériség egyik fő ideológusa – befogadták az

országba. Az Al Jazeera és az IslamOnline segítségével Karadávi a világ egyik leghíresebb és legbefolyásosabb muszlim teológusává vált. Sikerét nagyban megkönnyítette az Al Jazeera csatorna, ahol „Saría és élet” címen saját heti műsora volt.

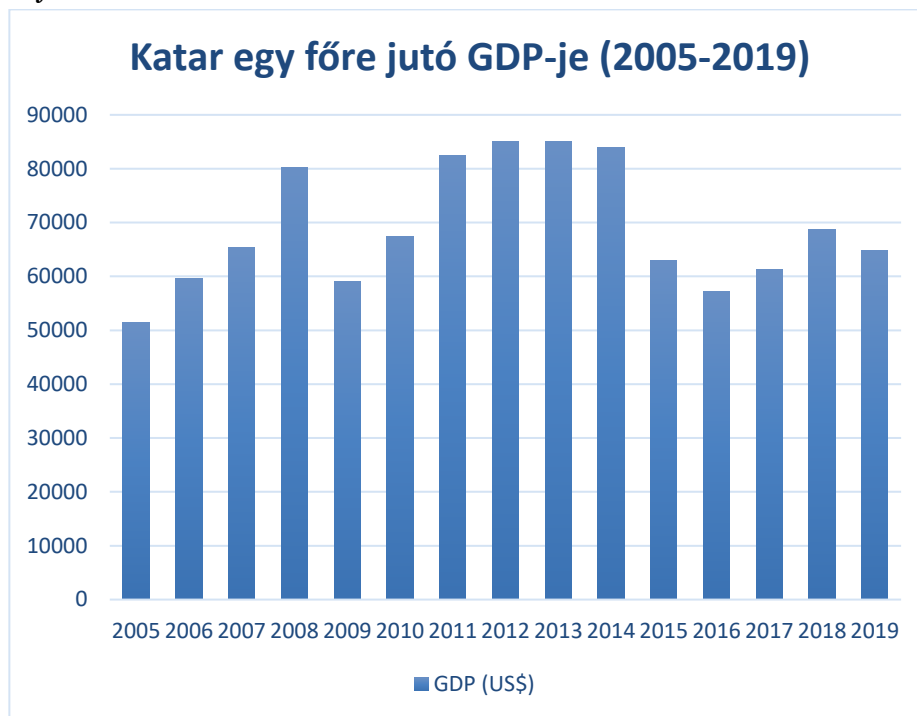
Az arab tavasz egyiptomi eseményei szorosan összefüggenek a Muszlim Testvériséggel. Az egyiptomi elnök, Mubarák február 11-én eleget tett a követelésnek, és lemondott, majd az ezt követő szabad választásokon a Muszlim Testvériség által alapított Szabadság és Igazságosság Párja nyert. A 2012-es elnökválasztáson szintén a Testvériség jelöltje, Muhammad Murszi győzedelmeskedett, Doha támogatásával. Az egyiptomi események során Katar és Szaúd-Arábia érdekei élesen szembekerültek egymással. Kairó és Rijád ugyan vetélkedett a szunnita arab világ vezető hatalmának címéért, de ettől függetlenül jól működő kapcsolatok alakult ki köztük. Murszi megválasztásáról így eltérően vélekedett Katar és Szaúd-Arábia. Doha partnerként tekintett a Murszi vezette Egyiptomra, és 7,5 milliárd dollárral támogatta az elnöksége idején. Rijád azonban fenyegetést látott benne. 2013-ban a hadsereg asz-Szíszi tábornok – aki korábban katonai attaséként szolgált Rijádban, de később Murszi kormányában hadügyminiszter volt – vezetésével megdöntötte Murszi hatalmát, ezért tartják elképzelhetőnek azokat a híreszteléseket, melyek szerint a szaúdi állam 1 milliárd dollárt ajánlott a tábornoknak Murszi megbuktatásáért. 2015-ben Szaúd-Arábia, az Egyesült Arab Emírségek és Kuvait 12,5 milliárd dolláros támogatást ajánlott fel Kairó részére, az egyiptomi gazdaság fejlesztése érdekében. Ezzel párhuzamosan, asz-Szíszi és Doha között folyamatosan romlott a viszony.

A regionális és nemzetközi környezetben a közelmúltban történt számos változás miatt Katar új kihívásokkal szembesült a konfliktusokban való közvetítés tekintetében. Doha cselekedetei az arab tavasz alatt és azóta negatív reakciót váltottak ki, az olyan országokban, mint Líbia, Egyiptom és Szíria, diplomáciai konfliktust okoztak Szaúd-Arábiával és az Öböl többi országával. Katar tehát már nem mutathat a semleges közvetítői szerepben úgy, ahogy eddig tette.

Hamad emír pozícióját nem rendítette meg az arab tavasz, több okból kifolyólag. Katar lakossága tiszteli és elismeri uralkodása érdemeit, az ő nevéhez kötik a földgáz kitermelésének elindítását és az ország modernizációját. Az emír népszerűségéhez hozzájárul, hogy az Északi Mező nyújtotta lehetőségnek köszönhetően

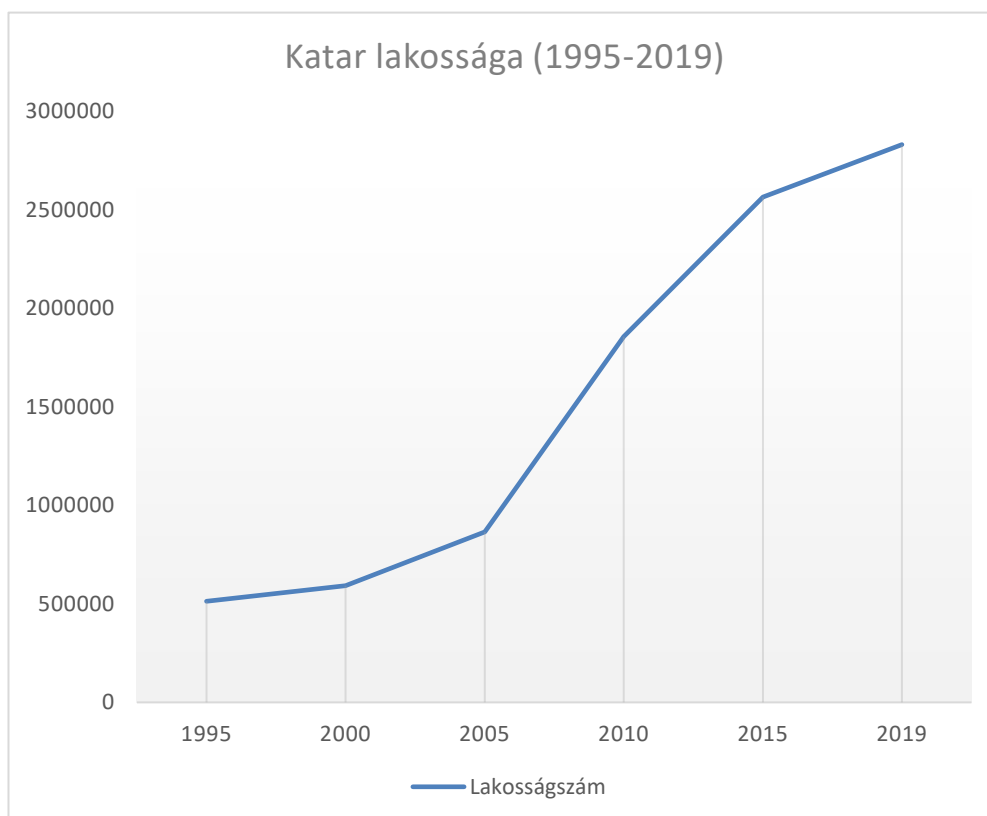
Katarban a 2000-es évek közepe óta közel a legmagasabb az egy főre jutó GDP.

5. ábra Katar egy főre jutó GDP-je (2005-2019). Saját szerkesztés a The World Bank adatbázisa alapján, GDP per capita (current US\$) - Qatar, The World Bank, Forrás: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=QA> (Letöltés ideje: 2020.10.15.)

Katar lakossága homogén, többnyire a vahhábita irányzatot követi, a síita kisebbség elenyésző. Az egyetlen törésvonalat a katari állampolgárok és a vendégmunkások közti feszültség jelenti. A migráns munkavállalók nagy aránya elsősorban a járadékgazdaság miatt alakult ki, a kőolaj és földgáz kitermelésének kezdetekor nem állt rendelkezésre megfelelő számú hazai munkaerő, ezért elkerülhetetlen volt külföldi munkavállalók beáramlása. 2009-re azonban a munkaerőpiacon a katari állampolgárok már csak 6%-át adták a kínálati oldalnak. A két csoport közti életszínvonal különbség hatalmas; a katari állampolgárok jellemzően az államigazgatásban dolgoznak, luxus körülmények között, míg a migráns munkavállalók jelentősen kevesebb fizetésért, gyakran embertelen, életveszélyes környezetbe vannak kényszerítve. A 2022-es futball világbajnokság előkészületei során még inkább kiéleződött a helyzet, 2010-től fogva ugyanis az ország népessége a 2010.

decemberi 1,8 millióról 2018 októberére 2,7 millióra ugrott. A világ legszegényebb országaiból érkező munkavállalók rendkívül alacsony bérért dolgoznak, emellett gyakori a kizsákmányolás, kényszermunka, ezzel kapcsolatosan nagymértékű visszaéléseket dokumentáltak.

6. ábra Katar lakossága (1995-2019). Saját szerkesztés a The World Bank adatbázisa alapján, Population total - Qatar, The World Bank, Forrás: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=QA> (Letöltés ideje: 2020.10.10.)

Ahogy már egy korábbi fejezetben említettem, az országban nem alakult ki olyan réteg, amely befolyásolhatná az emír döntéseit. Kizárólag az Ál-Száni család bizonyos tagjainak van lehetősége fontosabb pozíciót betölteni az államigazgatásban, de végül mindig Hamad kezében volt a döntés.

2013 júniusában Hamad lemondott fia, Tamím bin Hamad Ál-Száni javára, meglepve ezzel az egész nemzetközi közösséget. A békés úton történő uralkodóváltás nem jellemző Katar történelmében, az emírek jellemzően halálukig vagy egy ellenük szervezett sikeres puccs végrehajtásáig maradnak hatalmon. A

lemondás valódi indoka nem derült ki, számos szóbeszéd felmerült ezzel kapcsolatban. Többek között arra is gyanakodtak, hogy Hamadnak súlyos egészségügyi problémái vannak, valamint az is elképzelhető, hogy Doha úgy vélte, külpolitikai irányváltásra van szükség, amihez az uralkodó leváltása elengedhetetlen.

Tamím emír kapcsán a szakértők úgy vélték, markánsan változtat apja külpolitikáján és elsősorban a belső konfliktusokra fog összpontosítani.

TAMÍM BIN HAMAD ÁL-SZÁNI URALKODÁSA

Ennek ellenére Tamím emír lényegében nem változtatott a katarai külpolitikán, ezért a GCC bizonyos tagjai határozott jelzést akartak neki küldeni. 2014 februárjában - csak nyolc hónappal a hatalomra kerülése után - Szaúd-Arábia, az Egyesült Arab Emírségek és Bahrein visszavonta nagyköveteit Dohából. Ekkor a felek hajlandóságot mutattak a tárgyalásra, amelynek eredményeként létrejött az úgynevezett Rijádi Megállapodás. A dokumentumot hivatalosan soha nem hozták nyilvánosságra, és tartalmával kapcsolatban ellentmondásos elbeszélések vannak. Katar úgy értelmezte a megállapodást, hogy az egymás belügyeibe való be nem avatkozást jelenti, míg a szaúdi-emirátus-bahreini fél azt várta Dohától, hogy hagyjon fel a Muszlim Testvériség támogatásával, valamint a különböző médiahálózatokon (Al Jazeera, IslamOnline) hallgattassák el a már korábban említett kritikus hangokat.

2017 áprilisában Katar több mint 900 millió dollárt fizetett ki iraki síita és szíriai iszlamista csoportoknak. Az összeg nagyobb része váltságdíj volt 26 katarai állampolgárért, akikét még 2015-ben ejtettek túszul Irakban egy kiránduláson. A másik cél az volt, hogy Szíriában a szunnita és síita fegyveresek is átengedjék a humanitárius segítséget, és lehetővé tegyék a civilek biztonságos kimenekítését. A New York Times értesülései szerint ez az egyezmény legalább 2000 civil kitelepítését tette lehetővé. Az Egyesült Arab Emírségeket és Szaúd-Arábiát mélységesen felháborította az eset, különösen a kifizetett összeg nagysága, valamint úgy vélték, Doha szándékosan támogatta ezen terrorista csoportokat.

A megoldatlan kérdések ellenére a Katar és három szomszédja közötti szakadás csak 2017 májusában történ meg. Ez alatt a két és fél év alatt megváltoztak bizonyos szereplők a régióban. Először

is Abdallah szaúdi király halála után öccse, Szalmán király megkoronázása 2015 januárjában jelentette az első nagy változást a térségben. Az új szaúdi vezetés egyik legfontosabb külpolitikai eszköze a koalícióalkotás lett. Másodsor, mivel a Muszlim Testvériség elvesztette lendületét, az arab tavasz okozta feszültség már nem befolyásolta olyan mértékben a kapcsolatrendszeret. Ebben az időszakban a GCC tagállamainak olyan fenyegetésekkel kellett szembenéznie, mint a jemeni huszi lázadás, valamint részt vettek az Iszlám Állam elleni küzdelemben is.

A kulcsfontosságú momentum Donald Trump 2016-os megválasztása volt, ami lehetőséget teremtett Szaúd-Arábiának és az Egyesült Arab Emírségeknek „Katar elleni támadásuk újbóli elindításához”. Kristian Coates Ulrichsen szerint a Trump-adminisztráció Iránnal és az iszlamista csoportokkal kapcsolatos politikája sokkal inkább Rijád és Abu-Dzabi politikája felé konvergál, mint Doha irányába. Ezért a Kwartett tagjai, különösen az Egyesült Arab Emírségek és Szaúd-Arábia úgy gondolták, hogy a Katarra gyakorolt nyomás legjobb módja az, ha fellépésüket az Amerikai Egyesült Államok támogatja. 2017 első felében Muhammad bin Zájed és Muhammad bin Szalmán - személyesen látogatták meg Trumpot Washingtonban, hogy megvitassák a megerősített együttműködést az Egyesült Államokkal. 2017. május 20–21-én Trump elnök Rijádba látogatott, ahol sikerült beszélnie a Kwartett valamennyi országának vezetőjével, és biztosította őket támogatásáról. Az amerikai elnök kulcsfontosságú szerepét a konfliktusban az is megerősítette, hogy a kapcsolatok megszakítása után Donald Trump tweetek sorozatában támogatta a döntést. Az Egyesült Államok álláspontja a krízisben igazolja Katar biztonságpolitikai törekvését a 2000-es évektől, miszerint nem kizárólag az USA-ra hagyatkozik, hanem igyekszik minden nagyhatalommal jó viszonyt kialakítani.

A 2017-ES BLOKÁD

2017 júniusában Szaúd-Arábia, Bahrein, Egyiptom és az Egyesült Arab Emírségek nemzetbiztonsági okokra hivatkozva megszakította Katarral a diplomáciai kapcsolatot, majd a légi és tengeri összeköttetést is. A GCC hadserege által támogatott hivatalos jemeni kormány, Mauritánia és a Maldív-szigetek, továbbá Jordánia és Dzsibuti is alacsonyabb szintre fokozta le diplomáciai kapcsolatait Katarral. A GCC tagállamai közül Kuvait

és Omán semlegesek maradtak, később Kuvait vállalta magára a közvetítői szerepet a konfliktusban.

A konfliktus hivatalos előzményének az tekinthető, hogy állítólag Tamím emír nyilatkozatában nyíltan bírálta az Öböl Menti Együtműködési Tanács politikáját, míg Iránról, a Hamásról és a Hezbollah-ról dicsérőleg beszélt. Doha ezt azóta is következetesen tagadja, és arra hivatkozik, hogy hackertámadás érte a hivatalos állami médiát. Kezdetben orosz hackerekre gyanakodtak, de a Washington Post július 16-i cikke alapján az amerikai titkosszolgálatok úgy vélik, hogy az Egyesült Arab Emírségek áll a támadás mögött.

2017 júniusában a négy állam 13 pontban fogalmazta meg követeléseit Doha felé. A lista első pontja szerint Katarnak meg kell szakítania Iránnal a diplomáciai kapcsolatokat, kizárólag a kereskedelem engedélyezett. A terroristának nyilvánított szervezetek támogatásával is fel kell hagynia, nevezetesen a Muszlim Testvériséggel, a Hezbollahnal, és az al-Káidával, emellett az ezekhez a szervezetekhez kötődő személyeket azonnali hatállyal adja ki. A követelések egyik legfontosabb eleme az Al Jazeera és a hozzá kapcsolódó csatornák, hírportálok megszüntetése volt, a korábban már részletezett indokok miatt. A Kvartett kitért Katar Törökországgal való viszonyára is – Doha függessen fel minden katonai együttműködést Ankarával, valamint szüntessék meg a török katonai támaszpontot Katarban, amelyről még 2014-ben egyezett meg a két ország. Ezen főbb pontok mellett a követelések része volt, hogy Katar ne avatkozzon bele a négy ország belügyeibe, valamint ne támogassa az ellenzéki erőket ezekben az államokban. A 2014-ben Szaúd-Arábiával kötött megállapodás értelmében Dohának katonai, politikai, társadalmi és gazdasági szempontból, valamint gazdasági kérdésekben is igazodnia kellene a többi arab országhoz. A Tamím emír vezette országot mindemellett jóvátétel fizetésére is kötelezték az elmúlt évek katari politikája által okozott veszteségekért, valamint az elkövetkezendő 10 évben ellenőriznék Katart, hogy eleget tesz-e a követeléseknek.

A kuvaiti emír, Szabáh al-Ahmad al-Dzsábir Al-Szabáh erőfeszítései ellenére sem sikerült békés úton rendezni a konfliktust. Letelt a követelésben megszabott 10 nap, de Tamím emír nem is reagált a négy ország által megszabott feltételekre. Néhány gyengébb kísérlettől eltekintve, a felek még a tárgyalásra sem mutattak hajlandóságot. Tamím bin Hamad Ál-Száni emír az

állampolgárok feltétlen támogatását élvezzi, a lakosság egyetért az emír külpolitikájával.

A blokád előtt az élelmiszerimport közel négyötöde érkezett Katarba, közvetlenül Szaúd-Arábiából, a szárazföldi határon át, vagy közvetetten olyan hajózási útvonalakon keresztül, amelyek emirátusi kikötőkön haladtak. Ezek a korlátozások azokat a tankerhajókat is érintették, amelyek korábban katari nyersolaj-rakományt szállítottak Kuvait, Omán, Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek mellett.

A hagyományos kereskedelmi útvonalak nagy részének bezárásával Katarnak alternatív megoldásokat kellett keresnie. Az ország a 2014-es Öböl-beli első válságot követően már megkezdte regionális és nemzetközi partnerségének diverzifikációját. A Katari Befektetési Hatóság és a kapcsolódó szervezetek jelentős forrásaikat kihasználva felgyorsították a beruházásokat Ázsiában, Európában, Észak-Amerikában és Oroszországban.

2017-re Katar a második legnagyobb LNG exportőr volt Kínában és Japánban, valamint kulcsfontosságú szállító India, Dél-Korea és az ASEAN-államok számára. Belgium, Franciaország, Olaszország és Lengyelország szintén jelentős mennyiségű LNG-t vásárolt Katarból, 2014 és 2016 között a brit LNG-import 93% -át tette ki a katari földgáz.

Doha gyorsan alkalmazkodott az új helyzethez. A Katar és Omán közötti kereskedelem 144 százalékkal nőtt 2017-ben, amikor a hajózást Omán kikötőin keresztül irányították át. Az Iránnal, Kínával, Pakisztánnal és Törökországgal folytatott kereskedelem szintén jelentősen megnőtt a blokád következményeként.

Az Egyesült Államokkal kötött egyezménynek még nagyobb jelentőség tulajdonítható. Bár a 12 milliárd dolláros védelmi megállapodásról szóló tárgyalások jóval a blokád előtt kezdődtek, az egyezményt mindössze nyolc nappal azután véglegesítették, hogy Trump a Twitteren véleményt nyilvánított a helyzetről. 2017 júliusában Katar lett az első Öböl-menti ország, amely egyetértési megállapodást írt alá az Egyesült Államokkal a terrorizmus elleni küzdelemről. 2018 januárjában Donald Trump Tamím emírral folytatott telefonbeszélgetésében az amerikai elnök méltatta Katart, mint a terrorizmus elleni küzdelem egyik fontos partnerét, és az Öböl-válság gyors megoldására szólított fel.

Az előbb felsorolt intézkedések lehetővé tették Katar számára az embargó minél kevesebb veszteséggel járjon. Valójában a válság egyéves évfordulóján Katarnak kisebb volt a költségvetési hiánya,

a devizatartalékok érdemi növekedése volt megfigyelhető, továbbá javult a kereskedelmi mérleg és a teljesen helyreállt bankszektor. Bizonyos szektorokat a válság érzékenyebben érintett: különösen a Qatar Airways számolt be jelentős (de nem nyilvánosságra hozott) veszteségről 2017 és 2018 között, mivel a Katar környéki regionális légtér nagy részének bezárása a működési költségek jelentős növekedéséhez vezetett. Összességében azonban az ország viszonylag sértetlenül került ki a bojkottból.

KONKLÚZIÓ

A bevezetésben azokra a kérdésekre kerestem a választ, hogy mi okozta Katar és Szaúd-Arábia egyre romló viszonyát, illetve melyek voltak a 2017-es bojkotthoz vezető lépések. Rijád a térség egyik nagyhatalmának számít évtizedek óta, az Öböl Menti Együttműködés vezetője. Nem meglepő tehát, hogy befolyásának kiterjesztése a Perzsa-öbölben az egyik fő külpolitikai célja lett. Katar meghökkentő lépései azonban gátat szabtak ennek, így az 1990-es évektől fogva folyamatosan romlott a két ország viszonya.

A szakadás egyértelműen Hamad bin Khalífa Ál-Száni 1995-ben kezdődő uralkodásához vezethető vissza, ugyanis külpolitikai stratégiájának egyik legfontosabb eleme a Rijádtól való távolodás volt. Az Al Jazeera provokatív műsorai az egész közel-keleti térségben mély felháborodást keltettek, a konzervatív vahhábita Szaúd-Arábia különösen ellenezte a csatorna működését a kezdetektől fogva. Katar Iránnal fenntartott viszonya szintén nemtetszést váltott ki Rijádban, mint ahogy később meg is fogalmazták, az elvárás az volt Dohával szemben, hogy kizárólag az elkerülhetetlen, gazdasági kapcsolatra korlátozódjon a viszonya Teheránnal – erre azonban sem Hamad, sem Tamím emír nem volt hajlandó. Az arab tavasz választóvonalnak tekinthető Rijád és Doha viszonyában, ugyanis felszínre kerültek a problémák, nevezetesen, hogy Katar terroristának minősített, iszlamista szervezetek támogat. Az egyiptomi események kapcsán jól láthatóan szembekerültek érdekeik, amikor is Doha a Muszlim Testvériség jelöltjét támogatta nyíltan. 2013-ban a nemzetközi közösség és a szakértők is arra számítottak, hogy Tamím felhagy apja politikájával, azonban jelenleg is úgy tűnik, szilárdan kitart az apja által elindított ambíciózus külpolitika mellett.

A 2017-es bojkott során Rijád úgy vélte, az Egyesült Államok támogatásával végre sikerül Dohát visszaszorítani és saját

érdekeit érvényesíteni. A blokádhhoz azonban – az előzetes várakozásokhoz képest – viszonylag kevés ország csatlakozott, valamint Teherán és Ankara azonnal élt a lehetőséggel, és segítséget nyújtott Katarnak, így a kis ország viszonylag kevés veszteséggel tudta kezelni a kialakult helyzetet.

A jelenlegi álláspontok szerint egyik fél sem mutat a hajlandóságot a tárgyalások újraindítására, így a GCC-n belüli törés befagyott konfliktusnak tekinthető. 2017-ben a nemzetközi kapcsolatok elemzői felvetették annak is a lehetőségét, hogy Doha enged és – legalább részben – teljesíti Rijád követeléseit, valamint az is felmerült, hogy fegyveres erővel kényszerítik a kis országot az engedelmességre, de ezek közül egyik sem valósult meg. 2020 júniusában a katarai külügyminiszter, Muhammed bin Abdulrahmán Ál-Száni bejelentette, hogy nyitottak a tárgyalásra, azonban ennek kimenetele kérdéses, tekintve, hogy mindkét fél ragaszkodik saját álláspontjához.

BIBLIOGRÁFIA

Dominican Republic: Ethnic Composition. Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica. Elérhető: <https://www.britannica.com/place/Dominican-Republic/Settlement-patterns#/media/1/168728/209216>.

AL-KUWARI, Ali Khalifa (2012): The visions and strategies of the GCC countries from the perspective of reforms: the case of Qatar. *Contemporary Arab Affairs*, 5. évfolyam 1. szám, pp. 86-106. Forrás: <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/17550912.2011.647417>. (Letöltés ideje: 2020.10.20.)

ALTHANI, Mohamed A. J. (2013): *Jassim - The Leader: Founder of Qatar*, Profile Books Arab Center for Research and Policy Studies (2017): "The Crisis in Gulf Relations: Old Rivalries, New Ambitions". In: Arab Center Washington DC: *Crisis in the Gulf Cooperation Council*. Forrás: <https://www.dohainstitute.org/en/Lists/ACRPSPDFDocumentLibrary/Crisis%20in%20the%20Gulf%20Cooperation%20Council%20-%20booklet%20by%20ACW.pdf>. Letöltés ideje: 2020.10.23.)

BARAKAT, Sultan (2014): *Qatari Mediation: Between Ambition and Achievement*, Number 12, November 2014, Brookings Institution, Forrás: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/Final-PDF-English.pdf> (Letöltés ideje: 2020.10.21.)

BAŞKAN, Birol – PALA, Özgür (2020): Making Sense of Turkey's Reaction to the Qatar Crisis, May 04, 2020, *The International Spectator*

BENKE, József (2003): *Az arab országok története*, 3. kötet. Kairosz Kiadó, Szentendre.

Big Ransom and Syria Deals Win Release of Royal Qatari Hunters April 21, 2017, *The New York Times*, Forrás: <https://www.nytimes.com/2017/04/21/world/middleeast/big-ransom-and-syria-deals-win-release-of-royal-qatari-hunters.html> (Letöltés ideje: 2020.10.23.)

CRYSTAL, Jill (1995): *Oil and politics in the Gulf. Rulers and merchants in Kuwait and Qatar*. Cambridge University Press, Cambridge.

CSAJKA-VÁNDOR Adrián (2017): A Muszlim Testvériség helyzete Egyiptomban és a nemzetközi szintén a Morszi-kormány bukása után, 2017/2, *Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, Szakmai Szemle*, 57-69.o.

DOBOS Balázs (2011): *Katar, a gázzal hajtott gazdaság*, Grotius, Forrás:

http://www.grotius.hu/doc/pub/CNKSNS/2011_143_dobos_balazs_katar_a_g%C3%A1zzal_hajtott_gazdas%C3%A1g.pdf (Letöltés ideje: 2020.09.10.)

Education city in Qatar, Helen Ziegler & Associates, Forrás:

<https://www.hziegler.com/articles/education-city-in-qatar.html> (Letöltés ideje: 2020.10.04.)

Egypt returns \$2 billion to Qatar in sign of Growing Tention. 19 September, 2013, *Reuters*, Forrás: <http://www.reuters.com/article/2013/09/19/us-egypt-qatar-deposits-idUSBRE98I0N020130919>. (Letöltés ideje: 2020.10.18)

FROMHERZ, Allen James (2012): *Qatar. A Modern History*. T. J. International, Cronwall.

Gulf Cooperation Council, Britannica, Forrás: <https://www.britannica.com/topic/Gulf-Cooperation-Council> (Letöltés ideje: 2020.09.18.)

How Qatar Weathered the Gulf Crisis, June 11, 2018, *Foreign Affairs*, Forrás: <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2018-06-11/how-qatar-weathered-gulf-crisis> (Letöltés ideje: 2020.10.20.)

I just thank God that I live in this country, says citizen, July 7, 2017, *Gulf Times*, Forrás: <https://m.gulf-times.com/story/555805/I-just-thank-God-that-I-live-in-this-country-says-citizen> (Letöltés ideje: 2020.10.23.)

IBISH, Hussein (2017): "Unfulfilled 2014 Riyadh Agreement Defines Current GCC Rift". *The Arab Gulf States Institute in Washington*, June 6, 2017, Forrás: <http://www.agsiw.org/unfulfilled-2014-riyadh-agreement-defines-current-gcc-rift/>. (Letöltés ideje: 2020.10.22.)

Islamist Mursi briefly made history as Egypt's first democratically elected president, June 17, 2019, Reuters, Forrás: <https://www.reuters.com/article/us-egypt-mursi-death-idUSKCN1TI2C3> (Letöltés ideje: 2020.10.18.)

KABALAN, Marwan (2019): *Actors, Structures and Qatari Foreign Policy*, AlMuntaqa , Vol. 2, No. 2 (October/November 2019), pp. 61-82, Arab Center for Research & Policy Studies

KECHICHIAN, Joseph A. (1985): *Third World Quarterly*, Vol. 7, No. 4 (Oct., 1985), pp. 853-881, Published by Taylor and Francis

MARTINI, Jeffrey – WASSER, Becca – KAYE, Dalia Dassa – EGEL, Daniel – OGLETREE, Cordaye (2016): *The Outlook for Arab Gulf Cooperation*. Rand Corporation, Online.

Migrant workers rights with four years to the Qatar 2022 World Cup – Reality check, Amnesty International, Forrás: <https://www.amnesty.org/en/latest/campaigns/2019/02/reality-check-migrant-workers-rights-with-four-years-to-qatar-2022-world-cup/> (Letöltés ideje: 2020. 10.21.)

MILES, Hugh (2005): *Al-Jazeera. The Inside Story of the Arab News Channel that is Challenging the West*. Grove Press, New York.

MILES, Hugh (2006): *Al Jazeera, Foreign Policy*, Jul.-Aug., 2006, No. 155 (Jul. - Aug., 2006), pp. 20-24, Slate Group, LLC

New era of relations between Egypt and Saudi Arabia? Wilson Center, Forrás: <https://www.wilsoncenter.org/new-era-relations-between-egypt-and-saudi-arabia> (Letöltés ideje: 2020.10.18.)

Oil Shock of 1978-79, Federal Reserve History, Forrás: https://www.federalreservehistory.org/essays/oil_shock_of_1978_79 (Letöltés ideje: 2020.09.20.)

Qatar Won the Saudi Blockade, June 4, 2018, Foreign Policy, Forrás: <https://foreignpolicy.com/2018/06/04/qatar-won-the-saudi-blockade/> (Letöltés ideje: 2020.10.23.)

Qatar's foreign minister says there is a new initiative to end Gulf crisis, June 5, 2020, Reuters, Forrás: <https://www.reuters.com/article/us-gulf-crisis-qatar-idUSKBN23C2ND> (Letöltés ideje: 2020.10.23.)

RAHMAN, Habibur (2005): *The Emergence of Qatar: The Turbulent Years 1627-1916*. London: Thames & Hudson

RICHER, Renee (2014): *Sustainable development in Qatar: Challenges and opportunities*, QScience Connect, Forrás: <https://www.qscience.com/content/journals/10.5339/connect.2014.22> (Letöltés ideje: 2020.10.04.)

ROBERTS, David B. (2017): "Securing the Qatari State". The Arab Gulf States Institute in Washington, June 23, 2017, Forrás: http://www.agsiw.org/wpcontent/uploads/2017/06/Roberts_Qatar_ONLINE.pdf. (Letöltés ideje: 2020.10.23.)

ROSTOVÁNYI Zsolt (2012): Az „arab tavasz” hatása a Közel-Kelet geopolitikai térképének újrendeződésére, 2012, Külügyi Szemle, Forrás: https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2012_01_Az_arab_tavasz_hatesa_a_.pdf (Letöltés ideje: 2020.10.17.)

SAIF, Ahmed Abdelkareem (2008): *Deconstructing Before Building: Perspectives on Democracy in Qatar*. IN: Ehteshami, Anoushiravan – Wright, Steven (2008): *Reform in the Middle East Oil Monarchies*. Ithaca Press, Libanon, pp. 103-129.

Saudi Arabia accused of giving Egypt \$1B to oust Morsi, July 30, 2013, The Washington Times, Forrás: <http://www.washingtontimes.com/news/2013/jul/30/saudi-arabia-accused-giving-egypt-1b-oust-morsi/> (Letöltés ideje: 2020.10.18.)

Saudis in border deal with Qatar, 17 December, 2008, BCC News, Forrás: http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/7788530.stm (Letöltés ideje: 2020.10.18.)

SMITH, Simon C. (2017): Britain's Decision to Withdraw from the Persian Gulf: A Pattern Not a Puzzle, Forrás: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03086534.2015.1123541> (Letöltés ideje: 2020.09.17.)

STEINBERG, Gudio (2012): Qatar and the Arab Spring: Support for Islamists and New Anti-Syrian Policy, German Institute for International and Security Affairs, SWP Comments 7, February 2012, pp. 3–4. Forrás: http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2012C07_sbg.pdf (Letöltés ideje: 2020.10.17.)

Szalai Máté (2013): Egy kisállam óriások között: a független Katar története, külpolitikája és korlátai, Kül-Világ, X. évfolyam, 2013/2

SZALAI Máté (2014): A kisállamok külpolitikai elemzésének módszertani alapjai, Külügyi Szemle, Forrás: <https://kki.hu/assets/upload/Szalai.pdf> (Letöltés ideje: 2020.10.12.)

The \$1bn hostage deal that enraged Qatar's Gulf rivals, June 5, 2017, Financial Times, Forrás: <https://www.ft.com/content/dd033082-49e9-11e7-a3f4-c742b9791d43> (Letöltés ideje: 2020.12.23.)

The National (2017): "Mohammed bin Zayed Visits Trump ahead of US President's Trip to Saudi Arabia". The National, May 14, 2017, Forrás: <https://www.thenational.ae/world/mohammed-bin-zayed-visits-trump-ahead-of-us-president-s-trip-to-saudi-arabia-1.77146> Letöltés ideje: 2020.10.23.)

Trump Pushes to Designate Muslim Brotherhood a Terrorist Brotherhood, April 30, 2019, The New York Times, Forrás: <https://www.nytimes.com/2019/04/30/us/politics/trump-muslim-brotherhood.html?auth=login-google> (Letöltés ideje: 2020.10.18.)

U.S. Relations with Qatar, U.S. Department of State, Forrás: <https://www.state.gov/u-s-relations-with-qatar/> (Letöltés ideje: 2020.10.14.)

UAE orchestrated hacking of Qatari government sites, sparking regional upheaval, according to U.S. intelligence officials. July 16, 2017, The Washington Post, Forrás: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/uae-hacked-qatari-government-sites-sparking-regional-upheaval-according-to-us-intelligence-officials/2017/07/16/00c46e54-698f-11e7-8eb5-cbccc2e7bfbf_story.html (Letöltés ideje: 2020.10.23.)

ULRICHSEN, Kristian Coates (2014): Qatar and the Arab Spring, 2014, Oxford University Press

ULRICHSEN, Kristian Coates (2017): "The Qatar Standoff and US Interests". EInternational Relations, August +11, 2017, Forrás: <https://www.e-ir.info/2017/08/11/the-qatarstandoff-and-us-interests/>. Letöltés ideje: 2020.10.21.)

VATANKA, Alex (2013): The Odd Couple. Middle East Institute, 2012. 03.26. <http://www.mei.edu/content/odd-couple>. (Letöltés ideje: 2020.10.05.)

What are the 13 demands given to Qatar?, June 23, 2017, Gulf News, Forrás: <https://gulfnews.com/world/gulf/qatar/what-are-the-13-demands-given-to-qatar-1.2048118> (Letöltés ideje: 2020.10.23.)

Why Saudi Arabia hates Al Jazeera so much, Amanda Ericson, June 23, 2017, The Washington Post, Forrás: <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/06/23/why-saudi-arabia-hates-al-jazeera-so-much/> (Letöltés ideje: 2020.10.14.)

ESSZÉ

TÖRÖKORSZÁG AFGANISZTÁN-POLITIKÁJA A NATO CSAPATOK KIVONULÁSA ÉS A MENEKÜLTVÁLSÁG FÉNYÉBEN

Seref Türkmén

ABSZTRAKT

A nemzetközi közvéleményt szinte sokkolta, milyen gyorsan és könnyen foglalta el Kabult és Afganisztán egészét az iszlám szélsőségesekből álló tálib mozgalom 2021. augusztusában. Bár a világot felkészületlenül érte ezen események sora, az nem volt előzmények nélkül való, hiszen a radikálisok már 1996 és 2001 között is kezükben tartották a közép-ázsiai ország legnagyobb részét, hatalmukat pedig csak az amerikai nehézfegyvereknek köszönhetően veszítették el. Törökország ugyan szerves részét képezte a NATO afganisztáni missziójának, de soha nem tekintettek a törökök önmagukra úgy, mint megszállók. A török hadsereg sikeresen távol maradt a nagyobb harcoktól, minden harcoló féllel jó viszonyt ápolt, a török kormány pedig több száz karitatív és fejlesztési projektet valósított meg, miközben egyre nőtt a török földre lépő afgán migránsok száma. Törökország szolgálatként tekint afganisztáni jelenlétére és a tálib hatalomátvétel után is a támogatás lehetséges formáin gondolkodik. A jelen tanulmány angol és török nyelvű források segítségével igyekszik megvilágítani a török-afgán kapcsolatok történelmi hátterét, jelenét és Törökország potenciális Afganisztán-stratégiáját.

Kulcsszavak: *Törökország, Afganisztán, menekültválság*

BEVEZETÉS

Törökország Afganisztán-politikája több alkalommal is jelentősen változott a független Török Köztársaság kikiáltása, azaz az elmúlt száz év alatt. Mindvégig jellemző volt Ankara hozzáállására egy egyfajta kettősség, amit a szövetségi rendszerek érdekeinek figyelembevétele és az önálló külpolitikai vízióhoz való ragaszkodás jellemezett. Igaz volt ez az államalapító Mustafa Kemal Atatürk korára is, mikor először létesült a diplomáciai kapcsolat a két ország között, és igaz ez ma is, 2021-ben, amikor is nagyon vitatható körülmények között történt meg a NATO csapatok kivonása a Közép- és Dél-Ázsia határán található muszlim többségű államból, amivel Törökország történelmi, kulturális és gazdasági okokból megpróbálná a helyzethez képest a legjobb viszonyt kialakítani. Ebbe persze az érdekek érvényesítésén túl beleszól számos értékválasztással kapcsolatos döntés, hiszen Törökország továbbra is prioritásként kezeli nyugati irányultságát, NATO tagságát, és az elmúlt hónapokban egyre több jel is arra utal, hogy az Európai Unióval és egyes tagországaival is rendezni szeretné a 2010-es években meglehetősen konfliktusos kapcsolatrendszerét. A képet csak bonyolítja, hogy Törökország már évek óta az afgán migránsok egyik célországának számít, számuk egyre nő Törökországban. Az elmúlt hetekben meginduló menekültek tovább növelhetik a kis-ázsiai ország előtt álló kihívásokat, de fokozhatja is az összetűzést Törökország és a Nyugat között, ha ezek a menekültek tömegesen jelennek meg a balkáni útvonalon. Bár az EU és Törökország által tető alá hozott menekültügyi megállapodások érvényben vannak, kétséges, hogy azok képesek lesznek minden tekintetben kielégítő módon kezelni a fellépő krízishelyzetet. Várhatóan Törökország mindent meg fog tenni azért, hogy korrekt kapcsolatai legyenek az afgán kormánnyal és azért is, hogy megfékezzék az Európa felé tartó áradatot, de az koránt sem ennyire egyértelmű, hogy ez hogyan fogja alakítani a török-európai és a török-NATO viszonyrendszert. Tudjuk, hogy a nyugati világban bár azt mondják, hogy el kéne kerülni a 2015-ben elkövetett hibákat, a menekültügy megítélése nem egyértelmű, és komoly belső harcok figyelhetők meg a különböző országok és politikai irányzatok között.

A jelen tanulmány célja a török és angol nyelvű szakirodalom, valamint a legfrissebb török és angol nyelvű hírek és elemzések

segítségével megfesteni Törökország helyét a NATO mai stratégiai terveiben, illetve a katonai szövetség most lezáruló afganisztáni missziójában. Arra is vállalkozik az írás, hogy áttekintést adjon a török külpolitika vonatkozó kérdéseiről, az új diplomáciai irányvonalról, illetve igyekszik megmagyarázni a globális migráció keretrendszerében értelmezni a Törökországba vándorolt afgánok helyzetét, ami sok tekintetben eltér azokétól, akik a szír polgárháború elől menekültek el. Az írás azt is maga elé tűzi, hogy lehetséges scenáriókat vázoljon fel a közeli jövőre vonatkozóan és megoldási javaslatokat is fog tartalmazni a diplomáciai és menekültügyi kérdések rendezésére.

A TÖRÖK-AFGÁN KAPCSOLATOK RÖVID TÖRTÉNETE

A 20. század elején zajló afgán függetlenedési törekvéseket, az angol megszállókkal szembeni harcokat az Oszmán Birodalom népe is nyomon követte, hiszen a birodalom feje, a szultán egyben a kalifa, az iszlám világ vezetője is volt, tehát politikai értelemben is felelt a teljes muszlim világközösségért, az ummáért. A vallási alapon fennálló testvériségérzés mellett a törökök figyelmét az egyre inkább erősödő török nacionalizmus és a születőben lévő turanizmus ideológiája is éltette, hiszen az anatóliai törökök is tisztában voltak azzal, hogy a mai Afganisztán területén számos türk nép, így üzbégek és hazarák is élnek. Még az első világháború és az azt követő függetlenségi háború idején is úgy érezték a törökök, hogy annak ellenére, hogy saját földjeik egy része is megszállás alatt áll, amennyire lehetséges védő kart kell nyújtani az afgánoknak, de legalább is, figyelni az ott zajló eseményeket, illetve ki kell fejezniük szolidaritásukat.

Maga a Török Köztársaság megalapítója, Mustafa Kemal Atatürk is egyértelművé tette, hogy nyomon követi a brit hadsereg afganisztáni hadműveleteit, az 1919-es ún. erzurumi konferencián, mely jelentős lépés volt a török nemzeti egység megteremtése érdekében, beszédében kitért ezekre a csapatmozgásokra is. A török vezető éles szavakkal ítélte el azt, hogy az angolok befolyásuk alá vonnak egyre több, az indiai határ mentén élő afgán törzset, és azok tagjait arra kényszerítik, hogy a brit fegyveres erőkhöz csatlakozzanak. (Özlü, 2012:32)

A szavakat tettek követték. Atatürk 1920-ban Dzselaal pasa személyében egy küldöttet indított útnak Kabulba. Dzselaal pasa az

ottomán időkben a szultáni kormányzat tengerészeti minisztere volt, de az ifjútörökök mozgalmával és jó viszonyt ápolt, éppen ezért Atatürk rendkívüli módon megbízott benne. Dzsela pasa közel egyével afganisztáni tartózkodása idején jó viszonyt ápolt Amanullah kán afgán uralkodóval, aki arra is megkérte a tapasztalt politikai és katonai vezetőt, hogy szervezzen egy afgán elitalakulatot a brit megszállókkal szemben. Dzsela pasa el is fogadta a felkérést, meg is kezdte a csapat kialakítását, ám végül Amanullah kán elállt eredeti tervétől és feloszlatta ezt a csapatot arra hivatkozva, hogy arról negatív hangvételű cikkek jelentek meg a török és az iráni sajtóban. Így egy gyümölcsözőnek induló közös afgán-török vállalkozás kudarca oda vezetett, hogy egy időre megakadt a két nép közeledése. (Özlü, 2012:33)

Az afgán elitegység körüli polémia nem vezetett hosszú konfliktushoz a két nép között. Mi több! Ennek ellenére nagyon hamar megszületett az ún. Török-afgán barátsági és együttműködési megállapodás. Az 1921 márciusában aláírt egyezmény jelentősége többek között abban áll, hogy ez volt a fiatal török kormány második kormányközi szerződése az örményekkel kötött ún. Gyumri (törökül Gümri) egyezmény után. Ha azt vesszük, hogy a Gyumri egyezmény aláírása előtti napon a független örmény kormány lemondott és átadta a hatalmat a szovjeteknek, és ezáltal nemzetközi jogi értelemben ez a megállapodás tulajdonképpen érvénytelen, a török-afgán szerződés volt az első érvényes kormányközi szerződése a függetlenedő török kormánynak a köztársaság kikiáltása előtt. (Özlü, 2012:35) A szerződés értelmében a két ország kormánya kölcsönösen elismerte egymást, megszületett a két állam között a diplomáciai kapcsolat, ami megnyitotta az utat azelőtt, hogy Törökország nagykövetet delegáljon Kabulba. Fahrettin pasa, az első kabuli török nagykövet 1922. május 25-én kezdte meg küldetését. (Özlü, 2012:36)

Az 1920-as hadseregfejlesztési projekt kudarca nem szegte Dzsela pasa kedvét és számos nemzetközi fórumon igyekezett Afganisztán érdekében fellépni. Jó kapcsolatot ápolt a szovjet-orosz kormánnyal, de számos nyugati diplomatával is. 1922-ben visszatért Afganisztánba, ahonnét több levelet is küldött Atatürknek, amiben arra kérte őt, hogy küldjön katonatiszteket Afganisztánba azzal a céllal, hogy azok kezdjék meg az országban a tisztképzést. Tehette ezt azért is, mert közben a török honvédő háború egyre több sikert hozott, és az most már afgán kormány és afgán nép érdeklődését is felkeltette. Dzsela pasa kérésére ugyan

abban a bizonytalan időszakban nem indultak útnak török tiszték, de néhány évvel később, egész pontosan 1930-ban megérkeztek a törökök és megkezdték szolgálatukat a kabuli tisztképző iskolában. (Nabawi, 2019:83)

Mikor a török csapatok 1922. szeptember 9-én bevették Izmirt, már maga Amanullah kán volt az, aki egy díszünnepséget rendezett a kabuli Dilkusa palotában, ahol a beszédében a török-afgán testvériséget éltette és az együttműködést szorgalmazta. (Özlu, 2012:34) A konzervatív és vallásos Amanullah kán jóval kevésbé lelkesedett azért, hogy 1924-ben Atatürk felszámolta a kalifátust. A hír hallatán összehívta a pastu törzsek hagyományos népgyűlését, a loja dzsirgát, ahol többek között az oktatási miniszter komoly kritikával illette a lépést mondván, hogy az afgánok büszke muszlimok, és nem tolerálhatják a becsületükön esett ezen csorbát. (Bishku, 2020:243)

Az 1920-as években egyre élénkebbek lettek a török-afgán kapcsolatok. Ezt példázza az is, hogy 1927. július 4-én Ankarába látogatott Mahmud Tarzi afgán külügyminiszter, aki egyébként a király sógora is volt egyben. Ez a látogatás készítette elő az afgán király törökországi útját. Még 1927-ben nagy nemzetközi útra indult Amanullah kán, mely során Törökországot is felkereste. 1928 májusában a szovjet-orosz Szevasztopolból gőzhajóval indult útnak és Isztambul érintésével Izmirbe utazott, onnan vonattal ment tovább Ankarába, ahol Atatürkkal és más török vezetőkkel is tárgyalt, az így szerzett tapasztalatai alapozták meg reformpolitikáját, mely segítségével Afganisztánból egy nyugatbarát országot igyekezett varázsolni. Amanullah 1929-ben lemondott a trónról és Rómába távozott, ám a jó török-afgán viszony ezután is megmaradt, Törökország számos tekintetben segítette a fejlődő Afganisztánt. (Özlu, 2012:40) Mindenesetre Amanullah ankarai látogatása során aláírásra került egy politikai és gazdasági együttműködési egyezmény, melynek az volt a célja, hogy a két ország intenzívebb együttműködése egyensúlyozza az egyre növekvő brit és szovjet befolyásszerzési próbálkozásokat. (Bishku, 2020:244)

A második világháborút megelőző években sem hagyott alább a török-afgán kapcsolatok intenzitása. 1937-ben Irán és Irak bevonásával Törökország és Afganisztán egy kölcsönös meg-nem-támadási egyezményt írt alá. Többek között ez a szerződés is hozzájárult ahhoz, hogy a világégés során ez a térség békés tudott maradni, illetve Törökország a háború legnagyobb részében

semleges maradt, és csak az erősödő amerikai nyomásra üzent hadat Japánnak. Zahir afgán király Ismet Inönü török köztársasági elnök igyekeztek minél távolabb maradni a fegyveres blokkok hadviselésétől. Ez Afganisztánnak sikerült is, Törökországnak csak részben. (Bishku, 2020:241)

Afganisztán el-nem-kötelezett politikája végül oda vezetett, hogy a térség többi országával ellentétben kimaradtak minden globális és regionális védelmi szövetségi struktúrából. Törökország nem csak teljes jogú tagja lett a NATO-nak, de az ún. Bagdadi paktumot is aláírta 1955-ben. A később Központi Szerződés Szervezetének (CEATO) nevezett együttműködésben Törökországon kívül Irán, Irak, Pakisztán és az Egyesült Királyság vett részt, azt kívülről támogatta az Amerikai Egyesült Államok. A szervezet célja egy kiegészítő védelmi rendszer felállítása volt, mely a NATO-hoz kapcsolódva igyekezett ellensúlyozni a szovjet befolyásszerzési kísérleteket a térségben. A CEATO több, mint két évtizedes működést követően 1979-ben szűnt meg, mikor is Irán és Pakisztán kilépett. (Bishku, 2020:241)

Miután 1979-ben a Szovjetunió megszállta Afganisztánt és egy jó évtizedre egy kommunista bábkormányt ültetett az ország élére, Törökország lényegében megszakította, pontosabban minimalizálta az addig néha nagyon jó, néha kielégítő kapcsolatait a közép-ázsiai országgal. Ankara és Kabul között csak 1992, azaz a szovjetek kivonulása után normalizálódott a viszony. (Bishku, 2020:241) Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy Törökország mindvégig működtette kabuli nagykövetségét, és ezen a politikáján akkor sem változtatott, mikor a szovjetek kivonultak Afganisztánból 1989-ben, és a nyugati országok a fejetlenséget látva úgy döntöttek, hogy lakatot tesznek diplomáciai misszióik ajtajára. A szovjetek távozásával ugyanis nem szűnt meg Afganisztán kommunista kormányzása, a marxista elnök, Nadzsibullah egészen 1992-ig kitartott, majd az ENSZ kabuli kirendeltségére menekült. A török diplomáciai tevékenység felélénkült 1992 után annak köszönhetően, hogy az északi törzsek, köztük a türk származású türkmének, üzbégek és kirgizek komoly befolyásra tettek szert az afgán belpolitikában. Ennek az átmeneti időszaknak a tálibok első térnyerése vetett véget. A Korán-iskolákban nevelkedett, zömmel pastu származású vallási szélsőségesek 1996-ban foglalták el a fővárost és végezték ki Nadzsibullahot, Afganisztán utolsó kommunista elnökét. A tálibokat több ország is támogatta, így Pakisztán és Szaúd-Arábia

is, illetve kormányukat számos regionális szereplő, így Oroszország, India és Irán is elismerte, eleinte úgy tűnt, hogy stabilitást hoznak a polgárháborús Afganisztánba, ezért minden kormány, így a török is bizakodva tekintett a velük való kooperáció elé. A török kormány nagyon hamar csalódott a tálib vezetésben és újfent az északi türk lázadókat kezdték támogatni. Abdulrasid Dosztum észak-afganisztáni üzbec hadúr 1998-ban Törökországba menekült, ahol komoly pénzbeli és katonai támogatást tudott szerezni a tálibok elleni harcra és az északi területek autonómiája megőrzésére. Törökország Afganisztán-politikája ekkor élesen szembe került a nyugati világ megközelítésével, hiszen az USA és Izrael ekkor még a tálibok mögött állt azt gondolván, hogy mivel azok szunnita szélsőségesek, éles Iránellenes politikát fognak folytatni. (Bishku, 2020:249)

TÖRÖKORSZÁG AFGANISZTÁN-POLITIKÁJA A 21. SZÁZADBAN

Már a tálib mozgalom első kormányzása idején, azaz 1996 és 2001 között is megmutatkozott, hogy a török álláspont nem mindenben egyezett a NATO és egyes nyugati hatalmak törekvéseivel, ugyanakkor Törökország mindvégig kitartott az észak-atlanti szerződés és a szövetségi rendszerben viselt tagságából eredő kötelezettségeinek, ám mindemellett képes volt artikulálni saját külpolitikai értékeit és érdekeit, illetve relatív önállósággal viselkedett a terepen.

A török állam vezetői meg voltak győződve arról, hogy a 2000-es évek elején gyors katonai reakcióra van szükség Afganisztánban, az első három nemzet között volt Törökország, mely csapatokat küldött a térségbe, de az is igaz volt a török külpolitikára, hogy a fegyveres béketeremtés mellett hangsúlyt ad a diplomáciai útkeresésnek is. Ezt bizonyítja, hogy a török kormány kezdeményezte az ún. Háromoldalú csúcsértekezletek megszervezését, ahol a török, az afgán és a pakisztáni kormány egyeztethette az álláspontját. Összesen hét ilyen nemzetközi találkozó zajlott le a 2001-es terrortámadások és 2013 között. A három ország vezetői először 2007-ben ültek le a tárgyalóasztalhoz és minden azt követő évben legalább egyszer találkoztak, 2010-ben kétszer is. Az egyeztetések több aktuális téma köré voltak megszervezve. Ezek közé tartozott a gazdasági együttműködés, a terrorizmus elleni harc, vagy éppen a titkosszolgálati értesülések

minél hatékonyabb megosztása a három érintett kormány között. (Kaya, 2013:25)

Az összes háromoldalú fórum közül a leginkább gyümölcsöző a 2010-ben szervezett ötödik kormányközi csúcs volt, ahol megállapodás született egy közös hadgyakorlatról, amit 2011. márciusában meg is rendeztek. Ennek a megmozdulásnak a legkiemelkedőbb gyakorlati haszna az volt, hogy a török fegyveres erők megosztották partnereikkel a legújabb olyan anti-terrorista hadműveleti fogásokat, melyeket városi környezetben is lehet alkalmazni. (Kaya, 2013:26) Törökország ugyanis közel negyven éve küzd a szélsőséges Kurd Munkáspárt, a PKK fegyvereseivel szerte Törökországban, de elsősorban annak délkeleti régiójában, illetve dolga akadt több más kommunista és iszlamista terrorbrigáddal is.

A 2001-es new yorki és washingtoni terrortámadások után Törökország volt az egyik legelső állam, mely önként jelentkezett arra, hogy az ENSZ és a NATO kötelékében részt vegyen az afganisztáni rendezésben. Már 2002-2003-ban 300 fős kontingenst küldött Ankara a közép-ázsiai országba. Ezt követően az ISAF békemisszió keretei között a törökök számos feladatot láttak el a NATO felső vezetésének irányítása alatt. Volt olyan időszak 2005 februárja és augusztusa között, mikor a török haderő jelenlévő kötelékei 8.000 NATO-fegyveres vezetését látták el. Ezt követően következett az az időszak, mely során a török fegyveres erők voltak felelősek a kabuli nemzetközi repülőtér biztonságáért. 2006 és 2014 között Törökország felelt több regionális helyreállítási projektért. Többek között Kabul, Dzsevizdzsán, Sibirgán és Meydan-i Vardak járásokban támogatták török katonák Afganisztán újból felépítését. (Seren, 2021:21)

Meydan-i Vardak, vagy egyszerűen Vardak, ahogy a helyiek ismerik mintegy 40 km-re fekszik Kabultól nyugati irányba. Ez az amúgy is koldusszegény Afganisztán egyik legelmaradottabb vidéke. A török hadsereg a török fejlesztési és együttműködési hivattalal közösen csak ebben a járásban 200 projektet valósított meg 2013-mal bezáróan, és ezek során mintegy 130 helyi és török alkalmazottat foglalkoztattak. Már azzal jelentős segítséget nyújtottak, hogy a rendkívül magas munkanélküliségi rátával jellemezhető térségben ennyi szegény afgánnak adtak munkát. Arról nem is beszélve, hogy ezek a fejlesztések komolyan hozzájárultak a helyi infrastruktúra, az oktatási- és az egészségügyi rendszer javulásához. (Kaya, 2013:24) Egy török-

afgán kormányközi megállapodás értelmében a 2000-es közepétől Törökország azt is vállalta, hogy 100 súlyos afgán beteg gyógykezelését elvégzi vagy Törökországban vagy Afganisztánban, emellett számos orvosi műszert és felszerelést is szállított azokba a járásokba, ahol a helyreállítást felügyelte. (Nabawi, 2019:85)

A 2001 utáni afganisztáni NATO-jelenlét és a fegyveres beavatkozás eredményességének megítélésében lényeges különbség mutatkozik az amerikai és török diplomáciai megközelítés között. Míg Joe Biden értékelése szerint az Egyesült Államok és a NATO sem nem veszített, sem nem aratott győzelmet, addig a török kormány úgy tartja, hogy az a győzeleméhség, ami a Nyugatot jellemezi, téves helyzetelemzésből fakad. Ahogy Szíriában és Irakban sem tudott megnyugtató sikereket elérni a nyugati fegyveres koalíció, úgy az Afganisztánban is csak az utópia és a téves illúzió kategóriájába tartozhat. A török közvéleményben pedig elterjedt az a nézet, hogy az afgán nép körében eltérő kép él Törökországról és a NATO többi tagállamáról. A törökök meg vannak arról győződve, hogy míg az amerikaiak csak káoszt hoztak Afganisztánba, addig ezt az ország polgárai a török fegyveres erőkről nem gondolják. (Tutar, 2021)

Joe Biden amerikai elnök egy másik kijelentése is megütközést keltett Törökországban. Nevezetesen arról a nyilatkozatról van szó, amelyben az amerikai vezető amellel tesz hitet, hogy az USA célja nem az volt Afganisztánban, hogy támogassák egy afgán nemzetállam létrejöttét és megerősödését. A török közvéleményben az a nézet volt ezzel kapcsolatban a jellemző, hogy ha nem ez volt az amerikaiak célja, akkor mivégre töltöttek 20 évet a közép-ázsiai országban. Ezzel szemben a törökök úgy tekintettek az afgán nemzetépítési kísérletre a 20. század elején, hogy annak egy multikulturális és soknemzetiségű népességet kell szolgálnia. A törökök szerint egyértelmű volt, hogy a különböző nemzetiségű hadurakat kell megerősíteni, hogy azok egységfrontot képezzenek az új afgán nemzetállam mellett és talibok ellen. Miután ez nem történt meg, a hadurak, beleértve az egykor a török állam által is felkarolt türk népcsoportokat képviselő vezetők is, mindenféle hezitálás nélkül átálltak az iszlám radikálisok oldalára mondván, hogy az amerikaiak bűnösök és elárulták őket. (Sayin, 2021) Ha a török politika érvényesül az amerikai megközelítéssel szemben, akkor ma lehetne egy hatékony fegyveres és politikai ellenzéke a talibánoknak etnikai és nem ideológiai alapon. A jelen helyzetben a nemzetiségeknek nincs képviselője az afgán kormányzati

struktúrában, a tálib vezetőség nagy része pastu, egy iszlám vallási identitásra épülő afgán öntudat fog megjegecesedni, ahol a polgárok nemzetiségi hovatartozása vagy nem lesz számottevő, vagy a nem-pastu népelemeknek elnyomással kell szembesülni. A 2021. szeptemberi fejlemények azt mutatják, hogy a türk népek körében ugyan semmi ellenállás nem mutatkozott ezzel szemben, csupán a perzsákkal rokon tádzsik ellenállók igyekeznek önmagukat tartani a Kabultól északra fekvő, nagyon nehezen megközelíthető Pandzsír-völgyben. Ugyanakkor ellentmondásos hírek szerint a tálibok egyre inkább megtörik az ellenállást és bedarálják a tádzsikokat is.

A török Külpolitikai Intézet alelnöke, Ali Serdar Erdurmaz is kiemeli, hogy a török katonák az elmúlt húsz évben a NATO fegyveres erőitől eltérő módon viselkedtek. Jellemző volt rájuk, hogy kínosan ügyeltek arra, hogy ne keveredjenek fegyveres összecsapásokba, illetve az afgán fővárosban soha nem is voltak ilyenek részesei. Más katonai alakulatokhoz képest sokkal több szociális tevékenységet folytattak, jó kapcsolatot építettek ki az egyre terebélyesedő afgán civil társadalommal, egyesületeket és alapítványokat támogattak, valamint részt vettek azok karitatív akcióiban. Törökország szerepet vállalt számos afgán iskola felújításában és újbóli megnyitásában, ezen kívül több esetben támogatta különböző képzési programok létrejöttét is. Többek között a török fegyveresek képezték ki az afgán katonai és rendőri erők egy részét. A török kormány az afgán infrastruktúra fejlesztésében is kulcsszerepet vállalt azzal, hogy számtalan hidat építettek vagy renováltak. (Yazicioglu, 2021) Az afgán rendőrök képzésében az is fontos állomás volt, mikor mintegy 500 afgán rendvédelmi dolgozó a törökországi Sivas városába látogathatott el 2011-ben, ahol egy hathónapos program keretei között az ő országukra adaptált speciális tanfolyamot végeztek el. (Kaya, 2013:27)

A NATO afganisztáni beavatkozásának második évtizedében, és különösképpen 2011 után Törökország növekvő mértékben nyújtott anyagi támogatást is az afgán népnek és az afgán kormánynak. Itt nem csak arra kell gondolni, hogy a török kormány és a török civil szervezetek számos sikeres karitatív akciót bonyolítottak le főleg a közös kulturális értékek mentén, hanem arra is, hogy a kabuli reptéren keresztül nagy mennyiségben juttattak anyagi javakat, gépeket, berendezéseket, illetve az infrastruktúra fejlesztéséhez elengedhetetlen

építőanyagokat. Míg egyes nyugati országok ezeket az „ajándékokat” a 2021-es kivonulás során visszakérték és hazavitték, Törökország úgy döntött, hogy azokat az afgán nép kezében hagyja. (Sayin, 2021) A török támogatás részét képezte az a 4,5 millió dollár értékű adomány, melyet a török haderő 2019. júliusában juttatott el Kabulba, és amely katonai uniformisokból, felszerelésekből és tábori anyagokból állt. (Seren, 2021:22)

A gyakorlatban a törökök az afgán népet támogató jelenléte azt is jelentette, hogy a NATO afganisztáni szerepvállalása során Törökország igyekezett olyan feladatokat vállalni, melyek az afgán polgári lakosság érdekeit szolgálták, illetve biztosította a kis-ázsiai ország számára, hogy védhatalmi szerepet játszhasson az afganisztáni türk közösségek (üzbégek, kirgizek, türkmének és hazarák) jogai érvényesülése tekintetében. Ilyen praktikus lépésnek tekinthető az, hogy a NATO 29. csúcsertekezletén, 2021. júliusában Törökország vállalta a kabuli reptér védelmével kapcsolatos egyes katonai feladatok ellátását. Ezzel a döntésével Törökország célja az volt, hogy biztosítsa egyfelől az afgán lakosság hozzáférését a légi közlekedéshez, másrészt pedig biztosítsa a légiforgalom szabadságát, és persze ezen belül a török légitársaságok zavartalan működését is. Mindemellett Törökország kormánya meg volt arról is győződve, hogy a kabuli reptér őrzése az afgán demokrácia jövője szempontjából is kulcsfontosságú, illetve szolgálja a NATO és a Nyugat érdekeit is azáltal, hogy a kínaiakat egy kicsit távol tartja a térségtől. (Yazicioglu, 2021) A 2021. augusztusi események ékesen bebizonyították, hogy a törökök négy évvel ezelőtti helyzetértékelése helyes volt. Az amerikai csapatkivonás legneuralgikusabb pontja éppen a kabuli reptér védelme volt. Az, hogy erre a kivonulás támogatására odaküldött amerikai és brit csapatok kellő tapasztalat és helyismeret híján képtelenek voltak, jól példázza, hogy egy ilyen lépést csak egy előzetes stratégia és az adott feladatkört előzőleg ellátók támogatása mellett lehetséges. Azt is láthatja az, aki az események mögé néz, hogy a kabuli reptéren fennálló fejetlenségből leginkább Kína profitált, 2021. szeptemberében a kínaiak már meg is kezdték az előttük álló diplomáciai és gazdasági lehetőségek kiaknázását.

A kép teljességéhez az is hozzátartozik, hogy Törökországban nem övezte politikai konszenzus az afganisztáni török katonai jelenlét kérdését, és azon belül azt, hogy a Török Fegyveres Erők (Türk Silahli Kuvvetleri, TSK) pont a kabuli repülőtér védelmét

vállalta magára. A baloldali török ellenzék számos kritikával illette Recep Tayyip Erdogan török elnököt és a török kormányt is, hogy egy ilyen kétes kimenetelű és veszélyes fegyveres kalandba bonyolódik Közép-Ázsiában. Az ellenzék, illetve egyes olyan biztonság- és katonapolitikai elemzők, mint Ali Serdar Erdurmaz és Ali Er úgy gondolják, hogy Törökország a NATO-nak tett ilyen jellegű felajánlásai veszélyeztetik a török-afgán barátságot és a két ország jövőbeli együttműködésének esélyeit. Mindkét szakember már a tálibok előrenyomulását megelőzően kiemelte, hogy a NATO-nak és így Törökországnak már nem az az érdeke, hogy növelje afganisztáni jelenlétét, hanem az, hogy kiépítse képességeit Kínával szemben, mely a térségben és globálisan is egyre kevésbé megkerülhető és a Nyugattal egyre inkább ellenséges. Az afganisztáni szerepvállalással szemben kritikus hangok nem csak Kína megnövekedett beavatkozási szándékára utaltak, hanem bizonytalansági tényezőként értékelték azt is, hogy hogyan alakul Törökország és a NATO viszonya. Néhányakban az is felmerült, hogy a NATO esetleg cserben hagyja a török katonaságot, akik így védtelenek maradhatnak a tálibok támadásaival szemben. (Yazicioglu, 2021) Ugyanakkor a török kormányt és személyesen Recep Tayyip Erdogant is motiválta az a tényező, hogy egy esetleges afganisztáni sikertörténet pozitívan járulhat hozzá a török nemzet önképéhez, és ez pedig a következő választásokon a szkeptikus ellenzékkel szemben érvként hozható fel és szavazatokra váltható. (Pénzváltó, 2021:4)

A török-afgán kapcsolatok javulása a 21. század első két évtizedében nem csak a diplomáciai és a katonai együttműködés terén mutatkoztak meg, illetve a nemzetközi segélyezés és az újjáépítés támogatás tekintetében volt látható, hanem érzékelni lehetett az afgán-török kereskedelmi és gazdasági viszony intenzívebbé válását is. Míg 2000-ben, azaz az első tálib kormány idején csupán 8 millió amerikai dollár értékben zajlott adásvétel a két ország között, addig a külkereskedelem volumene 12 éven belül a 37-szeresére bővült, és 2012-ben elérte a 296 millió dollárt. (Colakoglu-Yegin, 2014:34)

Az élénkülő export-import tevékenység mellett érdemes azt is megjegyezni, hogy számos nagyobb és közepes török vállalkozás is fantáziát látott afganisztáni befektetésekben. Igaz az is, hogy ezek döntő része, egész pontosan 95%-uk az építőiparban érdekelt. 2002 és 2009 között, azaz az afganisztáni nyugati katonai jelenlét első évtizedében mintegy 2 és fél milliárd dollár értékben történtek

török tőkebefektetések a közép-ázsiai országban. Ezek a török cégek közel 3000 afgán állampolgárnak adtak munkát a 2010-es évek elején. (Colakoglu-Yegin, 2014:34)

TÖRÖK AFGANISZTÁN-STRATÉGIA A TÁLIB HATALOMÁTVÉTEL UTÁN

Bár a törökök afganisztáni katonai misszióját érték komolyabb kritikák, abban a török kormánypárti és ellenzéki megszólalók és a független elemzők is egyetértettek, hogy a TSK alapvetően az afgán nép érdekeit tartotta szem előtt, és aszerint is igyekezett működni a hétköznapiakban. Ennek fényében a 2021. augusztusában a kabuli Hamid Karzai Nemzetközi Repülőtéren történteket Törökországban mindenki tragédiaként élte meg, és nem igazán tudott mit kezdeni azzal, ahogy Joe Biden amerikai elnök és Blinken külügyminiszter a reptéren fellépő káoszt sem nem győzelemnek, sem nem vereségnek tekintette. A török stratégiai elemzők 2021. augusztusában egyetértettek azzal, hogy ebben a helyzetben hiba lenne, ha a török diplomácia teljes egészében hátat fordítana Afganisztánnak. A török kormány tanácsadói azzal érveltek, hogy még a tálib kormányzat is garantálja a török nagykövetség működését, és a török diplomáciai nem teheti meg azt a baráti afgán néppel, amit a nyugati szövetségesek megtettek. (Sayin, 2021)

Törökország eleve nem azzal vágott bele az „afganisztáni kalandba, hogy onnan idő előtt távozzon. Maga Recep Tayyip Erdogan, aki ma a köztársasági elnök egy 2012-es pakisztáni látogatásán azt mondta, hogy „Törökország akkor is Afganisztánban marad, ha már mindenki más távozott, mi csak akkor fogunk elmenni, ha erre az afgán testvéreink megkérnek.” Abdullah Gül, aki akkoriban a köztársasági elnöki címet viselte, ugyanezt a nézetet hangoztatta a chicagói NATO csúcstalálkozón is. (Kaya, 2013:23) Törökország tehát eleve a kivárás politikáját tervezte és az amerikai kivonulás után szintén még azon gondolkodik, miképpen tudna a jelenlétét és a török állampolgárok biztonságát garantálni akkor, ha a tálibok keményebb feltételeket szabnának meg. Persze az is jól látható, hogy gazdasági szempontból a tálib kormányzat gyenge lábakon áll, nemzetközi segíélyekre szorul, tehát nem érdekük, hogy Törökországot elüldözzék.

A török közvélemény a közös kulturális vonások és történelmi hagyaték okán az elmúlt 20 év alatt és a tálib hatalomátvétel után is bizonyos kérdésekre érzékenyebben reagál, mint a Nyugat. Bár Nyugaton is aggodalommal tölti el az embereket, hogy mi lesz az afgán nőkkal, illetve hogy a kislányok járhatnak-e majd iskolába, ez a kérdéskör az emberjogi diskurzus részeként jelenik meg. Mivel Törökország a muszlim többségű, ám szekuláris jogállam, a törököket, főleg a vallásukat kevésbé gyakorló ellenzékiet az izgatja, hogy vajon Afganisztán jogrendszere részben megmarad-e vagy teljes egészében az iszlám előírások forrásául szolgáló saría alapján kerül-e átalakításra. (Sayin, 2021) A szekuláris törökök nyilván az utóbbi esetben kevésbé tudnának támogatni egy török-afgán együttműködést, de másfajta félelmeket is időnként megfogalmaznak. Félő lehet szerintük az, hogy Afganisztán például szolgálhatna a térség országai számára. Ők, akik eddig is nagy gyanakvással figyelték a török kormánypart, az Igazságosság és Fejlődés Pártja (Adalet ve Kalkinma Partisi, AKP) jobbratolódását és radikalizálódását, attól tartanak, hogy az AKP –inspirálódva a tálibok példájából– szegregatív intézkedéseket hoz Törökországban.

Még a szekuláris jogállam török hívei is elismerik, hogy a közös történelmi és kulturális örökség jó alkupozíciót kölcsönöz Törökországnak. Úgy látják, hogy Törökország a tálib kormányzattal való tárgyalások során hidat tud képezni a Nyugat és az iszlám világ, azon belül is azok radikálisai között. Persze felmerül egy lényeges probléma is a török Afganisztán-stratégia megtervezése során, éspedig az, hogy ezen tárgyalásokat nagyon taktikusan és nagy odafigyeléssel kell lefolytatni, mert azok magukban rejtenek egy lényeges buktatót. Miután a Nyugat és Törökország közös érdeke, hogy Afganisztánban egy, az 1996 és 2001 közöttinél kevésbé radikális és sokkal inkább élhető rendszer épüljön ki, a tárgyalások célja az, hogy Afganisztán új urai fogadják el, hogy bizonyos dolgokat nem tehetnek meg. Azzal pedig, hogy a török külpolitika folyamatos önmérséklésre kéri majd a tálibokat, egyrészt nehéz lesz maga a tanácskozás, másrészt pedig növelheti a tálibok ellenállását, illetve előfordulhat az is, hogy egy idő után a radikálisok már nem akarnak Törökországnak engedményeket adni, vagy rosszabb esetben akár a viszony is megsínyli mindezt. (Sayin, 2021)

A török-afgán kapcsolatokra nehéz terhet fog róni a migráció kérdése is. Törökországban már most közel 5 millió, sok esetben

rendezetlen jogi háttérű menekült él, sokszor elég rossz körülmények között. Jelen pillanatban a Törökországban élő afgán menedékkérők száma nem túl magas, a fent említett népesség legnagyobb része arab származású és Szíriából érkezett, az afgánok pedig kevesebben vannak, mint azok, akik Afrikából jöttek. Ugyanakkor 2021. augusztusa után ez a helyzet radikálisan megváltoztat. A menekültek nagy száma már így is túlterheli a török társadalmat, még több afgán beáramlása társadalmi robbanáshoz is vezethet. (Sayin, 2021) A török kormány dolga megértetni a tálib kormánnyal, hogy közös érdek, hogy ők ne engedjenek ki mindenkit az országból, ne hagyják, hogy sokak Törökország felé vándoroljanak, illetve fogadják vissza mindazokat az afgán állampolgárokat, akik Törökországban nem tudják igazolni, hogy hazájukban üldöztetés érte őket. Persze arra is kell garancia, hogy ne érje bántódás azokat, akik hazatérnek, legyenek önként hazautazók vagy éppen kiutasítottak.

A tálibokkal való esetleges együttműködést nagyban befolyásolja az, amiről már fentebb is szó esett, nevezetesen az, hogy Törökország 2001 és 2021 között igyekezett mindent megtenni az afgán nemzetállam megteremtése és a regionális helyreállítási projektek támogatása terén. Törökország már eddig is az ún. puha erő (törökül yumusak güc) politikáját igyekezett folytatni, éppen ezért a haderő mellett a török állam más képviselői is jelen voltak és vannak Afganisztánban. A legjobb példa erre a török kormány együttműködési és fejlesztési szerve, a TIKA afganisztáni munkái, így a Hamid Karzai Nemzetközi Repülőtér óvodájának vagy éppen a Pervan Egyetem rádióstúdiójának és fotólaboratóriumának megépítése. Fontos megjegyezni, hogy a TIKA a legtöbb projektjét nem a türk kisebbségek által lakott régióban valósította meg, hanem a pastuk között. Az egyik legfontosabb ilyen tett a Sejk Mohamed Serdar Davud Kán Leánygimnázium létesítése a tálibok erősségének számító Kandahárban. (Seren, 2021:23) A török elemzők úgy gondolják, hogy jó pont lehet a zömében pastukból álló tálib kormány szemében az, hogy a török állam bár politikailag kiállt a türk népcsoportok mellett, de karitatív munkáiból a pastuk is profitáltak.

A török szakértők arra is felhívják a figyelmet, hogy a tálibok most komoly társadalmi támogatottsággal rendelkeznek, és a status quo elfogadásához tartozik az, hogy a világ országai kénytelenek lesznek együttműködni velük. A tálibokkal szembeni

felkelésre csak közép és hosszú távon lehet esetleg számítani, de csakis akkor, ha a tálibok rákényszerítik az iszlám törvénykezés minden szigorú elemét a civil lakosságra és a pastu nacionalizmus jegyében elnyomják a kisebbségeket. Amíg ez nem következik be, a török kormány tanácsadói azon a véleményen vannak, hogy Törökországnak a nemzetiségi és vallási egység (a lakosság mintegy 10%-a síita) mellett kell síkra szállnia Afganisztánban. (Seren, 2021:24)

Törökország afganisztáni maradása mellett geopolitikai érvek is szólnak. Az Amerikai Egyesült Államok kormánya és a NATO azért is épített Törökországra és a török katonákra a nyugati beavatkozás 20 éve alatt, mert azokra az afgán nép testvérként tekintett, és nem érezték úgy, hogy megszállók lennének, amit az amerikaiakkal lépten-nyomon éreztettek az afgánok. A törökök ezen renoméja a jövőben is segítheti a Nyugatot és a NATO-t abban, hogy legyen valaki az érdekeiket képviseli Afganisztánban. Sőt! Nem csak a török hadsereg és diplomácia, illetve az afgán nép közötti jó viszony lehet fontos, hanem az is, hogy Törökország hagyományosan jó kapcsolatokat ápol Pakisztánnal, illetve egyre jobb a viszonya Iránnal, illetve az afganisztáni „mozaikban” fontos szerepet játszó putyini Oroszországgal. (Celik, 2021)

Egyes elemzők felvetik, hogy Törökország Afganisztán-politikájának alakításában Magyarországnak is kulcsszerep juthat. Törökország hagyományosan testvéri kapcsolatokat ápol a közép-európai nemzettel, amire úgy tekint, mint afganisztáni misszió egyik olyan tagja, mellyel eddig is jól tudott együttműködni, illetve az Európai Uniója olyan tagja, mely Törökország partnere a migráció törvénytelen formái leküzdésének, illetve segíti a Törökország és az EU közötti pénzügyi kooperációt a menekültválság minél jobb kezelése érdekében. (Celik, 2021)

A TÁLIB HATALOMÁTVÉTEL ÉS AZ AFGÁN MENEKÜLTKÉRDÉS FOKOZÓDÁSA

Afganisztán az elmúlt évtizedekben többféle és többirányú népmozgalmat élt meg, és ezekben sok esetben összefüggés mutatkozik az afgán belpolitika és a törökországi menekültválság, illetve az arra adott török belpolitikai válaszok között. Egyértelmű, hogy azzal, hogy afgánok százezrei keltek útra 2021. augusztusa óta, azok egy része előbb vagy utóbb eléri Törökországot, és nem

csupán ellátásuk fog komoly kihívást jelenteni a török kormány és a török civil társadalom számára, de rányomja bélyegét a közelgő török parlamenti választások tematikájára is. A szakértők már most felhívják a figyelmet, hogy a baloldali Köztársasági Néppárt (Cumhuriyet Halk Partisi, CHP) és a nemzeti liberális Jó Párt (İYİ) könnyen kijátszhatja az „afgán kártyát”, azaz a már így is menekültekkel teli Törökországban azzal fordíthatja a szavazókat a kormányzó AKP ellen, hogy az képtelen kezelni a legújabb áradat okozta kihívásokat. (Selcen, 2021)

Az afgán menekültek törökországi jelenléte nem egy újkeletű téma, hiszen az ENSZ 2017-es adatai szerint mintegy 4,8 millió afgán már az eddigi polgárháborús helyzet és a tálibok kegyetlenkedései miatt menekült el otthonából. Úgy becsülik a nemzetközi szakértők, hogy közülük 1,8 millió fő az országon belül lelt új otthonra, míg 3 millió afgán a határokon túlra menekült, többségük Pakisztánban vagy Iránban él menekülttáborokban. Ezzel Afganisztán az öt legnagyobb menekültkibocsátó közé tartozik, Szíria után a második a globális rangsorban. (Geyik Yildirim, 2018:130)

Törökország az afgán migránsok nyugati irányú vándorlása során 1995 környékén kezdett jelentős tranzitországgá válni. Az akkori első migrációs felmérések Isztambulban, Ankarában és a kelet-törökországi Van városában mutattak kisebb afgán kolóniákat. 2000 és 2010 között már közel 700.000 rendezetlen jogi háttérű migráns igyekezett Törökországon áthaladni. Ugyan a legnagyobb számban köztük az irakiak voltak, de 59.000 fővel a harmadik legnagyobb csoportot már ekkor az afgánok tették ki. A szír polgárháborúval együtt az afgánok számaránya csökkent, és elenyésző volt köztük az, aki Törökországban akart maradni. Ezt mutatja az is, hogy 2012-ben a sok ezer afgán bevándorló közül mindössze 1200-an adtak be menedékkérelmet a török hatóságoknak. (Geyik Yildirim, 2018:145)

A Törökországban menedékkérelmet benyújtó afgánok szociológiai vizsgálata kimutatta, hogy a nemzetközi védelem iránt folyamodók szinte kizárólag a tálibok által veszélyeztetett etnikai kisebbségek közül kerültek ki. Afganisztáni számarányuknál messze hangsúlyosabban voltak köztük jelen a síita iszlám hitű hazarák, akik türk származásúak és hitbéli meggyőződésük miatt lényegében etnikai tisztogatás célpontjai voltak az első tálib kormányzás idején. Ők tették ki a teljes afganisztáni menekültpopuláció több, mint felét. A második legnagyobb

közösséget a tádzsikok alkották. Bár ők perzsa eredetűek, mégsem Tádzsikisztánt vagy Iránt választották célországának, hanem Törökországot. Az észak-afganisztáni türk kisebbségek (üzbégek, kirgizek és türkmének) csupán csekély számban voltak a menekültek között fellelhetők. (Geyik Yildirim, 2018:147)

Az Afganisztánból való kivándorlás okai között a török szociológusok által megkérdezettek három jellemző választ adtak. Voltak olyanok, akik még az 1979 és 1989 közötti szovjet megszállás idején jöttek el. Egyesek a tálibok kegyetlenkedéseire hivatkoztak, de néhányan azt sem rejtették véka alá, hogy gazdasági okai is vannak a vándorlásuknak, arra utaltak, hogy Afganisztán lényegesen szegényebb, mint Törökország. (Geyik Yildirim, 2018:149) A Mixed Migration Center több, mint 300 törökországi afgán menekült körében végzett 2020-as felmérése ennél összetettebb képet fest. Amikor több lehetséges mozgatórugó közül választhattak a válaszadók, akkor 66,3%-uk hivatkozott a közvetlen fenyegetettségre, 63,6% hozta fel a gazdasági okokat, 34,3% az alapvető szabadságjogok afganisztáni hiányára panaszkodott, 28,2% pedig személyes és/vagy családi okokat is említett. Érdekességképpen megjegyezhető, hogy az afgán menekültek 7,9%-a mondta azt, hogy mivel a kultúrájuk alapvetően nomád természetű, vérükben van a vándorlás. (Mixed Migration Center, 2020:3)

A 2010-es évek közepére már megjelent a törökországi afgán menekülteknek az a kisebb csoportja, mely már Anatóliában képzei el a jövőjét, a gyermekeit török iskolába járattja és részben törökké is szeretné őket nevelni. Sivasban, abban a városban ahol Törökország az afgán rendőröket is képezte egy másik szociológiai felmérés már arra kereste a választ nyolc felső tagozatos afgán gyermek körében, hogy mit gondolnak a török nemzeti értékekről, azaz már azt vizsgálták mennyire lesznek képesek integrálódni abba a szekuláris jog- és nemzetállamba, ami ma Törökország. (Kilic-Demir, 2018:165)

A 2010-es évek második felében ugrásszerűen megnőtt az illegálisan török földre lépő afgán migránsok száma. 2017-ben megelőzték az irakiakat, a török hatóságok összesen 45.259 afgán határsértőt tartóztattak fel. A legnagyobb számban az afgán migránsok 2019-ben érték el Törökországot, ekkor 201.437 afgán állampolgár kísérelt meg érvényes útiokmányok nélkül török földre lépni. 2020-ban ez a szám a negyedére csökkent, és 2021. első hat hónapjában újabb visszaesés volt tapasztalható. (Karakaya-

Karakaya, 2021:104) A Törökország és a Nyugat számára mindenképpen kedvező csökkenési tendenciát újra növekedésbe kapcsolta a tálib hatalomátvétel által generált félelem. Egyelőre felmérni is képtelenség, hogy 2021. második felében hány olyan afgán menekült érkezhessen Törökországba, akiknek jogos lehet nemzetközi védelem iránti igényük. Az is felmérhetetlen, hogy mindennek a növekménynek mi lesz a hatása a török belpolitikára. Kérdéses, hogy a CHP és az IYI valójában mennyi voksot tud szerezni élesen bevándorlásellenes retorikájukkal.

MIT TEHET ÉS MIT FOG TENNI TÖRÖKORSZÁG?

A jelen helyzetben Törökország és a török kormány legfontosabb feladata a tálib hatalomátvétel utáni afgán belső helyzet lehető legjobb felmérése, és ezt követően az elemzésből eredő gyakorlati feladatok meghatározása. Véleményem szerint a török döntéselőkészítőknél az optimális török-afgán kapcsolatok kialakítása és a menekültválság kezelése érdekében az alábbi pontokban kell vizsgálatokat folytatni és további ajánlásokat megfogalmazni a nemzeti hatóságok és a török politikai erők felé.

1. Afganisztánban egy pillanat alatt összeomlott a Nyugat által kiképzett hadsereg és rendőrség. Fel kell mérni, hogy tálib irreguláris haderő ezt mennyiben képes pótolni, a török hadseregnek ezután milyen szerep juthat a térségben.

2. Tanulva a szír polgárháborúból megállapítható, hogy annak kimenetele megfordítható volt azáltal, hogy az Asszad-rezsim seregeit légi úton nagy tűzerejű fegyverekkel támogatták meg a szövetségesei akkor, amikor a központi kormány csak az ország területének ötödét uralta. Meg kell vizsgálni, hogy ha a Nyugat újfent a tálibok elmozdítását óhajtja, ugyanilyen kapcsolat kiépíthető-e a NATO tagállamai és az esetleges lázadók között. Ez leginkább azért fontos Törökországnak, mert így támogathatja az északi türk kisebbségeket.

3. Fel kell mérni, mekkora a tálibok valós társadalmi támogatottsága. Az eddigi jelekből az látszik, hogy főleg Kabulban van egy olyan nyugatos és liberális réteg, mely nem tudja elfogadni a hatalomváltást. Törökország érdeke tudni, hogy ez valós politikai erő-e vagy az afgánok többsége tényleg az új kormány mögött áll-e.

4. Megvizsgálandó, hogy a közelgő menekülthullám során Törökország számíthat-e az Egyesült Nemzetekre és az Európai Unióra.

5. Egyértelmű, hogy Kína gyorsan reagált az afganisztáni fejleményekre és ezzel nagyban növelte a térségbeli befolyását. Törökországnak stratégiát kell megfogalmaznia Kínával szemben, a saját érdekei védelmében úgy, hogy az ne menjen a török-kínai kapcsolatok kárára.

6. A tálibok győzelme lendületet adhat Közép-Ázsia iszlám radikálisai, mint a Turkesztáni Iszlám Párt, az Üzbég Iszlám Mozgalom és az Imam Buhari Mozgalom számára. Ez potenciálisan veszélyt jelenthet Törökország és térségbeli szövetségesei számára. Törökországnak képesnek kell lennie terrorelhárítási tapasztalatait megosztani az érintett országokkal.

7. Törökországnak jól át kell látnia az új közép-ázsiai geopolitikai játszmákat. Többek között arra lehet számítani, hogy a nemzetközi porondon egyre inkább elszigetelődő Irán partnerséget keres a tálibokkal, ami hatással lehet a török-iráni kapcsolatokra is.

Ezen és ehhez hasonló politikai, diplomáciai, katonai és gazdasági kérdések megvitatása a török külpolitikai prioritásai közé kell, hogy tartozzanak.

BIBLIOGRÁFIA

- Bishku, Michael (2020): Turkey and Afghanistan: Culture, Security and Economics. In: *Contemporary Review of the Middle East* 7. évf., 3. szám, 239-258. o.
- Colakoglu, Selcuk - Yegin, Mehmet (2014): The Future of Afghanistan and Turkey's Contributions. Sabanci Üniversitesi Istanbul Politikalar Merkezi, Isztambul
- Geyik Yildirim, Selda (2018): Göç ve Afganlar: "İstikrarlı Mülteciler". In: *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4. évf., 2. szám, 128-159. o.
- Karakaya, Cihangir – Karakaya, Esra Nur (2021): Türkiye'nin Göz Ardı Edilen Göçmenleri: Afganlar. In: *International Journal of Cultural and Social Studies*, 7. évf., 1. szám, 100-111. o.
- Kaya, Karen (2013): Turkey's Role in Afghanistan and Afghan Stabilization. In: *Military Review*, 93. évf., 4. szám 23-30. o.
- Kilic, Esra – Demir, Selcuk Besir (2018): Türkiye'deki Afgan Mülteci Öğrencilerin Gözünden Türkiye Cumhuriyeti Milli Değerleri. In: *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15. évf., 34. szám, 161-191. o.
- Mixed Migration Center (2020): Bilinmeyen İstikamet: Türkiye'de İlerleyen Afganlar. Mixed Migration Center, Koppenhága
- Nabawi, Shabnam (2019): Türkiye'nin Afganistan'a Dis Yardımları. In: *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3. évf., 1. szám, 79-91. o.
- Özlü, Hüsnü (2012): „Türk-Afgan Dostluk ve İsbirliği Antlaşması” kapsamında Atatürk dönemi Türkiye-Afganistan ilişkilerine bakış. In: *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 3. évf., 8. szám, 31-46. o.
- Pénzváltó Nikolett (2021): Törökország Afganisztánban 2021 előtt – és után? In: *NKE Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések*, 14. szám, 1-9. o.
- Seren, Merve (2021): Türkiye'nin Afganistan Politikası. In: *Kriter*, 6. évf., 60. szám, 20-24. o.
- Celik, Kadir Ertac (2021): ABD'nin Afganistan'dan Çekilmesi ve Türkiye. (<https://www.ankasam.org/abd-nin-afganistandan-cekilmesi-ve-turkiye/>) Letöltve: 2021. szeptember 19.
- Sayin, Ayse (2021): Taliban'ın yönetimi ele geçirdiği Afganistan'da Türkiye nasıl bir strateji izlemeli? (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58253158>) Letöltés: 2021. szeptember 19.
- Selcen, Aydin (2021): Kabil Havalimanı'nda patlayan stratejik derinlik. (<https://www.gazeteduvar.com.tr/kabil-havalimaninda-patlayan-stratejik-derinlik-makale-1533145>) Letöltve: 2021. szeptember 19.
- Tutar, Bercan (2021): Türkiye'nin yeni Afganistan stratejisi (<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/bercan-tutar/2021/07/11/turkiyenin-yeni-afganistan-stratejisi>) Letöltve: 2021. szeptember 19.
- Yazicioglu, Yildiz (2021): Türkiye'nin Olası Afganistan Görevi ve NATO'nun Yeni Dönemi (<https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiye-nin-olasi-afganistan-gorevi-ve-nato-nun-yeni-donemi/5932302.html>) Letöltve: 2021. szeptember 19.

***

CORVINUS KÜLÜGYI ÉS KULTURÁLIS EGYESÜLET

corvinusculture.com